

ASPECTEN VAN DE BIJDRAGE VAN HET HOF VAN CASSATIE TOT DE RECHTSVORMING

*Rede uitgesproken door de procureur-generaal E. KRINGS
op de plechtige openingszitting van het Hof van Cassatie op 3 september 1990 (slot)*

42. Ook het sociaal recht, arbeidsrecht of sociaal zekerheidsrecht, heeft zich na de tweede wereldoorlog in toenemende mate ontwikkeld.

Sta mij toe enkele aspecten ervan te belichten die de bijzondere aandacht van het Hof hebben gekregen.

De arbeidsovereenkomst is sedert de oorspronkelijke wet van 10 maart 1900 op ingrijpende wijze veranderd.

In die wet werd die overeenkomst omschreven als een overeenkomst krachtens welke een werkman zich ertoe verbond te arbeiden onder het gezag, het bestuur en het toezicht van een werkgever tegen een door laatstgenoemde te betalen loon.

Het Hof heeft in tal van arresten gezegd dat het bestaan van gezag de macht impliceert om leiding te geven en toezicht uit te oefenen, ook al wordt die macht niet effectief uitgeoefend ¹.

Onder invloed van die rechtspraak heeft de wetgever de woorden «gezag en toezicht» weggelaten in de omschrijving van de arbeidsovereenkomst zoals die in de Arbeidsovereenkomstenwet van 3 juli 1978 voorkwam ².

Uit de rechtspraak van het Hof blijkt dat de uitoefening van dat gezag vrij beperkt kan zijn ³.

Dat geldt onder meer voor de bestuurder van een vennootschap, zelfs de gedelegeerd bestuurder, die in die vennootschap ook bediende is ⁴.

U heeft aldus, op grond van de vorenvermelde rechtspraak betreffende de omschrijving van de arbeidsovereenkomst, beslist dat de bestuurder van een naamloze vennootschap, die het dagelijks bestuur waarneemt, door een arbeidsovereenkomst is verbonden als hij het dagelijks bestuur waarneemt onder het gezag van een orgaan, van een andere bestuurder of van een aangestelde van de vennootschap ⁵.

De rechtspraak van het Hof strookt zodoende met de ontwikkeling van de maatschappelijke verhoudingen maar ook met de dagelijkse praktijk in de handelsvennootschappen. Opmerkenswaard is dat de wetgever daaraan zijn goedkeuring heeft gehecht.

43. In hetzelfde verband moet worden gewezen op de omvangrijke rechtspraak van het Hof die betrekking heeft op

het begrip loon, een begrip dat immers van wezenlijk belang is inzake sociale zekerheid.

U heeft beslist dat, volgens een vaste rechtspraak, loon de tegenprestatie is van arbeid die ter uitvoering van een arbeidsovereenkomst wordt verricht ⁶.

De wet van 12 april 1965 heeft het begrip loon echter ruimer omschreven in die zin dat als loon moeten worden beschouwd, alle voordelen waarop de werknemer «ingevolge zijn dienstbetrekking» recht heeft.

Het Hof werd er aldus toe genoopt zijn omschrijving uit te breiden, wanneer het gaat om de toepassing van de wet van 1965. Zo worden thans ook als «loon» beschouwd de opzeggingsvergoedingen ⁷, de vergoedingen voor feestdagen ⁸, de sluitingsvergoedingen ⁹, de vergoedingen voor reiskosten ¹⁰, de uitwinningsvergoedingen ¹¹ en de jaareindepremies ¹².

44. Ook de rechtspraak van het Hof inzake stakingen heeft een uiterst belangrijke invloed gehad op de rechtsvorming.

Dat is een materie die niet bij wet is geregeld en het Hof onderkent in deze het verband tussen twee begrippen : enerzijds het stakingsrecht, en anderzijds de invloed van de staking op de arbeidsovereenkomst. Het ene gaat noodzakelijk met het andere.

In uw arrest van 21 december 1981 ¹³ heeft U beslist dat de werknemer in geval van staking het recht heeft zijn verbintenissen uit de overeenkomst niet ten uitvoer te brengen. Het deelnemen aan een staking is dus op zichzelf niet ongeoorloofd. Dat geldt evenzeer voor de lock-out wat de werkgever betreft ¹⁴.

Met betrekking tot de invloed van de staking op de arbeidsovereenkomst, leidde uw arrest van 23 november 1967 ¹⁵ tot de oplossing dat staking op zichzelf niet de beëindiging van de contractuele band impliceert. Uw arrest van

⁶ Cass., 20 april 1977, A.C., 1977, 862, en de concl. van adv.-gen. LENAERTS.

⁷ Cass., 5 dec. 1977, in voltallige terechtzitting, A.C., 1978, 403; 25 jan. 1988, A.C., 1987-88, nr. 316; 12 sept. 1988, A.C., 1988-89, nr. 22.

⁸ Cass., 19 jan. 1981, A.C., 1980-81, nr. 286.

⁹ Cass., 13 okt. 1986, A.C., 1986-87, nr. 79.

¹⁰ Cass., 24 mei 1972, A.C., 1972, 894.

¹¹ Cass., 5 dec. 1977, A.C., 1978-79, 403.

¹² Cass., 18 dec. 1974, A.C., 1975, 460, en de concl. van adv.-gen. LENAERTS; 20 april 1977, A.C., 1977, 854; 3 april 1978, A.C., 1978, 876; 26 febr. 1979, A.C., 1978-79, 761, en 29 okt. 1979, A.C., 1989-80, 876.

¹³ Cass., 21 dec. 1981, A.C., 1981-82, nr. 262.

¹⁴ Cass., 7 mei 1984, A.C., 1983-84, nr. 512.

¹⁵ Cass., 23 nov. 1967, A.C., 1968, 421, en de concl. van adv.-gen. COLARD in J.T., 1968, 41.

¹ Cass., 26 sept. 1973, A.C., 1974, 93, en de concl. van adv.-gen. LENAERTS; 19 dec. 1977, A.C., 1978, 479, en 18 mei 1981, A.C., 1980-81, nr. 533.

² Zie de wet van 17 juli 1985 tot wijziging van de Arbeidsovereenkomstenwet van 3 juli 1978.

³ Cass., 16 jan. 1978, A.C., 1978, 577, en de concl. van adv.-gen. LENAERTS.

⁴ Cass., 4 maart 1965, Pas., 1965, I, 675; 28 mei 1984, A.C., 1983-84, nr. 548.

⁵ Cass., 28 mei 1984, A.C., 1983-84, nr. 548, en de concl. van adv.-gen. LENAERTS; 30 mei 1988, A.C., 1987-88, nr. 596.

14 april 1980¹⁶ heeft beslist dat staking op zichzelf de arbeidsovereenkomst in geen geval beëindigt.

45. En ten slotte is ook de rechtspraak van het Hof inzake arbeidsongevallen uitermate belangrijk. Des te meer daar de wetgever het duidelijk aan de rechtspraak heeft overgelaten het begrip arbeidsongeval en begrip ongeval op de weg naar en van het werk te omschrijven.

Het arrest van 26 mei 1967¹⁷ had het arbeidsongeval omschreven als een plotselinge gebeurtenis die een lichamelijk letsel teweegbrengt dat arbeidsongeschiktheid of het overlijden van de werknemer tot gevolg heeft, en waarvan de oorzaak of een van de oorzaken buiten het organisme van de getroffene ligt. In uw arrest van 28 mei 1979¹⁸ heeft U dan verder beslist dat de getroffene of zijn rechthebbenden niet hoeven te bewijzen dat de oorzaak of een van de oorzaken van het ongeval buiten het organisme van de getroffene ligt.

Uitgaande van die arresten en in overeenstemming daarmee is er een belangrijke rechtspraak van het Hof en van de feitenrechtters ontstaan.

De rol van het Hof bij de rechtsvorming is dus ook hier doorslaggevend geweest, wat trouwens in overeenstemming is met de wil van de wetgever¹⁹.

46. Ik verlaat hier het gebied van het privaatrecht en be-geef mij op dat van het publiek recht. En ook hier blijkt het grote gewicht van de rechtspraak van het Hof.

In de loop van de hier behandelde periode zijn heel wat arresten gewezen die de rechtsprekende functie betreffen.

In uw arrest van 26 september 1950²⁰ heeft U impliciet geoordeeld dat een beslissing van een bestendige deputatie van een provincieraad, die uitspraak doet inzake dijkgeschotten maar het Hof niet in staat stelt na te gaan waarom zij oordeelt dat het bezwaar van de belastingplichtige laat-tijdig is, niet met redenen is omkleed, als vereist bij artikel 97 van de Grondwet.

U heeft aldus gesteld dat de beslissingen van de besten-dige deputaties inzake belastingen vonnissen zijn en derhal-ve met redenen moeten worden omkleed²¹.

In uw arrest van 18 januari 1966²² heeft U daaraan toe-gevoegd dat die rechtscollages de grondwettelijke regel van de openbaarheid niet moeten naleven, nu die regel alleen van toepassing is op de rechtscollages die tot de Rechterlijke Macht behoren.

47. Het arrest van 21 december 1956²³ blijft evenwel een van de meest belangrijke arresten die het Hof over dat moei-lijk probleem heeft gewezen. Dat arrest, waaraan de belang-rijke conclusie van procureur-generaal Ganshof van der

Meersch, toen advocaat-generaal, voorafging, heeft het be-grip rechtscollege omschreven door te beslissen dat de ge-schillen die subjectieve rechten tot voorwerp hebben niet tot de bevoegdheid van de bestuursactiviteit behoren maar tot die van de jurisdictie ; en «dat de geschillen over burgerlijke rechten uitsluitend tot de bevoegdheid van de rechtbanken behoren» en het Hof heeft gepreciseerd «dat een conten-tieus administratief rechtscollege enkel krachtens een wet kan worden opgericht, welke ook de staatsburgerlijke rech-ten zijn waarop de aan dat rechtscollege voorgelegde ge-schillen slaan». Aldus werd het statuut vastgelegd van de tal-rijke administratieve commissies die onder meer kennis moesten nemen van de geschillen in sociale zaken. Dat laat-ste probleem heeft echter nagenoeg alle belang verloren se-dert de wet de arbeidsrechtbanken heeft ingesteld en die bij de rechterlijke macht heeft ingedeeld.

Het Hof heeft zich in dezelfde zin uitgesproken in zijn ar-rest van 22 mei 1969²⁴. Het betrof een voorziening van een ziekenfonds dat ten laste van een verzekerde de bedragen wilde terugvorderen die het hem ten onrechte had betaald. Het hof van beroep had zich onbevoegd verklaard omdat het oordeelde dat het geschil tot de bevoegdheid van een ad-ministratief rechtscollege behoorde, ook al ging het om een burgerlijk recht. U heeft die beslissing vernietigd omdat al-leen de rechtbanken van de Rechterlijke Macht bevoegd zijn om van dergelijke geschillen kennis te nemen²⁵.

48. Dat probleem van het onderscheid tussen burgerlijke en politieke rechten, dat nauw verbonden is met de bevoegd-heid van de rechterlijke macht, heeft tot vele belangrijke ar-resten geleid.

Op 16 december 1965²⁶ diende het Hof te beslissen dat een geschil inzake de geldelijke vergoeding van de misken-ning van een recht, ook al was dat een politiek recht, tot de enkele bevoegdheid van de rechtbanken behoort.

Het betrof te dezen een ambtenaar van de Nationale Maatschappij voor Huisvesting die wegens een inkrimping van de personeelsbezetting was ontslagen en die betoogde, enerzijds, dat het bestuur had nagelaten aan de andere openbare instellingen te melden dat hij ten gevolge van de inkrimping van de personeelsbezetting was ontslagen en, an-derzijds, dat een andere ambtenaar, met minder dienstjaren, later opnieuw in dienst was genomen. Die ambtenaar had zich tot de Raad van State gewend om de met miskenning van zijn rechten verrichte handelingen te doen vernietigen, maar tegelijkertijd had hij bij de Rechtbank van Eerste Aan-leg te Brussel een vordering ingesteld tot vergoeding van de materiële en morele schade ten gevolge van dat ontslag. Het hof van beroep had geoordeeld dat de rechtbank zijn be-voegdheid had overschreden door die vordering tot vergoe-ding in te willigen. Die beslissing heeft U op grond van de vorenvermelde motieven vernietigd.

U heeft eraan toegevoegd dat zowel de beoordeling van de fout als die van de daaruit voortvloeiende schade tot de bevoegdheid van de rechterlijke macht behoren wanneer

¹⁶ Cass., 14 april 1980, *A.C.*, 1979-80, 997.

¹⁷ Cass., 26 mei 1967, in voltallige terechtzitting, *A.C.*, 1967, 1178, en de concl. van proc.-gen. GANSHOF VAN DER MEERSCH, toen eerste adv.-gen. in *Pas.*, 1967, I, 1138.

¹⁸ Cass., 28 mei 1979, *A.C.*, 1978-79, 1127.

¹⁹ *Handel. Senaat*, 1970-71, 9 en 10 febr. 1971, pp. 805 en 845.

²⁰ Cass., 26 sept. 1950, *A.C.*, 1951, 25, en de noot W.G. in *Pas.*, 1951, I, 29.

²¹ Die rechtspraak werd trouwens goedgekeurd en bekrachtigd door de wet van 23 dec. 1986 inzake provinciale, gemeentelijke en lokale belastingen.

²² Cass., 18 jan. 1966, *Pas.*, 1966, I, 644, en de noot.

²³ Cass., 21 dec. 1956, *A.C.*, 1957, 279, en de conclusie in *Pas.*, 1957, I, 430.

²⁴ Cass., 22 mei 1969, *A.C.*, 1969, 930.

²⁵ Het bewuste geschil zou thans hoe dan ook tot de bevoegdheid van de rechterlijke macht behoren gelet op de oprichting van de arbeidsrechten.

²⁶ Cass., 16 dec. 1965, *Pas.*, 1966, I, 513, en de concl. van proc.-gen. GANSHOF VAN DER MEERSCH, toen eerste adv.-gen.

miskennen van het gevorderde recht te wijten kan zijn aan machtsoverschrijding van een administratieve overheid en tot vernietiging van de door die overheid gestelde handeling kan leiden, indien daartoe een verzoekschrift bij de Raad van State wordt ingediend.

Uw arrest van 27 november 1969²⁷ heeft de rechten van de werknemers inzake sociale zekerheid omschreven. Het heeft beslist dat het recht van de werknemer op de prestaties van de ziekte- en invaliditeitsverzekering en derhalve de aan zijn werkgever opgelegde verplichtingen om hem daartoe de nodige stukken te verschaffen, niet voortvloeien uit de arbeidsovereenkomst die hen verbindt; dat recht is een politiek recht dat is ontstaan uit de betrekkingen tussen de onderhorige, als zodanig, en de openbare macht en het vindt zijn oorsprong alleen in de wettelijke en verordenende bepalingen die het instellen en regelen.

49. Men weet dat het Hof, overeenkomstig artikel 107 van de Grondwet, toezicht uitoefent op de wettigheid van de besluiten en verordeningen, inzonderheid van de Uitvoerende Macht. Maar ook via de aansprakelijkheid buiten overeenkomst oefent het Hof dat toezicht uit.

In zijn arrest van 23 april 1971²⁸ heeft het Hof beslist dat niet alleen de miskennen van een burgerlijk recht, maar inzonderheid ook van een politiek recht de schade kan uitmaken die, onder de in de artikelen 1382 en 1383 van het Burgerlijk Wetboek bepaalde voorwaarden, de verplichting tot vergoeding doet ontstaan; dat geen enkele grondwettelijke noch wettelijke bepaling de Uitvoerende Macht, bij de uitvoering van haar opdrachten en verordenende handelingen, van de verplichting ontslaat uit de artikelen 1382 en 1383 van het Burgerlijk Wetboek, om de schade te vergoeden die het door zijn fout aan derden toebrengt, inzonderheid door zijn onvoorzichtigheid of nalatigheid; zelfs ingeval aan de Uitvoerende Macht geen enkele termijn is opgelegd door een wettelijke bepaling om een verordening uit te vaardigen, kan het nalaten daarvan, met toepassing van de artikelen 1382 en 1383 van het Burgerlijk Wetboek, aanleiding geven tot vergoeding als daardoor schade is veroorzaakt.

50. Het probleem van de onteigeningen ten algemene nutte is een zwaar probleem in een tijd waarin de onteigeningen legio zijn en ernstige geschillen doen rijzen.

Over dat probleem heeft U in de voltallige terechtzitting van 20 september 1979²⁹ een arrest gewezen met een verregaande draagwijdte, en zeer onlangs, op 14 december 1989³⁰ een nieuw arrest in dezelfde zin, waarin de toepassingsmodaliteiten van de in 1979 vastgelegde regel worden gepreciseerd.

U heeft beslist dat, overeenkomstig artikel 11 van de Grondwet, onder billijke vergoeding wordt verstaan een onteigeningsvergoeding waarmee een onroerend goed van dezelfde waarde kan worden gekocht als dat waarvan de onteigening wordt ontzet; dat de schuldvordering van de onteigende geen numerieke geldsom tot voorwerp heeft maar wel een door de rechter te schatten vergoeding voor de ge-

leden schade; dat krachtens grondwettelijke en ook wettelijke bepalingen, de schade volledig vergoed moet zijn in contractuele en delictuele of quasi-contractuele aangelegenheden; dat de rechter, enerzijds, bij de beoordeling van de door de onteigende geleden schade, rekening moet houden met de waarde van het goed, hetzij, in geval van toepassing van de wet van 17 april 1835 betreffende de onteigening ten algemene nutte, op de dag van het declaratief vonnis bedoeld in artikel 7 van die wet, of, bij toepassing van de wet betreffende de rechtspleging bij hoogdringende omstandigheden inzake onteigening ten algemene nutte, op de dag van het vonnis tot vaststelling van de provisionele vergoeding die door de onteigenaar is verschuldigd ingevolge artikel 8 van die wet; dat, anderzijds, de rechter zich bij de schatting van het bedrag van de billijke vergoeding van de schade van de onteigende, die overeenkomstig de vorenvermelde regels is vastgesteld, op de dag van de uitspraak moet stellen; dat, indien hij oordeelt dat de vergoeding welke voordien ter beschikking is gesteld van de onteigende, niet toereikend was op het ogenblik van de toekenning ervan, hij zich, om het aanvullend bedrag te ramen, op de dag van de beslissing moet stellen en, in voorkomend geval, rekening moet houden met de vermindering van de koopkracht van de munt of met de stijging op de vastgoedmarkt sinds de dag waarop de vergoeding werd vastgesteld; dat de rechter aldus geen schade in aanmerking neemt die na de onteigening is ontstaan maar enkel en alleen de aan de onteigende verschuldigde billijke vergoeding vaststelt op de dag van zijn beslissing; dat geen enkele wettelijke bepaling hem dat verbiedt en dat hij daardoor de bepalingen van de Grondwet in acht neemt.

Deze arresten vormen dan ook een summa van de regels die toepasselijk zijn inzake vergoeding bij onteigening ten algemene nutte en het besluit van het arrest toont aan welke grote rol het Hof speelt bij de rechtsvorming, uitgaande van de grondwettelijke regel en van de wettelijke bepalingen die daarmee verband houden.

51. Het toezicht van het Hof op de arresten van de Raad van State is noodzakelijkerwijze zeer beperkt. In werkelijkheid hangt de omvang van dat toezicht nauw samen met de respectieve bevoegdheden van dat hoog rechtscollege en van de rechtscollages die de rechterlijke macht uitmaken.

Al in de eerste jaren na de inwerkingtreding van de bepalingen betreffende de Raad van State, diende U de draagwijdte te verduidelijken van de artikelen 19 en 20 van de wet van 23 december 1946³¹.

Het eerste desbetreffende arrest dateert van 11 januari 1952³². In dat verband opperde procureur-generaal Cornil onder meer: «Na onderzoek zal U ongetwijfeld, zoals ik, de zware verantwoordelijkheid ervaren die de wet van 23 december 1946 ons oplegt.» Men kon het niet raker verwoorden.

En hij ging verder: «U doet hier onmiddellijk uitspraak in verenigde kamers, en, indien U tot vernietiging besluit, wordt de zaak verwezen naar de, anders samengestelde, afdeling administratie van de Raad van State, die zich moet

²⁷ Cass., 27 nov. 1969, *A.C.*, 1970, 307, en de noot W.G.

²⁸ Cass., 23 april 1971, *A.C.*, 1971, 786, en de concl. van proc.-gen. DUMON, toen adv.-gen.

²⁹ Cass., 20 sept. 1979, *A.C.*, 1979-80, 73, voltallige terechtzitting, en de concl. van proc.-gen. DUMON, in *Pas.*, 1980, I, 69.

³⁰ Cass., 14 dec. 1989, *A.C.*, 1989-90, nr. 243.

³¹ Thans 33 en 34 van de gecoördineerde wetten op de Raad van State.

³² Cass., 11 jan. 1952, *A.C.*, 1952, 228, en de concl. van de proc.-gen. CORNIL in *Pas.*, 1952, I, 248.

schikken naar uw beslissing over het door U beoordeelde rechtspunt, zonder dat zij uw argumentering kan beantwoorden.» «De omstandigheid dat uw beslissing aldus zal ontsnappen aan toetsing door het rechtscollège waarnaar ze is verwezen, zal U zeer omzichtig te werk doen gaan bij uw besluitvorming.»

In uw voormeld arrest van 11 januari 1952 heeft U geoordeeld dat het bestreden arrest zijn beslissing waarbij het de Raad van State uitdrukkelijk bevoegd verklaarde om uitspraak te doen over het beroep tot nietigverklaring, niet met redenen had omkleed, zodat het Hof niet het toezicht kon uitoefenen als vereist bij artikel 20 van de wet van 23 december 1946 ter uitvoering van de artikelen 92 en 106 van de Grondwet; het bestreden arrest had aldus artikel 19 van de genoemde wet van 23 december 1946 geschonden³³.

Op te merken valt dat het Hof geen uitspraak heeft gedaan op grond van artikel 97 van de Grondwet, hoewel die bepaling in het middel werd aangevoerd.

Zoals al vaak betoogd «is het doel van de wetgever niet geweest de beslissing van de Raad van State aan het toezicht van het Hof te onderwerpen; hij heeft alleen willen vermijden dat er een conflict van bevoegdheid zou rijzen tussen het Hof en de Raad van State. Artikel 20 van de wet van 23 december 1946 wil dat, zodra een conflict van bevoegdheid zou kunnen ontstaan tussen de Raad van State en het Hof van Cassatie, het Hof dient te beslechten». Dat is de enige bestaansreden en verantwoording van het toezicht op de motivering.

Een tweede arrest van 26 maart 1952³⁴ bevat analoge overwegingen, maar daarin stelt het Hof vast dat de bekritiseerde motieven duister noch dubbelzinnig zijn.

Het Hof heeft in de loop van het hier bestudeerde tijdperk een twintigtal arresten gewezen op voorzieningen tegen arresten van de Raad van State³⁵.

52. Ook de arresten van het Rekenhof kunnen aan uw toetsing worden onderworpen. Aangezien ook de desbetreffende regels weinig uitgewerkt zijn, diende U herhaaldelijk verschillende kwesties die U waren voorgelegd te preciseren.

Tussen 1950 en 1990 werden in die materie een tiental arresten gewezen, onder meer met betrekking tot de ambtenaren die onder de rechtsbevoegdheid van het Rekenhof vallen.

³³ Zie de concl. van proc.-gen. GANSHOF VAN DER MEERSCH VOOR Cass., 29 jan. 1971, A.C., 1971, 518, inz. p. 521, kol. 1 in fine.

³⁴ Cass., 26 maart 1952, A.C., 1952, 406, en de concl. van proc.-gen. CORNIL in *Pas.*, 1952, I, 463.

³⁵ Cass., 26 maart 1952, A.C., 1952, 406; Cass., 27 nov. 1952, twee arresten, A.C., 1953, 464; Cass., 8 jan. 1953, A.C., 1953, 277; Cass., 18 dec. 1953, A.C., 1954, 269; Cass., 2 juli 1954, A.C., 1954, 721; Cass., 3 dec. 1956, A.C., 1957, 224; Cass., 8 dec. 1956, A.C., 1957, 246; Cass., 9 jan. 1957, A.C., 1957, 320; Cass., 27 febr. 1957, A.C., 1957, 510; Cass., 27 nov. 1957, A.C., 1958, 190; Cass., 28 mei 1958, A.C., 1958, A.C., 1958, 769; Cass., 4 juni 1959, A.C., 1959, 803; Cass., 21 okt. 1959, A.C., 1960, 148; Cass., 27 april 1961, *Pas.*, 1961, I, 920; Cass., 10 nov. 1966, A.C., 1967, 340; Cass., 15 febr. 1968, A.C., 1968, 790; Cass., 3 sept. 1970, A.C., 1971, 10; Cass., 21 jan. 1971, A.C., 1971, 518; Cass., 29 jan. 1981, A.C., 1980-81, nr. 315; Cass., 24 juni 1981, A.C., 1980-81, nr. 620; Cass., 23 maart 1984, A.C., 1983-84, nr. 423.

Dienaangaande heeft U beslist dat een loketbediende die alleen handelt onder verantwoordelijkheid van een rekenplichtige, geen rechtsonderhorige van het Rekenhof is³⁶. Evenmin trouwens als de officier van gerechtelijke politie, die door hem tijdens een gerechtelijke procedure bij een privé-persoon in beslag genomen gelden onder zich heeft; hij is te dien aanzien niet rekenplichtig jegens de Schatkist en valt bijgevolg niet onder de rechtsbevoegdheid van het Rekenhof³⁷.

Meer algemeen heeft U de beginselen vermeld die in deze materie van toepassing zijn.

U heeft beslist dat de jurisdictionele bevoegdheid van het Rekenhof ten aanzien van de rekenplichtigen tegenover de Schatkist samenhangt met zijn grondwettelijke bevoegdheid van toezicht op en controle van de rekeningen van de verschillende – zelfs gedecentraliseerde – besturen van de Staat; dat openbaar rekenplichtige is, onderworpen aan de rechtsmacht van het Rekenhof, hij die aan dat Hof rekening moet afleggen van de aan zijn beheer toevertrouwde openbare gelden; dat het aan het Rekenhof staat de hoedanigheid van rekenplichtige af te leiden uit de aard van de werkzaamheden bij of krachtens de wet toegekend aan de personen die ermee belast zijn openbare gelden te besturen of te beheren³⁸.

U heeft gepreciseerd dat om uit te maken wie onder de rechtsprekende bevoegdheid van het Rekenhof valt, moet worden gesteund op artikel 116 van de Grondwet en dat de omschrijving door de wet of ter uitvoering van de wet van de hoedanigheid van rekenplichtige niet volstaat; dat voor ieder geval afzonderlijk moet worden onderzocht wie de ambtenaar heeft belast met de functies die hij uitoefent en of de aldus omschreven ambtenaar in werkelijkheid belast is met taken, bevoegdheden en verantwoordelijkheden die van hem een rekenplichtige maken in de zin van artikel 116 van de Grondwet³⁹.

U heeft ten slotte in drie arresten de procedureregels bepaald die voor het Rekenhof van toepassing zijn en verder de grenzen van zijn bevoegdheid nader omschreven.

U heeft inzonderheid beslist dat de regel van de openbaarheid van de terechtzittingen niet geldt voor het onderzoek van en de uitspraak over de zaken die aan het hof zijn voorgelegd⁴⁰.

U heeft verder geoordeeld dat het Rekenhof de rekeningen naziet en verevent van allen die tegenover de Schatkist rekenplichtig zijn en, wanneer die rekeningen met een tekort sluiten, de betrokkenen veroordeelt om dat verschuldigde bedrag aan de Schatkist te betalen; dat het geen uitspraak hoort te doen over een schade, in de zin van de artikelen 1382 en volgende van het Burgerlijk Wetboek en een rekenplichtige niet tot vergoeding daarvan kan veroordelen; het moet zich ertoe beperken vast te stellen dat de rekeningen van de rekenplichtige effen zijn, een tegoed vertonen of

³⁶ Cass., 18 juni 1954, A.C., 1954, 671.

³⁷ Cass., 25 okt. 1954, A.C., 1955, 112.

³⁸ Cass., 16 okt. 1975, A.C., 1976, 215, en de concl. van proc.-gen. DUMON, toen eerste adv.-gen., in *Pas.*, 1976, I, 204.

³⁹ Cass., 30 okt. 1986, A.C., 1986-87, nr. 133, en de concl. O.M. in *Pas.*, 1983, I, nr. 133; 30 juni 1983, A.C., 1982-83, nr. 607.

⁴⁰ Cass., 2 okt. 1980, A.C., 1980-81, nr. 78, en de concl. van proc.-gen. DUMON in *Pas.*, 1981, I, 116; 1 dec. 1983, A.C., 1983-84, nr. 185.

met een tekort sluiten, en in dat laatste geval, hem veroordelen om het debet te betalen ⁴¹.

53. Een totaalonderzoek van 's Hof rechtspraak kan natuurlijk niet aan de materie van het strafrecht voorbijgaan. Het aantal door het Hof behandelde problemen is echter zo groot dat er noodzakelijk een keuze moet worden gemaakt, wat om verschillende redenen moeilijk is. Er moet evenwel op worden gewezen dat talrijke arresten betrekking hebben op de procedure, en zelfs vaak op de procedure in cassatie, of op de vormgeving van de motivering.

Een van de materies die onze bijzondere aandacht verdient, die tot een belangrijke rechtspraak heeft geleid en die zonder enige twijfel tot de rechtstheorie behoort, betreft het moreel bestanddeel van de misdrijven. Mag ik erop wijzen dat de heer eerste voorzitter Legros dat probleem heeft besproken in zijn opmerkenswaardige aggregaats thesis ⁴².

Meestal vertrekt men bij de benadering van het probleem bij de goede trouw.

Luidens talloze arresten heeft U beslist dat de goede trouw alleen dan een rechtvaardiging oplevert als zij voortkomt uit een onoverkomelijke dwaling, welke onverenigbaar is met een nalatigheid of een gebrek aan voorzorg ⁴³.

In dezelfde zin heeft U beslist dat dwaling alleen dan een rechtvaardigingsgrond oplevert als zij onoverkomelijk is, wat niet door de goede trouw alleen kan worden aangetoond ⁴⁴.

U heeft evenwel uw mening verduidelijkt door te beslissen dat het bijwoord «wetens», dat in de wet wordt gebruikt, de wetenschap bepaalt die als voorwaarde van een misdrijf is vereist en geen volstreckte wetenschap is; die voorwaarde van het misdrijf brengt alleen met zich dat de goede trouw die voortvloeit uit de verschoonbare dwaling in aanmerking komt ⁴⁵.

U heeft ook nog gezegd dat de feiten waarvoor een eiser werd vervolgd, weliswaar enkel strafbaar zijn als ze met opzet zijn gepleegd, in die zin dat een loutere onvoorzichtigheid hem niet ten laste kan worden gelegd en dat derhalve de goede trouw die gegrond is op het bestaan van een dergelijke fout, met uitsluiting van een wil op resultaat, het misdrijf uitsluit, maar dat daarentegen de goede trouw die, zoals eiser te dezen betoogde, gegrond is op het feit dat een daad van het bestuur hem in dwaling heeft gebracht, alleen dan het misdrijf kon uitsluiten, wanneer die dwaling onoverkomelijk was geweest ⁴⁶.

Tot voor kort was dit de vaste rechtspraak van het Hof; men kan zich echter de vraag stellen of er in de loop van de laatste jaren daarin geen ontwikkeling valt waar te nemen.

U heeft immers beslist dat een misdrijf, in de wettelijke omschrijving waarvan geen sprake is van opzet of onachtzaamheid, niet strafbaar is alleen maar doordat het materiële feit is gepleegd; dat de vraag naar de strafbaarheid van het misdrijf onderscheiden is van de vraag op welke manier het zedelijk bestanddeel van het misdrijf moet worden bewezen, en meer bepaald of het bestaan van dat bestanddeel kan worden afgeleid uit het louter materieel gepleegde feit ⁴⁷.

Onlangs heeft het arrest van 10 oktober 1989 de regel uitgedrukt dat strafbaarheid wegens een misdrijf de wetenschap vereist dat dit misdrijf wordt gepleegd ⁴⁸.

Kan daaruit worden afgeleid dat men niet kan worden veroordeeld als de onwetendheid te wijten is aan nalatigheid?

Komt overigens door die arresten niet het hele probleem van de bewijslast van het misdrijf, zoals dat tot dusver door het Hof werd geregeld, op de helling te staan ⁴⁹?

Hoe dan ook een dergelijke fundamentele kwestie vereist een strakke en precieze formulering van 's Hof's rechtsleer.

54. Sta mij toe hier in verband met de strafzaken, onder meer, de aandacht te vestigen op uw arrest van 24 september 1951 ⁵⁰ inzake deelneming. Alleen een voorafgaande of gelijktijdige positieve daad kan de deelneming opleveren, in de zin van artikel 66 van het Strafwetboek. Dat iemand zelfs vrijwillig nalaat te verhinderen dat een derde of zelfs een ondergeschikte een misdaad of wanbedrijf pleegt, vormt geen hulp of bijstand in de zin van genoemd artikel.

Als dat verzuim echter een goedkeuring of aansporing inhoudt, kan het een positieve daad worden, in de zin van artikel 66 van het Strafwetboek.

55. Het probleem van de samenloop, inzonderheid van de meerdaadse samenloop, heeft tot verschillende belangrijke arresten aanleiding gegeven.

In uw arrest van 19 september 1968 ⁵¹ heeft U beslist dat wanneer een gebrek aan voorzichtigheid of voorzorg, als bestanddeel van een misdrijf door onvoorzichtigheid, bovendien het voorwerp uitmaakt van een afzonderlijke telastlegging, de strafrechter verplicht is slechts één enkele straf, de zwaarste, uit te spreken; dat het gezag van gewijsde van een dergelijke beslissing van de strafrechter derhalve vereist dat de rechter bij wie de burgerlijke rechtsvordering aanhangig is, de als dusdanig – d.w.z. afzonderlijk – strafrechtelijk gesanctioneerde fout als vreemd aan het onvoorzichtigheidsmisdrijf te beschouwen. In uw arrest van 18 september 1970 heeft U overigens gezegd dat als er dan twijfel bestaat over hetgeen de strafrechter zeker heeft beslist, de rechter

⁴¹ Cass., 2 okt. 1980, *A.C.*, 1980-81, nr. 79; 30 juni 1983, *A.C.*, 1982-83, nr. 606, en de verwijzingen in de concl. van het O.M. in *Pas.*, 1983, I, nr. 606. De Kamer van Volksvertegenwoordigers heeft zich in zijn «arresten» van 29 mei 1986 en 27 april 1989 bij dat standpunt aangesloten.

⁴² R. LEGROS, *L'élément moral dans les infractions*, Luik, 1952.

⁴³ Cass., 27 april 1964, *Pas.*, 1964, I, 909; 21 dec. 1964, *Pas.*, 1965, 407; 27 jan. 1969, *A.C.*, 1969, 507; 25 jan. 1972, *A.C.*, 1972, 508.

⁴⁴ Cass., 26 sept. 1966, *A.C.*, 1967, 95; 17 juni 1974, *A.C.*, 1974, 1134; 12 febr. 1985, *A.C.*, 1984-85, nr. 350.

⁴⁵ Cass., 6 maart 1972, *A.C.*, 1972, 625.

⁴⁶ Cass., 8 sept. 1982, *A.C.*, 1982-83, nr. 20.

⁴⁷ Cass., 12 mei 1987, *A.C.*, 1987-88, nr. 531, en de concl. van adv.-gen. Du JARDIN.

⁴⁸ Cass., 10 okt. 1989, *A.C.*, 1989-90, nr. 86.

⁴⁹ Nadat het openbaar ministerie het materiële feit van het misdrijf heeft bewezen, staat het aan de beklaagde een rechtvaardigingsgrond aan te voeren met opgave van de feitelijke gegevens die hem geloofwaardig maken. Is het niet zo dat de nieuwe rechtspraak de bewijslast omkeert? Zie Cass., 13 jan. 1964, *Pas.*, 1964, I, 498, en alle latere arresten.

⁵⁰ Cass., 24 sept. 1951, *A.C.*, 1952, 13, en de noot R.H.

⁵¹ Cass., 19 sept. 1968, *A.C.*, 1969, 72, en de concl. van proc.-gen. GANSHOF VAN DER MEERSCH, in *Pas.*, 1969, I, 72.

die over de burgerlijke vordering uitspraak doet, niet gebonden is door de strafrechtelijke beslissing ⁵².

Door dat tweede arrest heeft het Hof zijn eerste standpunt verzacht dat misschien iets te strak kon lijken.

56. Ten slotte heeft U in uw arrest van 13 december 1977 het begrip «opeenvolgende misdrijven» omschreven ⁵³.

Een opeenvolgend misdrijf wordt gekenmerkt, enerzijds, door een materiële eenheid van de feiten, en anderzijds, door de strafbare gedraging, de strafbare daad of het strafbaar verzuim waardoor een ononderbroken en gehandhaafde delictuele toestand wordt opgeleverd. Dat geldt onder meer voor de verlating van familie ⁵⁴, zolang een partij de uitkering tot levensonderhoud niet betaalt. Wanneer de betrokkene een eerste maal is veroordeeld wegens verlating van familie, kan hij slechts uit dien hoofde opnieuw worden vervolgd als de feiten zich na die eerste veroordeling hebben voorgedaan.

57. Op het gebied van het internationaal verdragsrecht heeft het Hof in de loop van de laatste tientallen jaren ongetwijfeld zijn grootste bijdrage tot de rechtsvorming geleverd, niet alleen in ons land, maar ook binnen de Europese Gemeenschap; 's Hofs arresten zijn immers door vrijwel alle opperste gerechtshoven van de EEG gevolgd.

Reeds in 1961 diende uw Hof van een probleem in die materie kennis te nemen. Het betrof de inkomstenbelastingen van de in België gevestigde internationale ambtenaren. In uw twee arresten van 7 november 1961 ⁵⁵ heeft U beslist dat de krachtens artikel 19 van het Noordatlantisch Verdrag van belasting vrijgestelde inkomsten niet konden worden begrepen in het geheel van de inkomsten van die ambtenaren en aan de bijkomende personenbelasting worden onderworpen, zelfs als de belastingadministratie de belastingplichtige had vrijgesteld van het gedeelte van die belasting dat op dat loon betrekking heeft.

Aldus werd de voorrang van de internationale overeenkomst op de Belgische fiscale wet erkend. Het gaat weliswaar in de eerste plaats om verplichtingen die aan de Staat ten laste worden gelegd – en die moet uiteraard de fiscale gevolgen dragen van zijn internationale verbintenissen – maar die verbintenissen hielden echter ook rechten in voor de belastingplichtigen die in België aan de fiscale verplichtingen met betrekking tot hun inkomsten waren onderworpen. In die zin zijn die arresten inderdaad belangrijk.

In uw arrest van 27 mei 1971 ⁵⁶ heeft U evenwel het algemeen rechtsbeginsel vastgelegd dat bij conflict tussen een regel van intern recht en een regel van internationaal recht met directe werking in de interne rechtsorde, de verdragsregel de bovenhand moet krijgen; de voorrang van die regel volgt uit de aard zelf van het internationaal verdragsrecht en betekent dat de rechter die een dergelijk conflict vaststelt, de interne rechtsregel niet mag toepassen.

⁵² Cass., 18 sept. 1971, *A.C.*, 1972, 31, en de concl. van proc.-gen. GANSHOF VAN DER MEERSCH.

⁵³ Cass., 13 dec. 1977, *A.C.*, 1978, 446.

⁵⁴ Cass., 13 dec. 1977, *A.C.*, 1978, 446, en de concl. O.M.

⁵⁵ Cass., 7 nov. 1961, *Pas.*, 1962, I, 281, twee arresten en de concl. van proc.-gen. GANSHOF VAN DER MEERSCH, toen adv.-gen.

⁵⁶ Cass., 27 mei 1971, *A.C.*, 1971, 959, en de concl. van proc.-gen. GANSHOF VAN DER MEERSCH in *Pas.*, 1971, I, 886.

Opmerkelijk is daarbij o.m. dat die regel niet alleen geldt voor het gemeenschapsrecht maar voor geheel het internationaal verdragsrecht, dat wil zeggen voor alle internationale verdragen met directe werking in de interne rechtsorde.

Het arrest van 27 mei 1971 betrof een zaak van gemeenschapsrecht. Dat gold ook voor het arrest van 14 januari 1976 ⁵⁷.

Een verdrag evenwel dat de Belgen kan binden, bindt hen pas persoonlijk als het, inzonderheid, de instemming van de Kamers heeft verkregen ⁵⁸.

Nadien zijn er andere arresten gewezen betreffende verschillende materies, zo onder meer het arrest van 4 mei 1972 ⁵⁹ betreffende de overeenkomst van 30 juni 1958 tussen België en de Bondsrepubliek Duitsland betreffende de erkenning en de wederzijdse tenuitvoerlegging van rechterlijke beslissingen; het arrest van 6 april 1981 ⁶⁰ betreffende de toepassing van de internationale overeenkomst inzake sociale zekerheid tussen België en Italië; het arrest van 16 april 1984 ⁶¹ betreffende de toepassing van de Internationale Overeenkomst inzake het statuut van de vluchtelingen; het arrest van 17 september 1987 ⁶² betreffende de toepassing van de Internationale Overeenkomst inzake wegvervoer (C.M.R.).

58. Voornamelijk echter op het gebied van de mensenrechten, d.w.z. van de toepassing van het Europees Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden, heeft de regel een groot impact gehad.

Zo heeft U met name beslist dat art. 6.1 van dat verdrag, zoals het door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens is uitgelegd, belet dat een onderzoeksrechter deel uitmaakt van het rechtscollège van de correctionele rechtbank dat uitspraak moet doen over de vervolgingen die zijn ingesteld ten gevolge van het onderzoek waarmee die rechter vroeger is belast geweest ⁶³⁻⁶⁴.

Dat geldt evenzeer voor de voorzitter van de raadkamer die uitspraak heeft gedaan over de verwijzing van de verdachte naar de correctionele rechtbank.

Een analoge toestand heeft zich onlangs nog voorgedaan toen U, na een arrest van 30 maart 1989 van het Europees Hof, besliste dat de stukken betreffende de bevestiging van het aanhoudingsbevel ter beschikking van de verdachte

⁵⁷ Cass., 14 jan. 1976, *A.C.*, 1976, 547.

⁵⁸ Cass., 19 maart 1981, *A.C.*, 1980-81, nr. 417.

⁵⁹ Cass., 4 mei 1972, *A.C.*, 1972, 824, en de concl. van proc.-gen. GANSHOF VAN DER MEERSCH, in *Pas.*, 1972, I, 808.

De toepassing van het beginsel van de voorrang van de internationale rechtsregel op de interne is, m.b.t. de voornoemde Belgisch-Duitse Overeenkomst, des te opmerkelijker daar die aan een partij rechtstreeks het recht toekent om een exceptie op te werpen waardoor het Belgische of het Duitse gerecht geen uitspraak mogen doen in geval van aanhangigheid.

⁶⁰ Cass., 6 april 1981, *A.C.*, 1980-81, nr. 448.

⁶¹ Cass., 16 april 1984, *A.C.*, 1983-84, nr. 477.

⁶² Cass., 17 sept. 1987, *A.C.*, 1987-88, nr. 36.

⁶³ Cass., 23 jan. 1985, *A.C.*, 1984-85, nr. 302.

⁶⁴ Cass., 4 april 1984, *A.C.*, 1983-84, nr. 448; zie verder het arrest van 9 mei 1979, *A.C.*, 1978-79, 1077, luidens hetwelk het de onderzoeksrechter niet verboden is deel te nemen aan een zitting waarop de rechtbank of het hof van beroep het onderzoek van de zaak, waarin hij als onderzoeksrechter is opgetreden, naar een latere terechtzitting verwijst.

moeten worden gesteld nog voor diens eerste verschijning voor de raadkamer, binnen vijf dagen nadat hij onder aanhoudingsbevel is geplaatst ⁶⁵.

In dit laatste geval ging het niet werkelijk om een uitdrukkelijk geschil tussen de interne rechtsregel en de internationale, aangezien het alleen een rechtspraak betrof die artikel 5, laatste lid, van de wet van 20 april 1874 uitlegde (art. 1, wet 23 augustus 1919) ⁶⁶.

Bovendien moet worden beklemtoond dat het te dezen gaat om de uitlegging van het verdrag van de rechten van de mens door het Europees Hof. Hoewel er met betrekking tot de arresten van het Europees Hof hoegenaamd geen sprake is van gezag van gewijsde erga omnes, hebben die arresten, wat men gemeenzaam de uitwerking van het gezag van de uitgelegde norm is gaan noemen, d.w.z. gevolgen die vergelijkbaar zijn met die van uw arresten t.a.v. de bodem-gerechten. Deze hebben normalerwijze de neiging om uw uitlegging over te nemen. Dat geldt evenzeer voor de arresten van het Europees Hof, met dien verstande dat, als de rechtsleer van die arresten zou worden veronachtzaamd, zulks waarschijnlijk tot de veroordeling van de Belgische Staat zou leiden ⁶⁷.

59. Het werkelijk conflict tussen de interne rechtsnorm en de regel van internationaal verdragsrecht heeft zich voorgedaan in het tuchtrecht, inzonderheid wat betreft de openbaarheid van de zittingen. De meeste bepalingen van intern recht betreffende de tuchtrechtspleging zeggen dat de debatten met gesloten deuren worden gehouden. Het Europees Hof heeft beslist dat die debatten, voor zover zij betrekking hebben op burgerlijke rechten in de zin van het Verdrag, openbaar moeten zijn.

De rechtspraak van het Hof heeft in die materie een belangrijke ontwikkeling doorgemaakt. Het Hof had in talrijke arresten beslist dat de openbaarheid van de zittingen in tuchtzaken onverenigbaar was met het rechtsbeginsel dat, zowel in het algemeen belang als in dat van de persoon die tuchtrechtelijk werd vervolgd, discretie oplegt bij het onderzoek en de berechting van tuchtzaken ⁶⁸. Ten gevolge van de arresten van het Europees Hof van 23 juni 1981 en 10 februari 1983 in zake *Lecompte* e.a. heeft het Hof die rechtspraak gewijzigd. Het Hof heeft in zijn arrest van 14 april 1983 ⁶⁹ beslist dat een tuchtprocedure in bepaalde gevallen betrekking kan hebben hetzij op een geschil inzake burgerlijke rechten en verplichtingen, hetzij op het bepalen van de gegrondheid van een ingestelde strafvervolgung, en dat in die gevallen de rechtspleging onder toepassing valt van artikel

6.1 van het voornoemde verdrag, zodat het onderzoek van de zaak en de uitspraak van de beslissing in het openbaar moeten gebeuren.

Die rechtspraak is herhaaldelijk bevestigd ⁷⁰. U heeft in dezelfde zin uitspraak gedaan inzake gerechtelijk tuchtrecht ⁷¹ en het Hof heeft die rechtspraak kunnen toepassen in de tuchtzaken waarin het als feitenrechter diende op te treden.

In al die gevallen betrof het bepalingen van het verdrag waarvan U heeft gezegd dat zij een rechtstreekse werking in de interne orde hebben. Het gaat dus om de toepassing van de fundamentele regel die U in uw voornoemd arrest van 27 mei 1971 heeft geformuleerd.

60. Daarentegen heeft U in uw arrest van 10 mei 1983 ⁷² beslist dat, hoewel art. 8 van het Europees Verdrag een norm stelt die, in de regel, voldoende nauwkeurig en volledig is om directe werking te hebben, die bepaling die kenmerken in zoverre niet bevat, dat zij de Staat bij het bepalen van de familiebanden, zoals die van de ongehuwde moeder en haar kind, ertoe verplicht derwijze te handelen dat die personen een normaal familieleven kunnen leiden; dat de Staat immers beschikt over verschillende keuzemogelijkheden om aan dat vereiste te voldoen; dat het dus voor de Staat een verbintenis om iets te doen betreft waarvoor de wetgever de verantwoordelijkheid draagt, maar geen bron van subjectieve rechten en verplichtingen voor privé-personen.

Dat arrest volgde op het arrest *Marckx* van 13 juni 1979 van het Europees Hof. Sedertdien is die materie geregeld bij de wet van 31 maart 1987 ⁷³.

Al die verschillende voorbeelden die betrekking hebben op de toepassing van het internationaal verdragsrecht, tonen duidelijk aan welke aanzienlijke bijdrage de rechtspraak van het Hof heeft geleverd bij de rechtsvorming. Ik wens ook nog te benadrukken dat in de recente wet betreffende de voorlopige hechtenis een oplossing is gehuldigd die het Hof reeds in de maand mei 1989 had aangenomen ⁷⁴.

Ik zou nog tal van andere problemen inzake de rechten van de mens te berde kunnen brengen, maar de bespreking daarvan zou ons werkelijk al te ver leiden ⁷⁵.

⁷⁰ Cass., 2 juni 1983, *A.C.*, 1982-83, nr. 546; 21 okt. 1983, *A.C.*, 1983-84, nr. 103; 3 nov. 1983, verschillende arresten, *A.C.*, 1983-84, nrs. 124, 126 en 127; 13 april 1984, *A.C.*, 1983-84, nr. 476.

⁷¹ Cass., 4 juni 1987, *A.C.*, 1986-87, nr. 598.

⁷² Cass., 10 mei 1983, *A.C.*, 1984-85, nr. 542, en de concl. van adv.-gen. TILLEKAERTS.

⁷³ Wet van 31 maart 1987 tot wijziging van verscheiden bepalingen betreffende de afstamming.

⁷⁴ Die wet is bekendgemaakt in het Belgisch Staatsblad van 14 augustus 1990.

⁷⁵ Zie onder meer 's Hof's rechtspraak inzake de redelijke termijn waarbinnen het rechtscollège uitspraak moet doen en de gevolgen van de schending van die regel: Cass., 22 okt., 18 nov., 9 dec. 1986, 3 febr., 12 en 14 mei, 9 juni 1987, *A.C.*, 1986-87, nrs. 117, 144, 218, 323, 529, 538, 602; 22 maart en 24 mei 1988, *A.C.*, 1987-88, nrs. 455 en 586.

Zoals vaak gebeurt moeten de grondwettelijke bepalingen en de bepalingen inzake de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden samen worden onderzocht. Een uitstekend voorbeeld daarvan biedt het arrest van 27 april 1981, *A.C.*, 1980-81, nr. 485, met de concl. van de eerste adv.-gen. VELU, in *Pas.*, 1981, I, 965. Daar heeft het Hof eraan herinnerd dat de vrijheid van vereniging inzonderheid door artikel 20 van de Grondwet en door de wet van

⁶⁵ Cass., 10 mei 1989, *A.C.*, 1988-89, nr. 514, en de concl. van adv.-gen. PIRET in *Pas.*, 1989, I, nr. 514; 20 juni 1989, *A.C.*, 1988-89, nr. 617, en 9 aug. 1989, *A.C.*, 1988-89, nr. 649.

⁶⁶ Cass., 10 okt. 1979, *A.C.*, 1979-80, nr. 101.

⁶⁷ Zie Cass., 21 jan. 1982, *A.C.*, 1981-82, nr. 309, en de concl. van proc.-gen. DUMON in *Pas.*, I, 1982, 623, en inzonderheid de concl. van adv.-gen. VELU voor het in voltallige terechtzitting gewezen arrest van 14 april 1983, *Pas.*, 1983, I, nr. 441, pp. 893 e.v.

⁶⁸ M.b.t. de geneesheren: Cass., 10 maart 1972, *A.C.*, 1972, 651; 1 dec. 1977, *A.C.*, 1978, 385; 19 april, 15 en 20 juni 1979, *A.C.*, 1979-80, 976, 1232 en 1256; 21 jan. 1982, *A.C.*, 1981-82, nr. 309; m.b.t. de advocaten: Cass., 20 sept. 1979, *A.C.*, 1979-80, nr. 45.

⁶⁹ Cass., 14 april 1983, in voltallige terechtzitting, *A.C.*, 1982-83, nr. 441, en de concl. van eerste adv.-gen. VELU, toen adv.-gen., in *Pas.*, 1983, I, nr. 441.

61. Nog steeds in het vlak van de internationale betrekkingen, maar nu uit het oogpunt van het internationaal privaatrecht, kunnen nog verschillende belangwekkende zaken worden onderzocht.

Een daarvan lijkt me echter uitermate belangrijk zowel uit het oogpunt van mijn uiteenzetting als uit het oogpunt van de rechtspraktijk. Het betreft de toepassing van de vreemde wet.

Het Hof heeft lange tijd geoordeeld dat de door de rechter aan vreemd recht gegeven uitlegging in cassatie niet ten toets kon komen ⁷⁶. Maar inzonderheid sedert de plechtige openingsrede van proc.-gen. Hayoit de Termicourt van 1 september 1962 ⁷⁷, heeft de rechtspraak van het Hof in die materie een opmerkelijke ontwikkeling doorgemaakt.

Door een arrest van 24 september 1963 ⁷⁸ heeft het Hof het Zwitsers wetboek van verbintenissen toegepast. Het Hof verwees te dezen naar artikel 196 van de gecoördineerde Wetten op de Handelsvennootschappen, luidens hetwelk de bevoegdheid van de wettelijke of statutaire organen van buitenlandse naamloze vennootschappen wordt bepaald door de wetgeving van het land waar zij hun hoofdvestiging hebben, onder voorbehoud van de Belgische internationale openbare orde.

In zijn conclusie voor uw arrest van 15 december 1966 ⁷⁹ had eerste advocaat-generaal Mahaux, toen advocaat-generaal, een precies overzicht gegeven van de jongste ontwikkeling van die rechtspraak. In casu betrof het een bepaling van het Burgerlijk Wetboek inzake huwelijkscontract en er moest worden beslist of de Franse dan wel de Belgische wet van toepassing was. Toentertijd waren beide teksten identiek en de h. Mahaux wees er in dat verband op «dat uit een vergelijking van beide bepalingen (de Franse en de Belgische) blijkt dat hun bewoordingen identiek zijn en dat zij sedert de bekendmaking van de 'Code civil des Français' (voor Frankrijk) en van de 'Code Napoléon' (voor België) niet zijn gewijzigd» en hij voegde daaraan toe: «Uit het onderzoek van de Belgische en Franse rechtsleer en rechtspraak blijkt dat zij die bepaling op identieke wijze uitleggen.»

24 mei 1921 is gewaarborgd, en beslist dat behalve de bij genoemde wet als misdrijf bestrafte aantastingen van die vrijheid, andere feiten ongeoorloofde aantastingen van die vrijheid van vereniging kunnen opleveren. Dienaangaande was bij het Hof een voorziening aanhangig, waarbij aan de bestreden beslissing werd verweten die bepalingen te hebben geschonden door te oordelen dat de voordelen die een werkgever had toegekend aan bepaalde categorieën werknemers aangesloten bij bepaalde vakorganisaties, geoorloofd waren. Het Hof besliste dat de eerbiediging van het recht van vereniging vereist dat de toegekende voordelen evenredig zijn met de diensten bewezen en met de lasten gedragen door de werknemers die ze genieten of door hun organisaties, opdat de toekenning van die voordelen de vrije keuze van andere werknemers niet kan aantasten. Het Hof deed dus een beroep op de regel van de evenredigheid.

⁷⁶ Cass., 4 juli 1949, *Pas.*, I, 522; 26 maart 1953, *A.C.*, 1953, 515, en 4 okt. 1956, *A.C.*, 1957, 55, en noot 4 met verwijzingen naar de vroegere rechtspraak.

⁷⁷ HAYOIT DE TERMICOURT, *La Cour de cassation et la loi étrangère*, plecht. openingsrede voor het Hof op 1 sept. 1962.

⁷⁸ Cass., 24 sept. 1963, *Pas.*, 1964, I, 86. Zie ook het arrest van 10 dec. 1964, *Pas.*, 1965, I, 364, dat impliciet de beslissing van de feitenrechter heeft goedgekeurd die het Franse Wegverkeersreglement had toegepast.

⁷⁹ Cass., 15 dec. 1966, *A.C.*, 1967, 475.

62. Is daarin de aanzet tot de gezegde ontwikkeling te merken?

In uw arrest van 27 november 1964 ⁸⁰ heeft U beslist dat het Hof bevoegd is om na te gaan of de rechter bij de toepassing van de vreemde wet, de bewijskracht van die wet heeft miskend.

Dat was een eerste stap in de richting van een toetsing van de toepassing van de vreemde wet ⁸¹.

Een nieuwe stap werd gezet in het arrest van 9 oktober 1980 ⁸². U heeft daarbij namelijk beslist dat de rechter bij wie een op vreemd recht berustende vordering aanhangig is, de betekenis en de draagwijdte van dat recht dient vast te stellen, in voorkomend geval na daarover de nodige inlichtingen te hebben ingewonnen, met inachtneming van het recht van verdediging.

In feite heeft het Hof aldus willen nagaan of de rechter de conflictregel juist heeft toegepast. Die rechter mag de vreemde wet niet naar eigen goeddunken toepassen. Hij moet de juiste draagwijdte ervan nagaan, inzonderheid aan de hand van de rechtspraak van het land van oorsprong van die wet.

Mag ik hier evenwel een mogelijk misverstand ophelderen: het Hof toetst die uitlegging niet op haar wettigheid, dat wil zeggen dat het niet hetzelfde toezicht uitoefent als het Opperste Gerechtshof van het land van oorsprong van die vreemde wet. De schending van de vreemde wet is dus bij het Hof alleen aanhangig via de conflictregel, wat zijn toezicht aanzienlijk beperkt ⁸³.

63. Inzake internationaal privaatrecht valt er nog een interessant probleem te vermelden dat later door de wetgever is geregeld, wat andermaal wijst op de betrekkingen die bestaan en moeten bestaan tussen de rechtspraak van het Hof – wanneer dat bijdraagt tot de rechtsvorming – en het eindoordeel van de wetgever.

Het arrest van 16 mei 1952 ⁸⁴ betrof het probleem van de echtscheiding tussen een Belgische vrouw en een Italiaan. Destijds stond de Italiaanse wet geen echtscheiding toe. Welke wet diende te worden toegepast? De Belgische of de Italiaanse? Het Hof van Beroep te Luik had de theorie van de distributieve toepassing toegepast, d.w.z. de wet van de echtgenoot als eiser. Op grond daarvan kon de echtscheiding worden toegestaan, wanneer de wet van de eiser ze toestond, terwijl de huwelijksband ten aanzien van de andere echtgenoot behouden bleef als zijn nationale wet geen echtscheiding toestond.

Het Hof heeft die toepassing afgewezen en de zogenaamde cumulatieve theorie toegepast, d.w.z. de toepassing van de meest restrictieve nationale wet, in dit geval de Italiaanse wet die geen echtscheiding toestond, zodat de vordering van

⁸⁰ Cass., 27 nov. 1964, *Pas.*, 1965, I, 309.

⁸¹ Andere arresten zijn in dezelfde zin gewezen: zie Cass., 14 juni 1967, *A.C.*, 1967, 1259.

⁸² Cass., 9 okt. 1980, *A.C.*, 1980-81, nr. 90, en de concl. van het O.M. in *Pas.*, 1981, I, 160.

⁸³ Zie in dat verband het arrest van 7 dec. 1989, *A.C.*, 1989-90, nr. 227. In feite blijft dienaangaande de vroegere rechtspraak van het Hof geldig: Cass., 4 okt. 1956, *A.C.*, 1957, 55, en noot 4 met de verwijzingen.

⁸⁴ Cass., 16 mei 1952, *A.C.*, 1952, 513, en de concl. van proc.-gen. HAYOIT DE TERMICOURT in *Pas.*, 1952, I, 589.

de Belgische vrouw dus niet-ontvankelijk moest worden verklaard.

Het arrest van 16 februari 1955⁸⁵ dat in verenigde kamers werd gewezen in de zaak van voormeld arrest van 16 mei 1952 heeft de oplossing van dat arrest bevestigd. Het Hof heeft beslist dat, «in de huidige stand van de wetgeving», de vordering tot echtscheiding van een Belgische vrouw niet kon worden aangenomen, omdat zij daardoor haar Italiaanse man de rechten zou ontnemen waarop hij krachtens zijn nationale wet aanspraak kon maken.

Dat arrest, waardoor de zaak onder de aandacht van de wetgever werd gebracht, heeft geleid tot de wet van 27 juni 1960 op de toelaatbaarheid van de echtscheiding wanneer ten minste één van de echtgenoten een vreemdeling is; luidens die wet wordt, inzonderheid in geval van huwelijk tussen vreemdelingen, de toelaatbaarheid van de echtscheiding wegens bepaalde oorzaak beheerst door de Belgische wet, tenzij de nationale wet van de echtgenoot die echtscheiding vraagt, zich ertegen verzet (art. 1).

Dat voorbeeld is mijns insziens opmerkelijk omdat het een trouw beeld weergeeft van de normale werking van onze instellingen.

Er kunnen op het gebied van het internationaal privaatrecht zeker nog talloze voorbeelden worden gegeven, omdat het een tak van het recht is waar de wetgever zelden systematisch een initiatief neemt⁸⁶. Men denke hierbij onder meer aan het begrip internationale openbare orde⁸⁷ en aan de draagwijdte van de vreemde beslissingen inzake de staat en de bekwaamheid van de personen⁸⁸.

Het hoeft geen betoog dat die materie met de dag belangrijker wordt wegens de aanzienlijke ontwikkeling van de menselijke betrekkingen, die niet meer zoals voorheen beperkt blijven tot handelsverrichtingen, maar ook persoonlijke en familiale betrekkingen omvatten en tot de confrontatie van uitermate verschillende rechtssystemen kunnen leiden.

64. Van alle takken van het recht is het fiscaal recht waarschijnlijk het minst geschikt om via rechtspraak tot rechtsvorming te komen. Daarvoor zijn verschillende redenen, onder meer dat, overeenkomstig de Grondwet, de belastingwet strikt moet worden uitgelegd, zodat er weinig ruimte overblijft voor enig juridisch initiatief van de rechter, en ook dat de belastingadministratie, wanneer het optreden van de rechter niet strookt met haar zienswijze, een wijziging van de wet uitlokt.

Niettemin heeft U de gelegenheid te baat genomen om ook op dat gebied enkele wezenlijke begrippen te preciseren.

65. In de loop van de vijftiger jaren heeft het Hof verschillende opmerkelijke arresten inzake het begrip belasting gewezen. In zijn arrest van 30 november 1950⁸⁹ omschrijft het Hof de belasting als een heffing op eigen gezag verricht door de Staat, de provinciën of de gemeenten op de geldmiddelen van de personen die hun grondgebied bewonen of er belangen bezitten, om tot diensten van openbaar nut te worden aangewend. Een analoge omschrijving vindt men terug in uw arrest van 12 oktober 1954⁹⁰. U heeft daarin niettemin gepreciseerd dat die heffing gebeurt «zowel op publiekrechtelijke als op privaatrechtelijke personen, op de verenigingen zonder rechtspersoonlijkheid en op feitelijke verenigingen of gemeenschappen» en dat zij gebeurt «om ze voor de diensten van algemeen nut te gebruiken».

In dat laatste arrest heeft U aldus verduidelijkt dat de Staat belasting is verschuldigd voor zijn onroerende eigendommen die weliswaar het karakter van nationaal domein hebben, maar als zodanig onproductief zijn en niet voor een openbare dienst of voor het algemeen belang worden aangewend.

Die omschrijving heeft heel uw latere rechtspraak beïnvloed en vormt de wetenschappelijke grondslag van die belangrijke tak van het recht.

66. In de loop van de hier beschouwde periode is in het vlak van de provinciale en gemeentelijke fiscaliteit een belangrijke jurisprudentie ontstaan, niet alleen wat de beginselen betreft, maar ook en misschien vooral op het gebied van de praktijk.

In de vijftiger jaren was het onderscheid tussen directe en indirecte belastingen niet altijd even duidelijk⁹¹. Uw arrest van 24 oktober 1957⁹² heeft 's Hofs rechtspraak definitief vastgelegd. Op de conclusie van de h. Ganshof van der Meersch, toen advocaat-generaal, heeft het Hof beslist dat wanneer een verordening aan een belasting de benaming «directe» meegeeft, zulks op zichzelf weliswaar niet volstaat om haar inderdaad die hoedanigheid te geven, nu alleen de rechter bevoegd is om de wet uit te leggen, maar dat de grondslag van de directe belasting gevormd wordt niet door geïsoleerde en kortstondige feiten maar door een uiteraard duurzame toestand, ongeacht of deze al dan niet blijvend is. U heeft aldus andere criteria afgewezen, zoals onder meer de inkohiering van de belasting of nog de periodieke heffing. Dat de belasting in een keer kan worden geheven, ook al laat men de belastingplichtige de mogelijkheid om in verschillende annuïteiten te betalen, is niet meer dan een wijze van betaling, die geen weerslag heeft op het feit dat het een directe belasting betreft⁹³.

Dat arrest lijkt een einde te hebben gemaakt aan de twistingen over die kwestie.

⁸⁵ Cass., 11 febr. 1955, *A.C.*, 1955, 497.

⁸⁶ Er moet dienaangaande een belangrijk voorbehoud worden gemaakt inzake internationale contracten, aangezien die materie is geregeld bij de wet van 14 juli 1987 betreffende wetsconflicten inzake verbintenissen uit overeenkomst.

⁸⁷ Cass., 2 april 1981, *A.C.*, 1980-81, nr. 446. Mijns insziens heeft dat arrest ten onrechte beslist dat het Hof kan nagaan of de feitenrechter een vreemde wetsbepaling heeft geschonden. Het is daartoe vanzelfsprekend niet bevoegd (zie noot 166 hierboven).

⁸⁸ Cass., 16 jan. 1953, *A.C.*, 1953, 304; 4 okt. 1956, *A.C.*, 1957, 55; 29 maart 1973, *A.C.*, 1973, 763.

⁸⁹ Cass., 30 nov. 1950, *A.C.*, 1951, 149.

⁹⁰ Cass., 12 okt. 1954, *A.C.*, 1955, 69.

⁹¹ Zie het arrest van 2 maart 1956, *A.C.*, 1956, 543, en noot 1.

⁹² Cass., 24 okt. 1957, *A.C.*, 1958, 93, en de concl. in *Pas.*, 1958, I, 172. Luidens het in de vorige noot vermelde arrest is een gemeentebelasting ten laste van de eigenaars van onroerende goederen gelegen langs een openbare weg ... die in beginsel in een keer eisbaar is, een indirecte belasting, ook al kan de belastingplichtige die belasting in annuïteiten betalen.

⁹³ Zie de concl. van proc.-gen. GANSHOF VAN DER MEERSCH VOOR het arrest van 24 okt. 1957, in *Pas.*, 1958, I, 177.

67. Een andere aangelegenheid heeft sedert lange tijd een aanzienlijke rechtspraak doen ontstaan, ik bedoel hier de wettigheid van de keuze van de weg van de minste belasting.

In uw arrest van 6 juni 1963⁹⁴ heeft U beslist dat er niet van verboden simulatie voor de fiscus en dus evenmin van belastingfraude sprake is, als de partijen om de meest voordelige belastingregeling te genieten, gebruik maken van de vrijheid van overeenkomst en, zonder evenwel enige wettelijke verplichting te schenden, handelingen verrichten waarvan zij alle gevolgen aanvaardden, ook al is de vorm die zij daaraan geven niet de meest normale.

U heeft die regel letterlijk herhaald in uw arrest van 19 oktober 1965⁹⁵ maar met de volgende aanvulling: dat nu de partijen te dezen aan de tussen hen gesloten overeenkomsten niet de gevolgen hebben gegeven die daaruit voortvloeiden, doch integendeel daaraan andere gevolgen hebben gegeven die strijdig zijn met hetgeen hun voorkomen implieerde, er inderdaad belastingfraude was.

U heeft de regel aldus duidelijk omschreven en, naar mijn weten, is U daar nooit op teruggekomen⁹⁶.

Integendeel, U heeft die regel bevestigd door te beslissen dat er niet van verboden simulatie voor de fiscus en dus evenmin van belastingfraude sprake is, als de partijen om de meest voordelige belastingregeling te genieten, gebruik maken van de vrijheid van overeenkomst en, zonder evenwel enige wettelijke verplichting te schenden, handelingen verrichten waarvan zij alle gevolgen aanvaardden, *ook al worden die handelingen enkel en alleen verricht om de belastingen te verminderen*⁹⁷.

In die zin moeten trouwens ook uw arresten van 27 februari 1987 en 29 januari 1988⁹⁸ worden uitgelegd. Daarin zegt U, enerzijds, dat de inkomstenbelastingen moeten worden vastgesteld op grond van werkelijke gegevens, en, anderzijds, dat er geen algemeen rechtsbeginsel bestaat volgens hetwelk rekening moet worden gehouden met de economische werkelijkheid van de onderneming, die verschilt van de werkelijkheid van hetgeen zonder simulatie tussen de partijen is overeengekomen en waarvan zij alle gevolgen hebben aanvaard.

U heeft dus de stelling afgewezen van de administratie die betoogde dat de verrichte handelingen, ofschoon ze overeenkwamen met de werkelijkheid, volgens haar in strijd waren met hetgeen zij, zonder verduidelijking, als een economische realiteit beschouwde.

U heeft aldus een belangrijke rechtspraak gevestigd die een van de grondslagen van het fiscaal recht vormt.

68. Het was waarschijnlijk niet meer dan normaal dat de inwerkingtreding van het Gerechtelijk Wetboek zou leiden tot talrijke arresten die de draagwijdte van de nieuwe teksten zouden preciseren.

⁹⁴ Cass., 6 juni 1961, *Pas.*, I, 1089.

⁹⁵ Cass., 19 okt. 1965, *Pas.*, 1966, I, 231.

⁹⁶ Twee arresten, die soms worden vermeld als gedeeltelijk afwijkend, kunnen niet in die zin worden uitgelegd: Cass., 18 maart 1976, *A.C.*, 1976, 840, en 21 mei 1983, *A.C.*, 1982-84, nr. 560.

⁹⁷ Cass., 22 maart 1990, *Journal dr. fiscal*, 1990, 110.

⁹⁸ Cass., 27 febr. 1987, *A.C.*, 1986-87, nr. 387, en 29 jan. 1988, *A.C.*, 1987-88, nr. 329 en de concl. O.M.

Ik zal die rechtspraak, hoe belangrijk ook, niet in detail ontleden omdat zij doorgaans betrekking heeft op de uitlegging van welbepaalde teksten, wat ruim buiten de perken en buiten het bestek van deze uiteenzetting valt.

69. Toch zijn er twee kwesties die, hoewel zij samenhangen met de tekst van de bepalingen van het Gerechtelijk Wetboek, onze aandacht verdienen.

Het kort geding, dat is geregeld bij artikel 584 van het Gerechtelijk Wetboek, is in de loop van de jongste jaren buitengewoon sterk toegenomen. Dat wordt soms toegeschreven aan het feit dat de gerechtelijke achterstand de afdoening van de zaken zodanig vertraagt dat de partijen genoegen nemen met een zogenaamd voorlopige beslissing die later de grondslag kan vormen van een minnelijke en definitieve regeling.

Er mag dienaangaande niet over het hoofd worden gezien dat de wetgever aan de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg een werkelijk volledige rechtsmacht heeft willen toekennen, weliswaar binnen de perken van het spoedeisend en voorlopig karakter.

Precies die twee beperkende voorwaarden zijn het die in de afgelopen tien jaar in het bijzonder aan de orde zijn geweest. Men kan er niet om heen dat die uitbreiding van de toepassing van de bevoegdheden van de rechter in kort geding samenvalt met de periode waarin ook de achterstand in gerechtszaken gevoelig is toegenomen.

In uw arrest van 21 mei 1987⁹⁹ heeft U de term spoedeisend omschreven. In de zin van artikel 584 van het Gerechtelijk Wetboek is er sprake van spoedeisend geval, wanneer een onmiddellijke beslissing wenselijk is om schade van een bepaalde omvang of ernstige ongemakken te voorkomen; men kan derhalve zijn toevlucht nemen tot het kort geding wanneer met de gewone rechtspleging het geschil niet tijdig zou op te lossen zijn, waardoor de rechter in kort geding over een ruime feitelijke beoordelingsmacht beschikt en, in juiste mate, over de grootste vrijheid.

In het in dat arrest behandelde geval ging het om een door een onderneming begane feitelijke, te weten het plaatsen van reclameborden zonder de vereiste vergunningen verkregen of ook maar aangevraagd te hebben, zodat de gemeentevervoerheid zo spoedig mogelijk een einde moest maken aan de miskenning van de verordeningen die inzonderheid de veiligheid en de schoonheid van de wegen, hun toegangen en omgeving beogen.

Het bewarend en voorlopig karakter van de gevraagde maatregel hangt nauw samen met de voorwaarde dat de rechter in kort geding niet mag vooruitlopen op de definitieve rechten en verplichtingen van de partijen zoals die later door de rechtbank zullen worden vastgesteld.

Het arrest van 21 mei 1981¹⁰⁰ betrof het beroep van een universiteit tegen een beslissing van de bevoegde minister aangaande een beweerde onwettigheid of onregelmatigheid van een beslissing van de raad van bestuur van die instelling. Wegens die beslissing had de minister de werkingstoelage van de universiteit gedeeltelijk ingehouden.

Het beroep bij de rechtbank tegen de ministeriële beslissing leidde echter tot schorsing van de sanctie van inhouding van de toelage.

⁹⁹ Cass., 21 mei 1987, *A.C.*, 1986-87, nr. 565.

¹⁰⁰ Cass., 21 mei 1981, *A.C.*, 1980-81, nr. 545.

In dat stadium is de rechter in kort geding opgetreden om de betaling van die toelage te bevelen.

U heeft beslist dat ingevolge de schorsende werking van het beroep die inhouding voorlopig geen grond van bestaan meer had, zodat de rechter in kort geding de Staat wettig kon veroordelen om het ingehouden gedeelte van de werkingstoelage ter beschikking van de instelling te stellen tot dat de rechtbank over het beroep uitspraak had gedaan.

In uw arrest van 9 september 1982 ¹⁰¹ heeft U beslist dat het feit dat artikel 1039 van het Gerechtelijk Wetboek zegt dat de beschikkingen in kort geding geen nadeel mogen toebrengen aan de zaak zelf, de rechter niet belet de rechten van de partijen te onderzoeken, op voorwaarde dat hij geen maatregelen beveelt waardoor die op een definitieve en onherroepelijke wijze worden geschaad.

Het ging te dezen om een probleem inzake bewaring van kinderen. De rechter in kort geding had de moeder van de kinderen voorlopig bevolen haar minderjarige kinderen naar België te repatriëren en had haar verboden met hen het grondgebied van het Koninkrijk te verlaten.

U heeft vastgesteld dat die beslissing wettig was.

Dat is ook de draagwijdte van uw arrest van 21 oktober 1982 ¹⁰² luidens hetwelk de rechter in kort geding bevoegd is om ten aanzien van de administratieve overheid, die zich aan een foutieve aantasting van een subjectief recht schuldig heeft gemaakt, bij voorraad en met uitdrukkelijk voorbehoud voor de beslissing van de feitenrechter, de nodige maatregelen te nemen ter bescherming van de rechten van de particulieren. Te dezen moest aan de Staat worden bevolen aan een onderneming voorlopig de gegevens en bijwerkingen van het kaartsysteem voor de inschrijving van de auto's te verstrekken, aangezien het gevaar reëel was dat afschaffen van die mededeling de definitieve en onherroepelijke teloorgang van die onderneming zou betekenen.

Ook het arrest van 29 september 1983 ¹⁰³ heeft in dezelfde zin uitspraak gedaan.

U heeft in dat arrest beslist dat het in artikel 1039 van het Gerechtelijk Wetboek vervatte verbod voor de rechter in kort geding, hem niet belet een bewarende maatregel te nemen indien het bestaan van een recht voldoende *waarschijnlijk* is om het nemen van een beslissing te verantwoorden.

Het betrof te dezen bouwwerken die na het verstrijken van een bouwvergunning werden aangevat.

U heeft beslist dat de rechter in kort geding, door te oordelen dat de titel op grond waarvan de partij de litigieuze werken uitvoerde, *schijnbaar* vervallen was en door de stopzetting van die werken te bevelen tot op het ogenblik dat eventueel een nieuwe bouwvergunning zou zijn afgegeven of dat een beslissing over het geschil zelf zou zijn geweest, de grenzen van zijn bevoegdheid niet had overschreden; dat de rechter in kort geding, zonder zich uit te spreken over het verval van de bouwvergunning, zijn beslissing wettig hierop kon doen steunen dat die vergunning *schijnbaar* vervallen was.

Steeds in dezelfde zin heeft U in uw arrest van 21 maart 1985 ¹⁰⁴ beslist dat de rechter in kort geding zich niet mengt

in de bevoegdheden van de Uitvoerende Macht, wanneer hij, uitspraak doende bij voorraad in een geval dat hij spoedeisend acht, zich bevoegd verklaart om, binnen de grenzen van zijn opdracht, aan de bestuursoverheid maatregelen, inzonderheid verbodsmaatregelen op te leggen, die noodzakelijk zijn ter voorkoming of tot stopzetting van een foutief *lijkende* aantasting door die overheid van de subjectieve rechten, die de rechtbanken moeten vrijwaren; ... dat de omstandigheid dat de foutief *lijkende* handeling van de overheid tot een strafvordering behoort, geen beletsel kan zijn voor dat optreden, ook al is die handeling verricht ter uitvoering van een beslissing van een magistraat van het openbaar ministerie.

Het betrof te dezen een beslissing van de procureur des Konings om een twaalfstal paarden te laten verkopen die in het kader van een strafonderzoek in beslag waren genomen.

Uit het geheel van die rechtspraak volgt duidelijk dat het Hof een aspect van de bevoegdheid van de rechter in kort geding heeft vastgelegd dat vroeger niet aan bod was gekomen maar dat, gelet op de huidige omstandigheden, volledig verantwoord lijkt. Die arresten kunnen als een belangrijke bijdrage tot de rechtsvorming worden beschouwd!

70. Een tweede kwestie die ik slechts zeer bondig zal behandelen betreft de bevoegdheden van de rechter in het burgerlijk proces.

In uw arrest van 15 juni 1967 ¹⁰⁵ heeft U beslist dat de rol van de rechter bij de bewijsvoering, niet noodzakelijk passief is: hij kan ambtshalve bepaalde onderzoeksmaatregelen bevelen en zijn beslissing baseren op feitelijke gegevens die daaruit voortvloeien.

In dat verband dient erop te worden gewezen dat uw arrest van 20 juni 1961 ¹⁰⁶ de aanzet is geweest tot iets wat de wetgever zes jaar later in het Gerechtelijk Wetboek uitdrukkelijk heeft geregeld, te weten het overleggen van stukken en de bevoegdheden van de rechter in het burgerlijk proces.

U heeft inzonderheid beslist dat het openbaar ministerie, in zijn hoedanigheid van toegevoegde partij, niet enkel het recht maar ook de plicht heeft om alles in het werk te stellen om tot de oplossing van het geschil te komen; dat zulks vooral geldt in de zaken die hem krachtens de wet moeten worden meegedeeld; dat het openbaar ministerie derhalve in de gelegenheid moet worden gesteld om, bij zijn advies, alle stukken voor te leggen die naar zijn oordeel, de rechters kunnen inlichten nopens het geschil dat de gedingvoerende partijen hun voorleggen ¹⁰⁷.

U heeft in hetzelfde arrest daaraan toegevoegd dat het geadieerde rechtscollege, dat bevoegd is om zelfs ambtshalve de gedingvoerende partijen te bevelen de in hun bezit zijnde stukken over te leggen waarvan het oordeelt dat zij noodzakelijk zijn voor de oplossing van het geschil, ook rekening kan houden met stukken die daartoe door het openbaar ministerie zijn overgelegd, op voorwaarde dat zij aan de partijen worden voorgelegd zodat daarover een debat op tegenspraak kan worden gevoerd.

¹⁰⁵ Cass., 15 juni 1967, *A.C.*, 1967, 1264.

¹⁰⁶ Cass., 20 juni 1961, *Pas.*, 1961, I, 1157.

¹⁰⁷ Het begrip toegevoegde partij bestaat niet meer in het gerechtelijk recht. Het openbaar ministerie wordt alleen partij indien het zelf de rechtsvordering of een rechtsmiddel uitoefent. Het is dan hoofdpartij.

¹⁰¹ Cass., 9 sept. 1982, *A.C.*, 1982-83, nr. 28.

¹⁰² Cass., 21 okt. 1982, *A.C.*, 1982-83, nr. 127.

¹⁰³ Cass., 29 sept. 1983, *A.C.*, 1983-84, nr. 54.

¹⁰⁴ Cass., 21 maart 1985, *A.C.*, 1984-85, nr. 445.

Eens te meer stelt men vast dat de wetgever later heeft overgenomen wat het Hof in het belang van een goede rechtsbedeling reeds had vastgelegd. Moet het nog worden beklemtoond dat de overlegging van stukken thans door de artikelen 877 tot 882 van het Gerechtelijk Wetboek wordt geregeld?

71. Een van de problemen van de rechtspleging in cassatie die ik meer in het bijzonder wil benadrukken omdat de oplossing die eraan is gegeven een van de meest vruchtbare innoveringen is geweest, is de zogenaamde theorie van het niet afscheidbaar dictum, luidens welke twee dicta van een vonnis, die elk over een tussen partijen betwist punt uitspraak doen, met betrekking tot de omvang van de uit te spreken vernietiging, alleen afscheidbaar zijn als tegen elk van die punten afzonderlijk cassatieberoep kan worden ingesteld door een van de partijen in het cassatiegeding ¹⁰⁸.

Te dezen had de bestreden beslissing gezegd dat de vordering niet verjaard was, zoals verweerder betoogde, maar dat ze niet gegrond was. De partij wier vordering ongegrond was verklaard, kon vanzelfsprekend niet de vernietiging vorderen van de beslissing die de door de verweerder opgeworpen exceptie van verjaring had verworpen. Die verweerder kon evenmin, bij gebrek aan belang, cassatieberoep instellen tegen die beslissing, aangezien hij over de grond van de zaak in het gelijk was gesteld. Zoals procureur-generaal Hayoit de Termicourt had betoogd bestond er tussen beide dicta een zodanige band dat het eerste voor de partijen slechts belang had als het tweede verdween. Nadat het Hof de beslissing over het bodemgeschil had vernietigd, heeft het die vernietiging uitgebreid tot het dictum over de verjaring, nu de verweerder er vanzelfsprekend belang bij had de door de vernietigde beslissing afgewezen exceptie van verjaring van de vordering opnieuw voor te leggen aan de rechter waarnaar de zaak was verwezen.

Het Hof heeft sinds dat arrest dat beginsel zeer vaak toegepast, zowel in de burgerlijke als in de strafzaken ¹⁰⁹⁻¹¹⁰.

Ook hier past het de nadruk te leggen op de bijdrage van 's Hof's rechtspraak tot de rechtsvorming in het belang van de partijen.

72. Er zijn zeker heel wat kwesties uit het strafprocesrecht die hier zouden kunnen worden besproken. Zoals voor de burgerlijke rechtspleging dien ik echter ook hier mijn uiteenzetting beperkt te houden.

De problemen inzake bevoegdheid zijn vaak aan de orde geweest.

Zo onder meer de bevoegdheid van de raadkamer.

Die kwestie is belangrijk uit het oogpunt van de ontvanke-lijkheid van het cassatieberoep.

In uw arrest van 30 november 1976 ¹¹¹ heeft U gezegd dat de beslissing van de raadkamer, waarbij deze zich onbevoegd verklaart om uitspraak te doen over het verzoek van eiser tot wijziging van de taal van de rechtspleging, niettegenstaande de gebruikte bewoordingen, geen uitspraak inhoudt over een geschil inzake bevoegdheid, nu eiser niet

stelde dat de raadkamer, door uitspraak te doen op de vordering tot verwijzing, zich de bevoegdheid van een ander gerecht zou toeëigenen; dat de beslissing alleen de ontvanke-lijkheid of de gegrondheid van de rechtsvordering kon be-treffen.

Om te bepalen of het gaat om een bevoegdheidskwestie, moet men dus nagaan of de zogenaamde exceptie van on-bevoegdheid erin bestaat te betogen dat een ander dan het geadiëerde rechtscollege alleen bevoegd is om kennis te ne-men van de vordering.

73. Het Hof heeft ook zeer nauwkeurig de betrekkingen geregeld tussen de bij de strafrechter ahangig gemaakte burgerlijke rechtsvordering en de vordering die voor de bur-gerlijke rechter is gebracht wegens schade die de burgerlijke partij toeschrijft aan de beklaagde die vroeger voor de straf-rechter werd vervolgd maar door deze werd vrijgesproken.

Wanneer de beklaagde wordt vrijgesproken van de hem ten laste gelegde misdrijven, volgt daaruit dat de misdrijven die volgens de burgerlijke partij de door haar geleden en door de beklaagde te vergoeden schade hebben veroorzaakt, niet zijn bewezen, zodat de burgerlijke rechtsvordering niet gegrond is. Als de burgerlijke partij tegen die beslissing geen hoger beroep instelt, krijgt die, wat haar betreft, kracht van gewijsde. Nu de benadeelde persoon tegen de verzekeraar van de beweerdelijk aansprakelijke dader, geen andere rechten kan doen gelden dan die welke hij tegen die dader kan aanvoeren, mag hij in een tegen die verzekeraar en voor het burgerlijk gerecht ingestelde vordering niet meer aan-voeren dat de verzekerde de voornoemde misdrijven had ge-pleegd en evenmin op die bewering een nieuwe vordering doen steunen tot vergoeding van de schade die door die mis-drijven zou zijn veroorzaakt ¹¹².

Dat arrest bepaalt aldus de draagwijdte die moet worden gegeven aan de beslissing van de strafrechter die, nu hij de beklaagde heeft vrijgesproken van de misdrijven waarop de burgerlijke rechtsvordering was gegrond, zich onbevoegd verklaart om van die vordering kennis te nemen.

In werkelijkheid betekent die beslissing van onbevoegd-verklaring alleen dat de rechter niet bevoegd is om kennis te nemen van de vordering tot vergoeding van de schade die aan de fout van de beklaagde wordt toegeschreven, voor zo-ver die schade een andere grondslag zou hebben dan de fei-ten die het voorwerp uitmaken van de aan de strafrechter voorgelegde misdrijven.

74. Talrijke arresten hebben de bevoegdheden van de ap-pelrechter in strafzaken vastgelegd.

Het arrest van 6 maart 1972 ¹¹³ heeft gezegd dat de ap-pelrechter, wanneer een beklaagde die in eerste aanleg zo-wel op burgerlijk als op strafrechtelijk gebied is veroordeeld, tegen dat vonnis hoger beroep instelt, uitspraak moet doen over de strafrechtelijke en de burgerrechtelijke aansprake-lijkheid van die beklaagde en inzonderheid moet nagaan of die alleen aansprakelijk was voor de schade; dat de appel-rechter daartoe noodzakelijk moet nagaan of de burgerlijke partij geen fout heeft begaan die haar aansprakelijkheid voor het ongeval in het geding brengt, zelfs al is die fout het misdrijf waarvan die partij in hetzelfde vonnis is vrijgespro-ken; dat immers het hoger beroep van de beklaagde tegen

¹⁰⁸ Cass., 16 febr. 1951, A.C., 1951, 332, en de concl. van proc.-gen. HAYOIT DE TERMICOURT in *Pas.*, 1951, I, 395.

¹⁰⁹ Cass., 11 april 1988, A.C., 1987-88, nr. 486.

¹¹⁰ Cass., 1 juni 1988, A.C., 1987-88, nr. 604.

¹¹¹ Cass., 30 nov. 1976, A.C., 1977, 371, en de noot.

¹¹² Cass., 25 mei 1973, A.C., 1973, 936, en de noot.

¹¹³ Cass., 6 maart 1972, A.C., 1972, 626, en de noot.

dat vonnis belet dat de beslissing tot vrijspraak van de burgerlijke partij, die bij ontstentenis van hoger beroep van het openbaar ministerie, in kracht van gewijsde is gegaan, aan de beklagde kan worden tegengeworpen voor de beoordeling van grondslag van de door die burgerlijke partij tegen hem ingestelde burgerlijke rechtsvordering. Het Hof heeft daaruit afgeleid dat de beslissing waarbij de burgerlijke partij op strafrechtelijk gebied wordt vrijgesproken ten aanzien van de beklagde op burgerlijk gebied geen gezag van gewijsde heeft wegens het door hem ingestelde hoger beroep.

Het Hof oordeelt dat de partijen door het instellen van hoger beroep het geschil voor de appelrechter brengen, nu het geding in hoger beroep slechts de voortzetting is van het geding dat bij de eerste rechter is ingeleid. De rechtsverhoudingen tussen de partijen zijn in eerste aanleg vastgelegd en door de devolutieve kracht van het hoger beroep worden diezelfde verhoudingen voor de appelrechter gebracht. Aldus ontstaat een eenheid tussen die twee instantiën.

Ook dat is een principiële stellingname van de rechtsleer die in strafzaken alle regels van het hoger beroep beheerst.

75. Het probleem van de toepassing van de wet in de tijd is, het hoeft geen betoog, uitermate belangrijk, enerzijds, omdat die kwestie meestal niet bij de wet is geregeld, en anderzijds, omdat de overgangsbepalingen, als zij bestaan, niet alle problemen ondervangen die zich bij de inwerkingtreding van de wet voordoen.

Het is dan ook van wezenlijk belang dat de beginselen die deze materie beheersen, duidelijk worden vastgelegd.

Het belangrijkste daarvan is het beginsel in de aanhef van het Burgerlijk Wetboek: artikel 2: de wet beschikt alleen voor het toekomstige; zij heeft geen terugwerkende kracht.

Men kan alleen maar betreuren dat de wetgever die regel van wezenlijk belang niet altijd in acht neemt¹¹⁴.

U heeft reeds lang het beginsel van de onmiddellijke toepassing van de nieuwe wet vastgelegd en de grenzen ervan bepaald, gelet op de in het Burgerlijk Wetboek uitgedrukte regel.

Ik wil hier alleen verwijzen naar het arrest van 3 juni 1966¹¹⁵ luidens hetwelk een nieuwe wet van openbare orde of die betrekking heeft op een openbare dienst, zoals iedere andere wet, onmiddellijk van toepassing is op alle toekomstige gevolgen van toestanden die ontstaan zijn onder de gelding van de vroegere wet, nu haar bijzonder karakter haar niet toepasselijk vermag te maken op voldongen vroegere toestanden, tenzij evenwel uitdrukkelijk is bepaald dat zij met terugwerkende kracht van toepassing is op die toestanden.

U heeft die regels en beginselen herhaaldelijk moeten toepassen bij de inwerkingtreding van het Gerechtelijk Wetboek, onder meer inzake de nieuw opgerichte arbeidsgerechten¹¹⁶.

U heeft onder meer beslist dat bij wijziging van de wetgeving inzake de rechtsmiddelen tegen de vonnissen, behoudens afwijkende bepaling, de op de dag van het vonnis gel-

dende wet de rechtsmiddelen regelt tegen dit vonnis en met name de aanleg¹¹⁷.

In uw arrest van 21 oktober 1966¹¹⁸ heeft U als regel gesteld dat de rechter, bij wijziging van een regel betreffende de vergoedingen aan slachtoffers van een arbeidsongeval, in beginsel ertoe gehouden is de nieuwe wet toe te passen, niet alleen op de vergoedingen wegens een ongeval van na de inwerkingtreding van die wet, doch ook op de vergoedingen die verschuldigd zijn wegens de gevolgen van een vroeger ongeval, welke zich voordoen of welke voortbestaan na deze inwerkingtreding, tenzij de vergoeding op dat ogenblik reeds definitief is vastgesteld.

Uw arrest van 22 oktober 1970¹¹⁹ heeft de toepassing van die beginselen inzake openbare diensten nogmaals bevestigd. Het heeft inzonderheid benadrukt dat de nieuwe wet niet kan worden toegepast op definitief geworden, dat wil zeggen voldongen, toestanden. U heeft die rechtspraak bevestigd inzake arbeidsongevallen bij uw arresten van 20 juni en 19 december 1973 (arresten die in voltallige terechtzitting zijn gewezen)¹²⁰.

U heeft aldus beslist dat de nieuwe wet van toepassing is op de wegens een arbeidsongeval verschuldigde vergoedingen die bij de inwerkingtreding van die wet nog niet definitief waren vastgesteld. De toestand was dus niet helemaal voldongen bij die inwerkingtreding.

Op grond van diezelfde regel heeft U in uw arrest van 19 februari 1987¹²¹ uitspraak gedaan inzake echtscheiding.

Er moest worden uitgemaakt of de wet van 2 december 1982 inzake echtscheiding, waarvan U heeft gezegd dat zij geen nieuwe grond tot echtscheiding heeft ingevoerd, maar enkel de duur van de in artikel 232, eerste lid, van het Burgerlijk Wetboek bepaalde feitelijke scheiding van tien tot vijf jaar heeft teruggebracht, toepasselijk was op de vorderingen tot echtscheiding die voor haar inwerkingtreding waren ingediend maar waarover nog geen uitspraak was gedaan.

U heeft herinnerd aan de regel dat de wet niet enkel van toepassing is op toestanden die na haar inwerkingtreding ontstaan, maar ook op de toekomstige gevolgen van onder de vroegere wet ontstane toestanden die zich voordoen of voortduren na de inwerkingtreding van de nieuwe wet; dat het hof van beroep door artikel 232, eerste lid, van het Burgerlijk Wetboek, gewijzigd bij de wet van 2 december 1982, toe te passen op de gevolgen van een toestand die weliswaar onder vigeur van de oude wet is ontstaan, maar die voortduren na de inwerkingtreding van de nieuwe wet, aan die wet geen terugwerkende kracht heeft verleend.

76. De rol van het Hof in tuchtzaken is uitermate belangrijk geweest, rekening houdend met de onnauwkeurigheid van de desbetreffende wettelijke bepalingen. Overigens is die materie, die een zeer genuanceerde benadering vergt, weinig geschikt voor een strakke reglementering. Dat maakt

¹¹⁷ Cass., 3 nov. 1971 en 10 febr. 1972, *A.C.*, 1972, 233 en 536, en de concl. van eerste adv.-gen. MAHAUX voor dat laatste arrest in *Pas.*, 1972, I, 219.

¹¹⁸ Cass., 21 okt. 1966, *A.C.*, 1967, 246.

¹¹⁹ Cass., 22 okt. 1970, *A.C.*, 1971, 168, en de concl. van proc.-gen. GANSHOF VAN DER MEERSCH in *Pas.*, 1971, I, 144.

¹²⁰ Cass., 20 juni 1973, *A.C.*, 1973, 1028, en 19 dec. 1973 (drie arresten), *A.C.*, 1974, 456.

¹²¹ Cass., 19 febr. 1987, *A.C.*, 1987-88, nr. 361.

¹¹⁴ De wet van 30 augustus 1988 tot wijziging van de wet van 3 november 1967 betreffende het loodsen van zeevaartuigen (zie art. 3bis, ingevoegd in die wet).

¹¹⁵ Cass., 3 juni 1966, *Pas.*, 1966, I, 1258.

¹¹⁶ Cass., 16 en 23 dec. 1970, *A.C.*, 1971, 393 en 413.

de rol van het Hof des te belangrijker, nu zijn rechtspraak aan de precieze gevallen kan worden aangepast.

Dat belangrijk probleem kan binnen het bestek van deze uiteenzetting niet uitputtend worden behandeld.

Sta mij evenwel toe twee arresten te vermelden omdat zij, mijns inziens, uiterst opmerkelijk zijn ten aanzien van de beginselen die in alle tuchtzaken, zelfs in de gerechtelijke tuchtzaken van toepassing zijn.

In uw arresten van 3 juni 1976 en 12 mei 1977¹²² heeft U beslist dat hoewel een advocaat, die bij de uitoefening van zijn beroep in vertrouwen wordt genomen door zijn cliënt, in de regel het hem toevertrouwde geheim moet eerbiedigen, een dergelijke verplichting voor hem niet kan bestaan ten overstaan van de tuchtoverheid aan wie de advocaat eerlijkheid en loyaliteit is verschuldigd krachtens de plichtenleer van het beroep, die borg staat voor het beroepsgeheim en er zelf toe gehouden is.

Bovendien kan de advocaat, die gevraagd heeft dat de debatten voor de tuchtraad in openbare zitting worden gehouden, zich niet op deze openbaarheid beroepen om zich te onttrekken aan zijn verplichting tot eerlijkheid en loyaliteit, op grond waarvan hij de hem bij de uitoefening van zijn beroep toevertrouwde geheimen kenbaar moet maken, en evenmin om te vragen dat door het beroepsgeheim gedekte stukken uit de debatten worden geweerd¹²³.

U heeft aldus de belangrijke rol van de tuchtrechter gepreciseerd. Hoewel de eerbiediging van het beroepsgeheim ongetwijfeld een grondregel is voor de uitoefening van beroepen en ambten die berusten op het vertrouwen dat men in hun beoefenaars moet kunnen stellen, dient men er toch voor te zorgen dat willekeur, misbruiken, ja zelfs bedrog, worden bestreden. De regel die het Hof heeft uitgedrukt is derhalve zeer belangrijk.

77. De enkele problemen die zoëven γ veel te bondig, gelet op het belang van het onderwerp, zoals ik trouwens bij het begin al heb gezegd, maar wellicht veel te lang voor een uiteenzetting op een plechtige terechtzitting – werden besproken, zijn slechts één aspect van de werkzaamheden van het Hof en van zijn bijdrage tot de rechtsvorming.

De veelvuldigheid van de aangelegenheden en materies waarvan het Hof kennis moet nemen en waarin het uitspraak dient te doen, wijst op het belang van die werkzaamheden voor de rechtzoekenden.

Men hoeft slechts even de «Arresten van Cassatie» door te kijken om vast te stellen dat, buiten de procedureproblemen die weliswaar zeer belangrijk zijn voor het gerechtelijk bedrijf in zijn geheel, het Hof uitspraak doet over de uitlegging van talrijke wetten en verordeningen en aldus, volkomen onafhankelijk, ervoor zorgt dat die nauwkeurig en met inachtneming van de rechten van alle justitiabelen worden toegepast.

En dat is onder meer het geval in de zo verscheiden materies als het familierecht, het verzekeringsrecht, het recht inzake faillissement en bankbreuk, het recht inzake natuur-

rampen, jacht, paritaire comités, landbouw, vervoerovereenkomsten, huur van goederen, huur van diensten, zee- en binnenvaart, warenmerken, tekeningen en modellen, voorrechten en hypotheek, jeugdbescherming, ruilverkaveling, het volledige vennootschapsrecht, het recht inzake stedenbouw, enz.

U hebt zelfs moeten bepalen volgens welke criteria men een onderscheid kon maken tussen tramwegen en buurtspoorwegen¹²⁴, maar dat is een probleem dat wellicht vooral de liefhebbers van het openbaar vervoer aanbelangt.

Dit zijn slechts een paar voorbeelden uit de talloze gebieden van het menselijk bedrijf die aan uw beoordeling, en trouwens aan die van alle rechtscolleges van de Rechterlijke Macht, worden voorgelegd.

78. Het zou beslist aanmatigend zijn algemene besluiten te willen trekken uit een uiteraard oppervlakkige uiteenzetting. Ik moge er niettemin op wijzen dat het Hof er steeds naar gestreefd heeft een rechtmatig evenwicht tot stand te brengen tussen de rechten en misschien ook de belangen in het geding.

Men mag niet uit het oog verliezen dat 's Hof's taak er niet in bestaat bepaalde keuzen te maken die uiteindelijk een politiek of zelfs ideologisch gevolg zouden kunnen hebben. Zodanige keuzen behoren tot de bevoegdheid van de wetgever.

Het optreden van het Hof is trouwens steeds verbonden met de berechting van een bepaalde zaak, zodat de vaststelling van de rechten van de betrokken partijen van zijn beslissing afhangen.

Zulks verklaart waarom de cassatierechter, zoals iedere rechter, ten opzichte van wie dan ook, en dus ook ten opzichte van de Uitvoerende en de Wetgevende Macht, volstrekt onafhankelijk moet zijn.

De wetgever beslist in beginsel voor de toekomst en zijn beslissingen kunnen niet afdoen aan wat definitief is geworden (behoudens, zeer uitzonderlijk, door aan de wet terugwerkende kracht te verlenen). Het Hof daarentegen doet uitspraak over bestaande individuele rechten, en daarvoor is een volledige onafhankelijkheid en een volstreekte objectiviteit vereist.

Het lag in mijn bedoeling aan te tonen wat een belangrijke rol de Rechterlijke Macht, en inzonderheid het Hof van Cassatie, in een Rechtsstaat vervult, vooral, met de beperkte en soms zelfs schaarse middelen waarover de organen van die Macht beschikken. Die rol waarborgt immers binnen de maatschappij de orde en de vrede waarzonder de samenleving ondenkbaar is.

Het is duidelijk dat hoven en rechtbanken met zijn allen in alle opzichten grotelijks bijdragen tot de rechtsvorming, maar het aandeel van het Hof daarin is bijzonder gewichtig, omdat de arresten van het Hof wezenlijk tot doel hebben de eenheid in de rechtspraak en daardoor de rechtsvrede te verzekeren.

Daarom juist is zijn bijdrage zo aanzienlijk. Daarenboven – het valt gemakkelijk te begrijpen – is dat doel enkel te verwezenlijken als het Hof zelf zorgt voor de stabiliteit van zijn eigen rechtspraak. Die beide kenmerken zijn ten nauwste verbonden. Als het tweede ontbreekt, kan het eerste niet worden verwezenlijkt.

¹²² Cass., 3 juni 1976, A.C., 1976, 1105, en de concl. van proc.-gen. DELANGE in Pas., 1976, I, 1070; 12 mei 1977, A.C., 1977, 936, en de concl. van proc.-gen. DELANGE in Pas., 1977, I, 929.

¹²³ Cass., 12 mei 1977, A.C., 1977, 936, en de concl. van proc.-gen. DELANGE in Pas., 1977, I, 929.

¹²⁴ Cass., 26 jan. 1951, A.C., 1951, 288, met noot R.H.

Ik heb deze uiteenzetting willen houden op een moment dat de Rechterlijke Macht volkomen ten onrechte in diskrediet wordt gebracht. Ik wil niet eindigen zonder deze waarschuwing: elke aantasting van de rang, het aanzien en de waardigheid, die aan een wezenlijke instelling van de Staat is verschuldigd, brengt het bestaan van de Staat zelf in het gedrang.

Ik denk er niet aan, en het zou hier trouwens geenszins passen, daarover een polemiek aan te gaan, maar ik rekende het mij niettemin tot taak ook even de nadruk te leggen op de positieve aspecten van een werkzaamheid die essentieel is voor het welzijn van onze medeburgers.

79. Als er nu enige kritiek kan worden geuit op het werk van hoven en rechtbanken, in hun geheel genomen, dan is het wel de buitensporige achterstand die vast te stellen valt

bij de berechting van de zaken in sommige rechtscollages. Die achterstand is echter niet enkel te wijten aan de leden van de Rechterlijke Orde. Verzuimen, zelfs nalatigheden, kunnen ook aan andere overheden worden aangewreven. Zulks is reeds herhaaldelijk gezegd.

En die kritiek geldt hoe dan ook niet voor het Hof, waarvan de activiteit en de geboekte resultaten het bewijs zijn van de aanzienlijke inspanning die al zijn leden zich dagelijks onverdroten getroosten.

Tot slot zou ik de wens willen uitdrukken dat dank zij de nieuwe middelen die waarschijnlijk toch ter beschikking zullen worden gesteld zowel van alle rechtscollages als van het Hof, zeer spoedig een einde kan komen aan de huidige moeilijkheden en dat aan de justitiabelen de dienst kan worden verzekerd waarop zij recht hebben.

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 13 APRIL 1989

Voorzitter: de h. Bosly

Rapporteur: mevr. Charlier

Openbaar ministerie: de h. Piret

Advocaat: mr. Simont

Burgerlijke rechtspleging – Hoger beroep – Vordering tot tussenkomst – Ontvankelijkheid hoger beroep

Een vordering tot tussenkomst tot het verkrijgen van een veroordeling behoudt haar individualiteit, zodat de ontvankelijkheid van het hoger beroep tegen de beslissing van de rechter waarbij ze wordt ingewilligd of verworpen, moet worden beoordeeld zonder te verwijzen naar de hoofdvordering.

O. en B. t/ P. en T.

Gelet op het bestreden vonnis, op 4 februari 1987 in hoger beroep gewezen door de Rechtbank van Eerste Aanleg te Brussel;

...

Over het eerste middel: schending van de artikelen 560, 616, 617, 618, 621 van het Gerechtelijk Wetboek en 97 van de Grondwet,

...

Overwegende dat artikel 618 van het Gerechtelijk Wetboek, dat zegt dat de regel bij artikel 560 van dat wetboek geldt voor het bepalen van de aanleg, geen betrekking heeft op de beslissingen over de vorderingen tot tussenkomst, nu het lot van die vorderingen, wat betreft de ontvankelijkheid van het hoger beroep, door artikel 621 van hetzelfde wetboek wordt geregeld;

Dat, wanneer het een beslissing betreft over een vordering tot tussenkomst tot het verkrijgen van een veroordeling, een

dergelijke vordering haar individualiteit behoudt, zodat de ontvankelijkheid van het hoger beroep tegen de beslissing van de rechter waarbij ze wordt aangenomen of verworpen, moet worden beoordeeld zonder te verwijzen naar de hoofdvordering;

Overwegende dat het vonnis, door te beslissen dat het hoger beroep van verweerder, eiser in tussenkomst, die de veroordeling van eiseres tot betaling van een bedrag van 4.400 frank vorderde, ontvankelijk is, artikel 621 van het Gerechtelijk Wetboek schendt;

...

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER 15 JANUARI 1990

Voorzitter: de h. Caenepeel, waarnemend voorzitter

Rapporteur: de h. Rauws

Openbaar ministerie: de h. Lenaerts, advocaat-generaal

Advocaten: mrs. Bützler en De Gryse

1. Arbeidsovereenkomst – Handelsvertegenwoordiger – Indirecte commissie – Voorwaarden – Imperatief recht 2. Jaarlijkse vakantie – Veranderlijke wedde – Vakantiegeld – Berekening – Imperatief recht – Gevolg

1. *Het beding dat het recht van de handelsvertegenwoordiger op indirecte commissie afhankelijk stelt van het vereiste dat de betrokken klant door hem moet zijn bezocht, houdt geen voorwaarde in die aan de imperatieve bepaling van art. 93 W.A.O. haar uitwerking ontnemt.*

2. *Voor een bediende wiens wedde geheel veranderlijk is, moet het vakantiegeld worden berekend overeenkomstig de in de artt. 38, 39 en 46 van het Vakantiebesluit bepaalde modaliteiten en op het aldaar bedoelde loon. Die bepalingen vormen imperatief recht.*

Het vakantiegeld van zo een bediende mag derhalve niet worden begrepen in de maandelijks verdiende veranderlijke wedde.

S. t/ N.V. L.

Gelet op het bestreden arrest, op 7 maart 1989 door het Arbeidshof te Antwerpen, afdeling Hasselt, gewezen;
Over het eerste middel: (...)

Overwegende dat artikel 93 van de Arbeidsovereenkomstenwet een imperatieve bepaling is; dat het erin vastgestelde recht op indirect commissieloon van de handelsvertegenwoordiger die een bij overeenkomst bepaalde cliënteel of sector alleen moet bezoeken, voor de zaken die de werkgever zonder de tussenkomst van de vertegenwoordiger met die cliënteel of in die sector sluit, niet afhankelijk mag zijn van enige voorwaarde die aan dat artikel zijn uitwerking ontleent;

Dat het in de overeenkomst ingeschreven beding dat het vorenbedoelde recht op indirecte commissie afhankelijk maakt van de voorwaarde dat de betrokken klant door de handelsvertegenwoordiger moet zijn bezocht, geen zodanige voorwaarde is en derhalve niet strijdig is met artikel 93 van de Arbeidsovereenkomstenwet;

...

Over het derde middel: (...)

Overwegende dat het arrest vaststelt dat eiser, bediende, bezoldigd werd met commissielonen op de door hem aan-gebrachte orders; dat zulks inhoudt dat zijn wedde geheel veranderlijk was;

Dat, volgens artikel 39 van het Vakantiebesluit van 30 maart 1967, het gewone vakantiegeld van zo een bediende per vakantiedag berekend wordt op basis van het dagelijks gemiddelde van de brutobezoldigingen verdiend gedurende elk van de twaalf maanden die de maand waarin vakantie genomen wordt voorafgaan, en dat het in artikel 38, 2°, van hetzelfde besluit bedoelde «dubbele vakantiegeld» berekend wordt op basis van de gemiddelde maandwedde van dezelfde bezoldigingen;

Dat, volgens artikel 46 van het Vakantiebesluit, de werkgever aan de bediende wiens contract een einde neemt, bij zijn vertrek, 14% van de bij hem tijdens het vakantiedienstjaar verdiende brutowedde betaalt;

Dat de bepalingen van de artikelen 38, 39 en 46 van het Vakantiebesluit imperatief zijn;

Overwegende dat uit het voorgaande volgt, eensdeels, dat, aangezien het vakantiegeld van de bediende wiens loon geheel veranderlijk is, volgens de in de artikelen 38, 39 en 46 van het Vakantiebesluit bepaalde modaliteiten moet worden berekend op het in die bepalingen aangewezen loon, dit vakantiegeld niet in de maandelijks verdiende veranderlijke wedde mag worden begrepen, en, anderdeels, dat de partijen bij de arbeidsovereenkomst niet geldig kunnen bedingen dat zulks wel het geval zal zijn;

...

NOOT – 1. Indirect commissieloon en voorwaarden : cf. Cass., 2 december 1966, *R.W.*, 1966-67, 2002; Cass., 6 april 1987, *id.*, 1987-88, 706; Cass., 11 januari 1988, *id.*, 1987-88, 1096.

2. Opgemerkt zij dat het arrest de bedoelde bepalingen van het Vakantiebesluit als imperatief kwalificeert, en niet als van openbare orde, hoewel, krachtens art. 54 van de Vakantiewet, de overtreding ervan een misdrijf oplevert.

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER – 22 JANUARI 1990

Voorzitter : de h. Châtel, eerste voorzitter

Rapporteur : de h. Verheyden

Openbaar ministerie : de h. Leclercq

Advocaten : mrs. Draps en De Bruyn

Veiligheidscomité – Beschermde werknemer – Ontslag – Dringende reden – Aanhangigmaking van het geschil – Termijn – Kennisneming van het feit – Begrip – Bewijsmiddelen

Het feit dat de dringende reden uitmaakt waarvan de werkgever, vóór het ontslag van de beschermde werknemer, de aan-neming door de arbeidsrechtbank verzoekt, is aan de werkgever bekend, wanneer deze, om met kennis van zaken een beslissing te kunnen nemen omtrent het bestaan van dat feit en de om-standigheden die er een dringende reden van kunnen maken, voldoende zekerheid heeft, met name voor zijn eigen overtuiging en tevens tegenover de beschermde werknemer en het gerecht.

De voldoende kennis van het feit dat de dringende reden uit-maakt, is niet gelijk te stellen met de mogelijkheid voor de werk-gever om zich bewijsmiddelen over dat feit te verschaffen.

L. en A.B.V.V. t/ N.V. G.

Gelet op het bestreden arrest, op 18 oktober 1988 door het Arbeidshof te Luik gewezen;

Over het middel: schending van de artikelen 1315 van het Burgerlijk Wetboek, 870 van het Gerechtelijk Wetboek, 1bis, § 2, tweede lid, van de wet van 10 juni 1952 betreffende de gezondheid en de veiligheid van de werknemers alsmede de salubriteit van het werk en van de werkplaatsen, en 35, inzonderheid lid 3 en 8, van de wet van 3 juli 1978 betref-fende de Arbeidsovereenkomsten,

...

Overwegende dat artikel 1bis, § 2, tweede lid, van de wet van 10 juni 1952 betreffende de gezondheid en de veiligheid van de werknemers, alsmede de salubriteit van het werk en van de werkplaatsen, bepaalt dat de werkgever het geschil aanhangig maakt bij de arbeidsrechtbank binnen drie werk-dagen na de kennisname van het feit dat de dringende reden uitmaakt;

Overwegende dat in de zin van dat artikel het feit aan de werkgever bekend is wanneer deze, om met kennis van za-ken een beslissing te kunnen nemen, omtrent het bestaan van dit feit en de omstandigheden die er een dringende re-den van kunnen maken, voldoende zekerheid heeft met name voor zijn eigen overtuiging en tevens tegenover de be-schermde werknemer en het gerecht;

Overwegende dat de voldoende kennis van het feit dat de dringende reden uitmaakt niet gelijk te stellen is met de mo-

gelijkheid voor de werkgever om zich de bewijsmiddelen over dat feit te verschaffen;

Overwegende dat uit het geheel van de eigen vaststellingen en vermeldingen van het arrest en uit die van het beroepen vonnis welke in het arrest zijn overgenomen, volgt: 1) dat de dringende reden tot beëindiging van de arbeids-overeenkomst, die verweerster op 14 maart 1988 verweet aan eiser, plaatsvervangend afgevaardigde in het comité voor veiligheid, gezondheid en verfraaiing van de werkplaatsen, bestond in een geheel van verschillende feiten die blijkbaar valsheid in geschrifte, diefstal en overtredingen van het arbeidsreglement opleverden; 2) dat verweerster op 27 mei 1988 via haar raadsman ervan heeft afgezien zich te beroepen op de verschillende feiten samen, in de procedure die zij overeenkomstig artikel 1bis, § 2, van voornoemde wet van 10 juni 1952 had aangespannen; 3) dat verweerster op 27 juni 1988 op grond van hetzelfde geheel van verschillende feiten een tweede procedure heeft ingeleid om eiser wegens dringende reden te ontslaan; 4) dat ongeacht de eventuele nieuwe bewijsmiddelen waarvan, die de werkgever zich onder-tussen had kunnen verschaffen, de aangevoerde reden niet-temin toch nog hetzelfde geheel van verschillende feiten was als voordien, die blijkbaar valsheid in geschrifte, diefstal en overtredingen van het arbeidsreglement opleverden;

Overwegende dat het arrest, derhalve, niet zonder schending van de bepaling van artikel 1bis, § 2, tweede lid, van voornoemde wet van 10 juni 1952, heeft kunnen beslissen dat verweerster eiser om een dringende reden mocht ontslaan;

...

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 8 FEBRUARI 1990

Voorzitter-rapporteur: de h. Sace

Openbaar ministerie: de h. Piret

Advocaten: mrs. De Bruyn en Gérard

Zeerecht – Commissionair voor zeevervoer – Verjaring

Daar de commissionair voor vervoer ten aanzien van zijn committent persoonlijk de verbintenis aangaat de goederen te vervoeren, kan hij tegen zijn committent alle verweermiddelen van de vervoerder aanvoeren, inzonderheid de verjaring bepaald bij art. 266, derde lid, Zeewet.

Belgische Dienst voor Bedrijfsleven en Landbouw t/
Vennootschap naar Frans recht C.

Gelet op het bestreden arrest, op 22 april 1988 door het Hof van Beroep te Brussel gewezen;

Over het eerste middel: schending van artikel 266, derde lid, van de wet van 21 augustus 1879 houdende boek II (titel IX) van het Wetboek van Koophandel, «Zeevaart en binnenvaart»,

doordat het arrest, hoewel het aanneemt dat verweerster, aan wie de levering van 1.500 ton tarwe uit de haven van Gent met bestemming Dar-es-Salaam (Tanzanië) was toegewezen, niet de hoedanigheid van vervoerder maar die van «commissionair voor vervoer» bezat, toch beslist dat eisers

rechtsovereenkomst tegen verweerster tot vergoeding van de schade wegens besmetting van de tarwe in het vervoerend schip, verjaard is met toepassing van artikel 266, derde lid, van de Zeewet, dat bepaalt dat «in elk geval de vervoerder en het schip van alle aansprakelijkheid wegens verlies of schade ontheven zijn, tenzij een rechtsovereenkomst wordt ingesteld binnen een jaar nadat de goederen zijn of behoorden te zijn afgeleverd»;

en doordat het aldus beslist op grond: «dat de commissionair voor vervoer ten aanzien van zijn committent (thans eiser) persoonlijk de verbintenis aangaat die goederen te vervoeren, zelfs al laat hij dat vervoer geheel of gedeeltelijk door een derde uitvoeren (...); dat in tegenstelling tot (eisers) bewering (...) de commissionair voor zeevervoer gelijkgesteld moet worden met de vervoerder, zoals de commissionairs die bij andere vormen van vervoer optreden»,

terwijl de Zeewet, in tegenstelling tot hetgeen voor de commissionair-vervoerder over land is bepaald (artikel 2 van de wet van 25 augustus 1891 betreffende de vervoerovereenkomst), de commissionair voor zeevervoer niet gelijkstelt met de vervoerder; voornoemd artikel 266, derde lid, waarin een verjaring van één jaar wordt bepaald voor de rechtsovereenkomsten tot schadevergoeding tegen de vervoerder, bijgevolg niet van toepassing is op de rechtsovereenkomst tegen de commissionair-vervoerder, die gegrond is op diens niet-nakoming van zijn verbintenissen uit overeenkomst; met andere woorden, de overeenkomst van de commissionair voor zeevervoer met zijn opdrachtgever niet onder toepassing valt van de verjaringsregels van de vervoerovereenkomst; artikel 266, derde lid, precies in zoverre het een korte verjaringstermijn oplegt op beperkende wijze moet worden uitgelegd en niet bij analogie tot de commissionair-vervoerder mag worden uitgebreid; het feit alleen dat de wet van 25 augustus 1891 in een bijzondere bepaling de commissionair met de vervoerder heeft gelijkgesteld, aantoonde dat die gelijkstelling niet vanzelfsprekend is en dat de wetgever, indien hij de commissionair voor zeevervoer met de vervoerder had willen gelijkstellen, dat ook in de Zeewet zou hebben bepaald; de wet integendeel alles in het werk stelt om een onderscheid te maken tussen de overeenkomst van zeevervoer en die van, bijvoorbeeld, scheepshuur (zie respectievelijk de titels II en III van de Zeewet); daaruit volgt dat het arrest, door op grond van artikel 266, derde lid, van de Zeewet te beslissen dat eisers rechtsovereenkomst tegen verweerster verjaard is, hoewel laatstgenoemde niet de vervoerder van de litigieuze goederen was, die bepaling op onwettige wijze toepast en ze derhalve schendt:

Overwegende dat de wet van 25 augustus 1891 tot herziening van de titel van het Wetboek van Koophandel betreffende de vervoerovereenkomst, zoals blijkt uit haar artikelen 2, 3, 4, 5 en 7, eerste lid, de commissionair voor vervoer in rechte gelijkstelt met de vervoerder, inzonderheid inzake de regels die hun aansprakelijkheid beheersen;

Overwegende dat daarentegen geen enkele bepaling van de wet van 21 augustus 1879 houdende boek II van het Wetboek van Koophandel, «Zeevaart en binnenvaart» genaamd, zegt dat de vervoerder en de commissionair voor vervoer moeten worden gelijkgesteld; dat evenwel de commissionair voor vervoer ten aanzien van zijn committent persoonlijk de verbintenis aangaat de goederen te vervoeren; dat de commissionair voor vervoer, nu hij ten aanzien van zijn commit-

tent en voor dat vervoer dezelfde verplichtingen aangaat als een eigenlijke vervoerder, tegen zijn committent alle verweermiddelen van de vervoerder kan aanvoeren, en inzonderheid de verjaring bepaald bij artikel 266, derde lid, van de wet van 21 augustus 1879;

Overwegende dat het arrest vaststelt dat verweerster «de verbintenis heeft aangegaan in haar naam en voor rekening (van eiser) het graan te vervoeren» en daaruit besluit dat «dit de opdracht van een commissionair voor vervoer is»;

Dat het arrest bijgevolg, door te beslissen dat verweerster zich kan beroepen op de korte verjaring die bij voornoemd artikel 266 ten voordele van de vervoerder is ingesteld, die bepaling niet schendt;

...

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 2 FEBRUARI 1990

Voorzitter : de h. Caenepeel

Rapporteur : de h. Rauws

Openbaar ministerie : de h. du Jardin

Advocaten : mrs. Tournicourt en Claeys Bouuaert

Inkomstenbelastingen – Art. 25bis W.I.B. – Onderwaardering van activa of overwaardering van passiva – Aan te merken als winst – 1. Vereisten – 2. Tijdperk

1. Als winsten zijn aan de bedrijfsbelasting onderworpen alle onderwaarderingen van activa en alle overwaarderingen van passiva die bij het onderzoek van rekeningen en inventarissen betreffende het aanslagjaar 1977 of latere aanslagjaren worden geconstateerd, ook al komen zij reeds voor in de boekhouding betreffende eerdere belastbare tijdperken, tenzij de belastingplichtige bewijst dat die onder- of overwaarderingen reeds in aanmerking zijn genomen ter vaststelling van de winst van een vorig belastbaar tijdperk, en met dien verstande dat het bestuur niet meer kan terugkomen op ramingen verricht volgens regels of criteria die het in het verleden met kennis van zaken heeft goedgekeurd, noch op een akkoord dat het met betrekking tot de ramingsregels heeft aangegaan.

2. Art. 25bis W.I.B. houdt in dat overgewaardeerde passiva en ondergewaardeerde activa als winsten worden aangemerkt van het belastbare tijdperk waarop het onderzoek dat ze aan het licht heeft gebracht, betrekking heeft, ook al zijn die passiva of activa reeds in de boekhouding betreffende eerdere belastbare tijdperken opgenomen.

C. t/ Belgische Staat

Gelet op het bestreden arrest, op 26 april 1988 door het Hof van Beroep te Brussel gewezen;

Over het eerste middel: schending van de artikelen 25bis van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen, als ingevoegd door artikel 3 van de wet van 3 november 1976, 51 van de wet van 3 november 1976 (B.S., 9 december 1976) en 2 van het Burgerlijk Wetboek,

doordat het arrest eisers beroep ten aanzien van de aanslag in de personenbelasting voor het aanslagjaar 1978, inkomsten 1977, ongegrond verklaart en aldus de door de belastingplichtige voor het boekjaar 1974 (aanslagjaar 1975)

aangelegde provisie ten bedrage van 1.718.361 frank aan de personenbelasting onderwerpt voor het aanslagjaar 1978, inkomsten 1977, op grond dat krachtens artikel 25bis van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen de vastgestelde overwaarderingen van passiva als winst kunnen worden aangemerkt van het aanslagjaar 1978, inkomsten 1977, zelfs indien zij blijken uit de boekhouding betreffende de vorige belastbare tijdperken, daarbij impliciet maar zeker verwijzend naar de boekhouding betreffende aanslagjaar 1975, inkomsten 1974,

terwijl, eerste onderdeel, artikel 51 van de wet van 3 november 1976 uitdrukkelijk bepaalt dat het door artikel 3 van dezelfde wet ingevoegde artikel 25bis van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen slechts kan worden toegepast met ingang van het aanslagjaar 1977, dit wil zeggen op overwaarderingen van passiva ontstaan ten vroegste op het begin van het belastbare tijdperk dat voor het aanslagjaar 1977 belastbaar is, aangezien de wet alleen voor het toekomstige beschikt en geen terugwerkende kracht heeft; zodat het hof van beroep dit artikel 25bis, als ingevoegd door artikel 3 van de wet van 3 november 1976, niet geldig kan toepassen op overwaarderingen van passiva die reeds bestonden of hun oorsprong vonden vóór het begin van het belastbaar tijdperk dat voor het aanslagjaar 1977 belastbaar is, meer bepaald op overwaarderingen van passiva die reeds in het aanslagjaar 1975, inkomsten 1974, bestonden (schending van de artikelen 25bis van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen, als ingevoegd door artikel 3 van de wet van 3 november 1976, 51 van de wet van 3 november 1976 en 2 van het Burgerlijk Wetboek);

tweede onderdeel, de verwijzing in artikel 25bis van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen, als ingevoegd door de wet van 3 november 1976, naar de vorige belastbare tijdperken, eveneens moet worden begrepen in het licht van artikel 51 van de wet van 3 november 1976 en artikel 2 van het Burgerlijk Wetboek, namelijk dat deze termen slechts kunnen slaan ten vroegste op het belastbare tijdperk dat voor het aanslagjaar 1977 belastbaar is; zodat het hof van beroep de taxatie van een provisie voor risico's en lasten, die werd aangelegd in het aanslagjaar 1975, inkomsten 1974, als een overwaardering van passiva in het aanslagjaar 1978, niet kan rechtvaardigen door de verwijzing naar de termen «vorige belastbare tijdperken» in voormeld artikel 25bis (schending van de artikelen 25bis van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen, ingevoegd door artikel 3 van de wet van 3 november 1976, 51 van de wet van 3 november 1976 en 2 van het Burgerlijk Wetboek);

Overwegende dat artikel 25bis van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen, als ingevoegd bij artikel 3 van de wet van 3 november 1976, luidt: «Wanneer, bij het onderzoek van de rekeningen en inventarissen over een bepaald belastbaar tijdperk in artikel 21, eerste lid, 3°, bedoelde onderwaarderingen van activa of overwaarderingen van passiva worden vastgesteld dan worden ze als winst van dat belastbaar tijdperk aangemerkt, zelfs indien ze blijken uit de boekhouding betreffende vorige belastbare tijdperken, tenzij de belastingplichtige bewijst dat er rekening mede werd gehouden bij het bepalen van het fiscaal resultaat van deze laatste tijdperken»; dat dit artikel, luidens artikel 51 van de wet van 3 november 1976, «van toepassing is met ingang van het aanslagjaar 1977»;

Dat uit de geciteerde wetsbepalingen volgt dat als winsten aan de bedrijfsbelasting onderworpen zijn alle onderwaarderingen van activa en alle overwaarderingen van passiva die, bij het onderzoek van rekeningen en inventarissen betreffende het aanslagjaar 1977 of betreffende latere aanslagjaren, worden geconstateerd, ook al kwamen zij reeds voor in de boekhoudingen betreffende eerdere belastbare tijdperken, tenzij de belastingplichtige bewijst dat de bedoelde onder- of overwaarderingen reeds in aanmerking zijn genomen ter vaststelling van de winst van een vorig belastbaar tijdperk, en met dien verstande dat het bestuur niet meer kan terugkomen op ramingen verricht volgens regels of criteria die het in het verleden met kennis van zaken had goedgekeurd noch op een akkoord dat het met betrekking tot de ramingsregels had aangegaan;

Overwegende dat het arrest vaststelt: dat verweerder, bij de controle betreffende de aanslagjaren 1978 en 1979 constateerde dat eiser als passiefposten, respectievelijk in 1977 en 1978, had geboekt 1.833.592 frank en 2.190.075 frank, provisie ter betaling van eventueel in de toekomst aan handelsvertegenwoordigers verschuldigde uitwinningvergoedingen; dat eiser ter zake reeds eerder de volgende passiefbedragen had geboekt: 1.718.361 frank in 1974, 1.849.215 frank in 1975 en 1.718.301 frank in 1976;

Dat het arrest derhalve, door artikel 25bis van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen te dezen toepasselijk te verklaren op bij de controle ter zake van de aanslagjaren 1977 en 1978 geconstateerde overgewaardeerde passiva, die reeds tevoren in eisers boekhouding voorkwamen, aan die wetsbepaling geen uitwerking in de tijd geeft die strijdig is met de in het middel aangewezen wetsbepalingen;

Dat het middel niet kan worden aangenomen;

Over het tweede middel: schending van de artikelen 21, 3°, 23, als van toepassing voor het aanslagjaar 1978, en 25bis van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen, ingevoegd door artikel 3 van de wet van 3 november 1976 (B.S., 9 december 1976),

doordat het hof van beroep beslist dat de door de belastingplichtige in het aanslagjaar 1975 aangelegde provisie voor risico's en lasten belastbaar is voor aanslagjaar 1978 als een overwaardering van passiva in de zin van artikel 25bis van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen en dat dit artikel ook betrekking heeft op rekeningen in het algemeen, waarbij dient te worden aangenomen dat niet alleen bedrieglijk verdoken posten worden gevisieerd maar ook posten nopens provisie over toekomstige schulden die (door de belastingplichtige) als zeker en vaststaand worden aangemerkt hoewel zij dit karakter niet hebben,

terwijl, eerste onderdeel, (...)

tweede onderdeel, artikel 25bis van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen van toepassing is wanneer bij het onderzoek van de rekeningen en inventarissen een overwaardering van passiva wordt vastgesteld; artikel 25bis aan de belastingplichtige de mogelijkheid biedt te bewijzen dat er rekening mee werd gehouden bij het bepalen van het fiscale resultaat van de laatste tijdperken; uit de voorbereidende werkzaamheden (cf. memorie van toelichting) van de wet van 3 november 1976 de bedoeling van de wetgever duidelijk blijkt artikel 25bis toe te passen op gevallen van: — niet opnemen van produkten, grondstoffen en koopwaren in rekeningen en inventarissen, — het toepassen van onaanvaard-

bare ramingsmethodes, — verdoken reserves in de zin van artikel 21, eerste lid, 3°, van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen; uiteindelijk al deze elementen erop wijzen dat de overwaardering van passiva door de taxatieambtenaar na onderzoek moet worden ontdekt in de loop van de controle over het aanslagjaar waarvoor de sommen aan belasting worden onderworpen, wat enig, al dan niet bedrieglijk, maneuver veronderstelt van de belastingplichtige om de overwaardering van passiva te verbergen, zodat artikel 25bis zeker niet kan worden toepast op posten van de balans die reeds aan het oordeel van de taxatieambtenaar zijn onderworpen voor een vorig aanslagjaar, wat blijkt uit het citaat van het verslag opgemaakt door de controlerende ambtenaar nopens aanslagjaar 1975, opgenomen in het arrest; zodat het hof van beroep niet geldig kan beslissen dat door dit artikel 25bis van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen niet alleen bedrieglijk verdoken posten worden gevisieerd, maar ook posten nopens provisie van toekomstige schulden die als zeker en vaststaand worden aangemerkt, hoewel zij dit karakter niet hebben, terwijl deze posten reeds voor aanslagjaar 1975, inkomsten 1974, door de fiscale administratie als provisie in de zin van artikel 23 van hetzelfde wetboek zijn aanvaard (schending van artikel 25bis van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen, ingevoegd door artikel 3 van de wet van 3 november 1976):

...

Wat het tweede onderdeel betreft:

Overwegende dat het onderdeel berust op de stelling dat de overgewaardeerde passiva, krachtens artikel 25bis van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen, moeten worden ontdekt, na onderzoek, in de loop van de controle over het aanslagjaar waarop de betrokken sommen aan de belasting zijn onttrokken;

Overwegende dat artikel 25bis van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen inhoudt dat overgewaardeerde passiva en ondergewaardeerde activa als winsten worden aangemerkt van het belastbare tijdperk waarop het onderzoek dat ze aan het licht bracht, betrekking had, ook al waren die passiva of activa reeds in de boekhouding betreffende eerdere belastbare tijdperken opgenomen;

Dat het onderdeel faalt naar recht;

...

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER — 19 FEBRUARI 1990

Voorzitter: de h. Sace

Rapporteur: de h. Verheyden

Openbaar ministerie: de h. Leclercq

Advocaten: mrs. De Bruyn en Draps

Ondernemingsraad — Beschermde werknemer — Ontslag — Dringende reden — Vordering tot erkenning — Gevolg

Een aan een beschermde werknemer door de werkgever duidelijk gegeven en gewild ontslag om een dringende reden beëindigt de arbeidsovereenkomst, ook al dient de werkgever daarna bij de arbeidsrechtbank een vordering tot erkenning van de drin-

gende reden in. Uit het instellen van een dergelijke vordering volgt niet dat het ontslag onder opschortende voorwaarde is gegeven.

M.C.V.S.L. t/ G. en Syndicat des Employés, Techniciens et Cadres

Gelet op het bestreden arrest, op 6 september 1988 door het Arbeidshof te Luik gewezen;

...

Overwegende dat een duidelijk en zonder wilsgebrek aan een beschermde werknemer gegeven ontslag om een dringende reden, de overeenkomst beëindigt, ook al is de dringende reden niet vooraf door het arbeidsgerecht aangenomen; dat de beëindiging onmiddellijk en definitief is, ongeacht de omstandigheid dat de werkgever, na de kennisgeving van de beëindiging, bij de arbeidsrechtbank een vordering heeft ingediend tot erkenning van de dringende reden;

Dat uit die vordering niet kan worden afgeleid dat de beëindiging die vooraf, al was het de dag tevoren, ter kennis was gebracht, onder opschortende voorwaarde was geschied, zij het stilzwijgend; dat het arrest derhalve naar recht beslist dat «na de beëindiging (...) de werkgever 's anderendaags niet kon trachten die beëindiging eenzijdig te vervangen door een schorsing van de overeenkomst, zelfs als de termijn van drie dagen nog niet was verstreken»;

...

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER – 29 MAART 1990

Voorzitter: de h. Sace

Rapporteur: mevr. Charlier

Openbaar ministerie: mevr. Liekendael

Advocaten: mrs. Bützler en Van Ommeslaghe

Pand – Termijnrekening bij bank – Inpandgeving van de schuldvordering op de bank aan de bank tot zekerheid van een schuldvordering van de bank – Bezit van de schuldeiser.

De artt. 2076 B.W. en 1 van de wet van 5 mei 1872 stellen als voorwaarde voor het pand dat de zaak aan de schuldenaar wordt onttrokken en in het bezit van de schuldeiser komt, maar bepalen niet op welke verschillende wijzen die voorwaarde kan worden vervuld. Die wijzen verschillen naar gelang van het voorwerp van het pand en de bijzondere bepalingen die de partijen kunnen hanteren om aan de wet te voldoen.

Mr. Born q.q. t/ N.V. G.

Gelet op het bestreden arrest, op 9 mei 1988 door het Hof van Beroep te Bergen gewezen;

Over het middel: (...) schending van de artikelen 1 van de wet van 5 mei 1872 betreffende het pand (opgenomen in titel VI van boek I van het Wetboek van Koophandel), 2071, 2072, 2073, 2075 en 2076 van het Burgerlijk Wetboek,

doordat het arrest vooraf vaststelt dat «Léopold G. op 6 december 1973 ten voordele van de N.V. G. een pand heeft

gesteld op een schuldvordering van 290.000 frank die hij op laatstgenoemde had wegens de storting (van dat bedrag) op (zijn) termijnrekening», en vervolgens beslist «dat het litigieuze pand tot zekerheid van een handelsschuld is gesteld en onder toepassing valt van artikel 1 van de wet van 5 mei 1872; dat de wet van 5 mei 1872 weliswaar de voorwaarden voor het stellen van een pand in handelszaken heeft vereenvoudigd, maar toch in voornoemd artikel 1 het beginsel vervat in artikel 2076 van het Burgerlijk Wetboek heeft behouden, te weten dat het voorwerp niet in het bezit mag blijven van degene die het pand stelt», en vooraf overweegt dat «artikel 1 van de wet van 5 mei 1872 en artikel 2076 van het Burgerlijk Wetboek niet bepalen op welke verschillende wijzen de voorwaarde voor het verlies van bezit van de schuldenaar en de inbezitneming door de schuldeiser kan worden vervuld, welke wijzen verschillen naar gelang van de aard van het voorwerp van het pand en de bijzondere bepalingen die de partijen kunnen hanteren om de wet na te leven», en vervolgens beslist dat «inpandgeving een contract is en, wanneer het voorwerp een onlichamelijk recht is zoals een schuldvordering, de 'overgave' gebeurt door afgifte van de titel of door het gebruik dat de schuldeiser met toestemming van de schuldenaar ervan maakt; dat te dezen de door een pand gewaarborgde schuldvordering niet begrepen is in een verhandelbare titel, maar een gewone schuldvordering van 290.000 frank is, zijnde het creditsaldo van een termijnrekening nr. (...) geopend bij (verweerster); dat, in de omstandigheden van de zaak, de titel van de door een pand gewaarborgde schuldvordering bestaat in de erkenning van de rechten van Léopold G. vastgelegd in de boeken van de N.V. G., waar de verrichtingen op de rekening nr. (...) zijn en worden ingeschreven; dat de titel aldus die rekening zelf is, die uiteraard in het bezit van (verweerster) is; dat overigens niet is aangetoond dat ooit een rekeninguittreksel tot vaststelling van het bestaan van een schuldvordering van 290.000 frank aan G. werd overhandigd en dat een dergelijk stuk waarschijnlijk nooit is opgemaakt gelet op het eigen karakter van de verrichting en op de omstandigheden waarin zij is geschied; dat, bovendien, de gerechtsdeurwaarder H. met standplaats te C. op 10 december 1973 aan (verweerster) de litigieuze inpandgeving heeft betekend; dat blijkt dat de pandhoudende schuldeiser, G. die, daartoe behoorlijk gemachtigd door de pandgever, in feite het initiatief heeft genomen om de inpandgeving te betekenen aan (verweerster) die, aldus, het door een pand gewaarborgde onlichamelijk recht met instemming van de schuldenaar heeft gebruikt; dat dit vormvereiste van betekening overigens heeft belet dat de schuldenaar de pandgever betaalt waardoor de zekerheid verdwijnt, en derden genoegzaam beschermt, nu die gewoon door inlichtingen te vragen aan de schuldenaar van de in pand gegeven schuldvordering, die zelf pandhoudende schuldeiser is, weet kunnen hebben van het pand; dat (verweerster) dus wel degelijk in het bezit is gesteld en gebleven van de in pand gegeven schuldvordering, nu dat bezit noch dubbelzinnig noch onderbroken is geweest», om ten slotte te besluiten «dat uit het geheel van die overwegingen volgt dat het regelmatig gestelde litigieuze pand dat aan derden kan worden tegengeworpen, (verweerster) het recht geeft om zich bij voorrecht en voorrang te doen betalen overeenkomstig artikel 1 van de wet van 5 mei 1872»,

(...)

tweede onderdeel, voor zover het hof van beroep beslist dat de overgave van het onlichamelijk recht, het voorwerp van het pand, ook kan gebeuren door het gebruik ervan door de schuldeiser met instemming van de schuldenaar, en dat de inpandgeving in feite op initiatief van de daartoe door degene die het pand heeft gesteld behoorlijk gemachtigde pandhoudende schuldeiser aan verweerster is betekend, die aldus met instemming van de schuldenaar het door een pand gewaarborgde onlichamelijk recht heeft gebruikt, de feitenrechtters de zin en de betekenis van de artikelen 1 van de wet van 5 mei 1872 en 2076 van het Burgerlijk Wetboek misskennen volgens welke het stellen van een pand enkel gegrond kan zijn door de materiële overhandiging van een titel tot vaststelling van de schuldvordering; het gebruik, al dan niet met toestemming van de schuldenaar, van het pand niet gelijkstaat met de overgave van de titel tot vaststelling van de door een pand gewaarborgde schuldvordering; daaruit volgt dat het hof van beroep niet wettig heeft kunnen beslissen dat verweerster wel degelijk in het bezit van de schuldvordering was gesteld en dat het litigieuze pand regelmatig was gesteld en aan derden kan worden tegengeworpen (schending van de artikelen 1 van de wet van 5 mei 1872 en 2076 van het Burgerlijk Wetboek):

(...)

Wat het tweede onderdeel betreft:

Overwegende dat uit het arrest blijkt dat Léopold G. aan verweerster heeft opgedragen «het bedrag van 290.000 frank van zijn rekening 9018-66 over te schrijven op zijn rekening nr. 9020-68, 25 maanden in pand te geven, met als mededeling op die opdracht 'voor de vestiging van een termijnrekening 25 maanden in pand te geven ten voordele van de N.V. G. tot waarborg van mijn verbintenis jegens haar'»;

Dat het hof van beroep, zoals in het antwoord op het eerste onderdeel is gezegd, oordeelt «dat de titel de rekening zelf is die uiteraard in het bezit van (verweerster) is»;

Dat ook is vastgesteld dat de gerechtsdeurwaarder (...) op 10 december 1973 de litigieuze inpandgeving aan verweerster heeft betekend en dat «dit vormvereiste van betekening heeft belet dat de schuldenaar de pandgever zou betalen waardoor de zekerheid verdwijnt, en derden genoegzaam beschermt, nu zij gewoon door inlichtingen te vragen aan de schuldenaar van de in pand gegeven schuldvordering, die zelf pandhoudende schuldeiser is, weet kunnen hebben van het pand»;

Overwegende dat het arrest uit die omstandigheden afleidt dat verweerster wel degelijk in het bezit is gesteld en gebleven van het voorwerp van het pand;

Overwegende dat de artikelen 2076 van het Burgerlijk Wetboek en 1 van de wet van 5 mei 1872 als voorwaarde voor het pand stellen dat de zaak aan de schuldenaar wordt onttrokken en in het bezit van de schuldeiser komt, maar dat die artikelen niet bepalen op welke verschillende wijzen die voorwaarde kan worden vervuld, welke wijzen verschillen naargelang het voorwerp van het pand en de bijzondere bepalingen die de partijen kunnen hanteren om aan de wet te voldoen;

Dat het arrest vooraf, in de voormelde bewoordingen en door een feitelijke beoordeling van de zaak, vaststelt dat verweerster het voorwerp van het pand in bezit heeft genomen, en bijgevolg vervolgens naar recht beslist dat «het regelmatig gesteld litigieuze pand dat tegenstelbaar is aan derden, ver-

weerster het recht geeft om zich bij voorrecht en voorrang te doen betalen overeenkomstig artikel 1 van de wet van 5 mei 1872»;

Dat dit onderdeel niet kan worden aangenomen;

...

NOOT – *De buitenbezitstelling bij de inpandgeving van schuldvorderingen op naam*

Tot voor het geannoteerde arrest was de heersende leer in die zin gevestigd dat, zowel in burgerlijke zaken als in handelszaken, de buitenbezitstelling van de schuldvordering als een zelfstandig vereiste werd beschouwd voor de inpandgeving ervan. De eis werd nl. gesteld dat het geschrift dat de schuldvordering vaststelt (schuldbekentenis, overeenkomst), overhandigd wordt aan de pandhouder (o.m. De Page, *Traité*, VI, nr. 1041 C en 1053; Fredericq, *Traité*, II, 625, nr. 406).

Deze opvatting werd door een gedeelte van de rechtsleer bestreden. Door Ronse werd op overtuigende wijze aange- toond dat de afgifte van de titel, naast de betekening ex art. 1690 B.W., niet bijdraagt tot de «buitenbezitstelling». Men moet immers voor ogen houden dat een schuldvordering niet vatbaar is voor «bezit» zoals dit het geval is m.b.t. een materiële zaak. Een schuldvordering is ongrijpbaar; het gaat om een rechtsbetrekking tussen een schuldeiser en een schuldenaar. Het bezit door een cessionaris c.q. pandhouder betekent slechts dat de cedent c.q. pandgever niet over de schuldvordering kan beschikken door haar opnieuw te cederen, in pand te geven of haar te innen. Welnu, dit wordt verhinderd door het vormvoorschrift van art. 1690 B.W. De afgifte van de titel draagt daar niet toe bij (Ronse, J., «Handels- pand op schuldvorderingen zonder afgifte van een titel», in *Liber amicorum L. Fredericq*, 1966, II, 829-851. In dezelfde zin o.m. Van Ryn en Heenen, *Principes*, IV, 153-154, nr. 2569; Dirix, E. en De Corte, R., *Zekerheidsrechten*, Antwerpen, 1989, 190, nr. 390; Lechien, D., «La mise en gage des créances», *T.B.H.*, 1990, 3-19).

Het doel van de betekening aan de gecedeerde debiteur is overigens de tegenwerpelijheid aan derden te realiseren. Deze functie beantwoordt volkomen aan de rol van de buitenbezitstelling bij pand die neerkomt op een (negatieve) publiciteitsmaatregel. Het Hof van Cassatie heeft zich bij deze opvatting aangesloten.

Eric Dirix

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER – 3 APRIL 1990

Voorzitter: de h. Boon

Rapporteur: de h. De Peuter

Openbaar ministerie: de h. du Jardin

Advocaat: mr. Van Hecke

Hinderlijke inrichtingen – A.R.A.B. – Rechtsgrond

Het rgbesl. van 11 februari 1946 houdende goedkeuring van de titels I en II van het A.R.A.B. en het rgbesl. van 27 september 1947 houdende goedkeuring van de titels II, IV en V van het

A.R.A.B. verwijzen naar de wet van 5 mei 1888 betreffende het toezicht op de gevaarlijke, ongezonde of hinderlijke inrichtingen en op de stoomtuigen en stoomketels.

De wetgever stelde in art. 2 van voornoemde wet niet slechts de besluiten betreffende het toezicht op de gevaarlijke, ongezonde of hinderlijke inrichtingen en op de stoomtuigen en stoomketels strafbaar, maar de overtredingen van de bepalingen van al de besluiten betreffende de gevaarlijke, ongezonde of hinderlijke inrichtingen en de stoomtuigen en stoomketels. De regentsbesluiten in kwestie die voornoemde aangelegenheden betreffen vinden rechtsgrond in de wet van 5 mei 1888.

V. en D. t/ Het Vlaamse Gewest

Gelet op het bestreden arrest, op 17 februari 1989 door het Hof van Beroep te Antwerpen gewezen;

...

Over het middel: schending van de artikelen 67, 78, 107 van de Grondwet, alle bepalingen inzonderheid artikel 2 van de wet van 5 mei 1888 betreffende het toezicht op de gevaarlijke ongezonde en hinderlijke inrichtingen en op de stoomtuigen en stoomketels, 1, 2 en 849 van het bij de regentbesluiten van 11 februari 1946 en 27 september 1947, als gewijzigd door het koninklijk besluit van 28 februari 1963, goedgekeurde algemeen reglement voor de arbeidsbescherming,

doordat het arrest de eisers strafbaar verklaart wegens het oprichten van inrichtingen waarvoor het algemeen reglement voor de arbeidsbescherming de noodzaak van een vergunning oplegt en het betoog van de eisers over de onwettigheid van dat algemeen reglement verwerpt met de overweging dat de wet van 5 mei 1888 aan de Koning de bevoegdheid heeft gegeven gevaarlijke, ongezonde of hinderlijke inrichtingen te reglementeren,

terwijl noch artikel 2 noch enige andere bepaling van de wet van 5 mei 1888 aan de Koning de bevoegdheid verlenen om de vrijheid van particulieren inzake het oprichten van ambachtelijke inrichtingen op algemene en reglementaire wijze te beperken daar zulk een bevoegdheidsverlening op een duidelijke en ondubbelzinnige wijze moet worden uitgedrukt en het strafbaar stellen van overtredingen van enkel door hun voorwerp bepaalde besluiten een zodanige bevoegdheidsverlening niet inhoudt, zodat de rechtbanken de zonder wettelijke bevoegdheidsverlening door de Koning uitgevaardigde reglementering moeten weigeren toe te passen wegens afwezigheid van wettelijke grondslag. Luidens artikel 67 van de Grondwet neemt de Koning de besluiten die voor de uitvoering van de wetten nodig zijn. In de aanhef van de regentsbesluiten van 11 februari 1946 en 27 september 1947 wordt als rechtsgrond verwezen naar de wet van 5 mei 1888. De vraag is dus of het onderwerpen aan voorafgaande machtiging van een opslagplaats voor aardappelen en een ondergrondse stookolietank een maatregel is die nodig is om een bepaling van de wet van 5 mei 1888 uit te voeren of zelfs om uit «het beginsel van de wet en haar algemene economie de gevolgtrekkingen af te leiden die daaruit op natuurlijke wijze voortvloeien volgens de geest die aan de opvatting van de wet ten grondslag heeft gelegen en volgens de doelstellingen die zij nastreeft». Het onderwerpen aan voorafgaande machtiging van bepaalde hinderlijke inrichtingen begon met het «décret impérial» van 15 oktober

1810 «relatif aux manufactures et ateliers qui répandent une odeur insalubre et incommode». Een meer uitgebreide regeling vond men later in het besluit van 31 januari 1824 (*Bull. Us.*, 1824, p. 300) en in het koninklijk besluit van 12 november 1849 (*Bull. Us.*, 1849, nr. 131) maar in het toepassingsgebied van die reglementeringen vindt men noch opslagplaatsen voor aardappelen noch ondergrondse stookolietanks. De wet van 5 mei 1888 is, volgens haar opschrift, «relative à l'inspection des établissements dangereux, insalubres et incommodes, et à la surveillance des machines et chaudières à vapeur». Overeenkomstig dat opschrift bepaalt zij de bevoegdheden van de toezichthoudende ambtenaren en de door hen te volgen procedure. De enige bepaling in de wet die geen directe betrekking heeft op het toezicht, is artikel 2, dat strafbaar stelt de overtredingen van de besluiten. Deze bepaling staat echter in nauw verband met het toezicht, daar het gaat om de overtredingen die door de toezichthoudende ambtenaren zijn vastgesteld. Van een bevoegdheidsverlening aan de Koning om een nieuwe reglementering op te stellen of de bestaande reglementering uit te breiden, is er in die tekst geen sprake. De jongste rechtsleer is dan ook van mening dat de wettigheid van het algemeen reglement betwistbaar is en dat «een uitdrukkelijke tussenkomst van de wetgever gewenst zou zijn» (De Vroede en Flamée, *Handboek van het Belgisch economisch recht*, derde druk 1988, p. 149). In zijn zeer goed gedocumenteerde studie van 1962 in het Administratief Lexicon had inderdaad prof. Lenaerts vastgesteld dat er geen eensgezindheid bestond over de rechtsgrond van de regeling inzake hinderlijke inrichting, «dat het wettelijk fundament van deze regeling in werkelijkheid toch niet zo hecht is als rechtsleer en rechtspraak het willen doen voorkomen» en dat «om te dien aanzien volledige rechtszekerheid te bekomen, ware een uitdrukkelijke tussenkomst van de wetgever wellicht niet ongewenst» (H. Lenaerts, «Gevaarlijke, ongezonde en hinderlijke inrichtingen», *Administratief Lexicon*, juni 1962, nummer 23). Ook de Raad van State heeft in zijn advies van 13 mei 1983 grondig voorbehoud gemaakt over de wet van 5 mei 1888 als rechtsgrond voor een ontwerp van besluit van de Vlaamse Executieve. Daarop heeft de Vlaamse Raad een decreet goedgekeurd betreffende de milieuvergunning (zie Vlaamse Raad, 1984-85, nr. 291/14, p. 6). Zonder een zodanige uitdrukkelijke tussenkomst van de wetgever ontbeert het algemeen reglement wettelijke grondslag en mogen zijn bepalingen door de rechtbanken niet worden toegepast:

Overwegende dat het regentsbesluit van 11 februari 1946 houdende goedkeuring van de titels I en II van het Algemeen Reglement voor Arbeidsbescherming en het regentsbesluit van 27 september 1947 houdende goedkeuring van de titels III, IV en V van het Algemeen Reglement voor de Arbeidsbescherming verwijzen naar de wet van 5 mei 1888 betreffende het toezicht op de gevaarlijke, ongezonde of hinderlijke inrichtingen en op de stoomtuigen en stoomketels;

Overwegende dat de wetgever in artikel 2 van voornoemde wet niet slechts de besluiten betreffende het toezicht op de gevaarlijke, ongezonde of hinderlijke inrichtingen en op de stoomtuigen en stoomketels strafbaar stelde, maar de «overtredingen van de bepalingen van alle besluiten betreffende de gevaarlijke, ongezonde of hinderlijke inrichtingen en de stoomtuigen en stoomketels»; dat de regentsbesluiten

in kwestie die voornoemde aangelegenheden betreffen rechtsgrond vinden in de wet van 5 mei 1888:

Dat het middel faalt naar recht;

...

NOOT – *Betreffende de uitvoeringsbesluiten van het A.R.A.B.*

Hoewel de juridisch-technische oplossing die het Hof van Cassatie hier brengt m.i. niet vatbaar is voor enige kritiek, vrees ik toch dat niet iedereen die begaan is met deze problematiek, er vrede mee zal nemen.

Immers, eerder dan een wettische interpretatie van de wet van 5 mei 1888, sturen bepaalde juristen erop aan te bepalen of de uitvoerende macht binnen de perken van haar bevoegdheidsverlening is gebleven, m.a.w. of de regentsbesluiten verenigbaar zijn met de geest van de wet van 1888. Het Hof laat er geen twijfel over bestaan dat de regentsbesluiten in kwestie rechtsgrond vinden in bedoelde wet, maar met deze apodictische uitspraak zal wellicht een ieder zich niet neerleggen.

Rekening houdend met de specifieke benaderingswijze van dergelijke problemen door het Hof van Cassatie en met de elasticiteitscoëfficiënt die het aan wetteksten toekent, was het wellicht raadzamer geweest de bevoegdheidsverschijding te laten toetsen door de Raad van State...

A. Vandeplas

HOF VAN BEROEP TE BRUSSEL

3e KAMER – 24 NOVEMBER 1988

Voorzitter: de h. Jans, alleenrechtsprekend

Advocaten: mrs. Van Hoof, Van Gheluwe loco De Winter en Vandormael loco Vergels

Onrechtmatige overheidsdaad – Verkeer op de openbare wegen – Gemeente – Zorg voor veiligheid op de wegen – Inspanningsverbintenis

De verplichting van de gemeente te zorgen voor de veiligheid op de wegen van haar grondgebied is een inspanningsverbintenis. Van de gemeente kan niet worden vereist dat ze op elk ogenblik kan optreden om beschadigde verkeerstekens, in casu een omver gehaald verkeersbord, te herstellen.

Van N. en L. t/ Gemeente Lennik

Overwegende dat de oorspronkelijke vorderingen van Francis Van N. en Mario L. het herstel nastreven van de schadelijke gevolgen van een verkeersongeval dat zich op 25 december 1982 omstreeks 1.45 u. te Lennik voordeed, op het kruispunt gevormd door de Van der Steenstraat en de Grote Vijverselenweg;

Overwegende dat dit ongeval aanleiding heeft gegeven tot een gerechtelijke informatie die geseponneerd werd;

Overwegende dat uit deze informatie blijkt dat Van N. met zijn personenwagen VW Golf uit de Grote Vijverselenweg gereden kwam om links de Van der Steenstraat, die een

voorrangsweg is, te volgen in de richting van Gaasbeek centrum;

Dat hij op het kruispunt in aanrijding kwam met de personenwagen Toyota bestuurd door Mario L., die uit de richting van Gaasbeek centrum gereden kwam;

Overwegende dat de verbalisanten melden dat er ter plaatse praktisch geen openbare verlichting is en dat zich rechts in de Grote Vijverselenweg een verkeersbord B1 bevindt, dat echter omver lag, evenwijdig met de rijrichting; dat de aanduiding van dit bord naar boven gekeerd is, een weinig in schuine stand naar de straat gekeerd; dat het een reflecterend bord is dat men normalerwijze ziet liggen als men de straat volgt in de richting van de Van der Steenstraat;

Overwegende dat Francis Van N. voor de politierechtbank te Lennik werd vervolgd wegens onopzettelijke slagen of verwondingen en overtreding van artikel 12.3.1, tweede lid, van het verkeersreglement;

Dat hij evenwel bij vonnis van 21 september 1983 van die rechtbank werd vrijgesproken, welke beslissing in kracht van gewijsde is gegaan;

Overwegende dat appellanten de Gemeente Lennik aansprakelijk stellen voor dit ongeval en de schadelijke gevolgen ervan; dat de eerste rechter hun vorderingen heeft afgewezen;

Overwegende dat, nu niet bekend is wanneer het verkeersbord omver werd gehaald, appellanten ook niet bewijzen dat geïntimeerde kennis had van de bestaande toestand en naliet het bord opnieuw recht te zetten;

Overwegende dat de verplichting voor de gemeente te zorgen voor de veiligheid op de wegen van haar grondgebied een inspanningsverbintenis is, maar dat van de gemeente niet kan worden vereist dat ze op elk ogenblik kan optreden om beschadigde verkeerstekens te herstellen;

Overwegende dat het feit dat het verkeersbord op de grond lag, niet insluit dat het met een gebrek was aangetast dat de weg ongeschikt maakte voor een normaal en onschadelijk gebruik;

...

NOOT – *Betreffende de kwalificatie van deze «veiligheidsverplichting» van de gemeente als inspanningsverbintenis, zie in dezelfde zin: Peeters, B., «Aansprakelijkheid bij wegeniswerken», T. Aann., 1983, (41), 54 e.v.; Van Damme, S.J., «De overheidsaansprakelijkheid voor het wegnen», in Wie zal dat betalen? IUS, nr. 5, Antwerpen, Kluwer, Rechtswetenschappen, 1983, (39), p. 56, nrs. 51-52; vgl. Cornelis, L., Beginselen van het Belgische buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht, I, De onrechtmatige daad, Antwerpen, Maklu, en Brussel, Ced. Samsom, 1989, pp. 230-232, nrs. 131-132.*

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

8e KAMER – 26 APRIL 1990

Voorzitter-rapporteur: de h. Vandeplas

Raadsheren: de hh. Luyckx en Renaers

Openbaar ministerie: de h. De Swaef

Advocaten: mrs. Wouters loco Marinower en Buelens

Landschappen en monumenten — 2. «Ondernemen van werken» — 2. Vrijheid van de landbouwer — 3. Toetsing van het beschermingsbesluit

1. «Ondernemen van werken» als bedoeld in art. 21, 2°, van de wet van 7 augustus 1931, moet worden gelezen in samenhang met de artt. 6 en 10. De door de wetgever gebezigde terminologie behelst niet alleen het uitvoeren van bouwwerken of grondwerken, maar slaat op elke wijziging aangebracht aan een beschermd landschap, ongeacht of ze wordt aangebracht door dieren of door planten of bomen.

2. Art. 6 beoogt slechts de normale exploitatie van landbouwbedrijven en sluit geenszins de bescherming van landbouwgronden uit, zelfs al houdt zulks bepaalde beperkingen in voor de landbouwer.

3. De bevoegdheid van de strafrechtbanken blijft beperkt tot het toetsen van het beschermingsbesluit aan de wet en strekt zich niet uit tot het onderzoek van de regelmatigheid van de besluitvorming of van de administratieve procedure die de besluitvorming voorafgaat.

Vlaamse Gemeenschap t/ De C.

Overwegende dat Mauritius De C. en zijn echtgenote Maria D. op 6 oktober 1980 door bemiddeling van notaris B. een bosgrond hebben aangekocht die gekadastreerd is onder artikel 468 sectie B 72/2, B 72a en 73A;

Overwegende dat deze gronden bij rangschikkingsbesluit van 28 juni 1984 werden gerangschikt als landschap deel uitmakend van het Lippelo-Bos, «Hof ter Melis»;

Overwegende dat herhaalde malen tussen 28 augustus 1984 en 25 februari 1987 werd vastgesteld dat de betrokkenen hun runderen in deze bossen lieten rondlopen; dat de feiten trouwens ter terechtzitting door de beklagden niet worden betwist, maar dat ze aanvoeren dat ze niet akkoord gaan met het standpunt van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap en dat deze gronden geen nut meer zouden hebben voor hun bedrijf indien de dieren daar niet zouden mogen rondlopen tijdens de periode dat er niet voldoende gras is op de weide;

Overwegende dat de beklagden bij conclusie aanvoeren dat ze worden vervolgd op grond van artikel 21, 2°, van de wet van 7 augustus 1931 op het behoud van monumenten en landschappen wegens het laten rondlopen van door de mens gekweekte dieren, nl. runderen, maar dat de wet het laten rondlopen van jong vee niet bestraft;

Overwegende dat artikel 21, 2°, van de wet van 7 augustus 1931 op het behoud van monumenten en landschappen degene «die werken heeft ondernomen welke verboden zijn bij het koninklijk besluit tot rangschikking van een landschap» bestraft;

Overwegende dat artikel 2, A, 12°, van het ministerieel besluit tot bescherming van landschappen van 28 juni 1984 «het laten loslopen van honden en andere door de mens gekweekte dieren met uitzondering van het vee in de weilanden» verbiedt;

Overwegende dat de minister die de bescherming van landschappen onder zijn berusting heeft, krachtens de wet van 7 augustus 1931 de bevoegdheid heeft bepaalde verbodsbepalingen op te leggen met het oog om de esthetische bescherming van deze landschappen; dat uit de memorie van toelichting bij de wet van 7 augustus 1931 (*Parl. St., Senaat,*

1928-29, nr. 52) en uit de parlementaire besprekingen (*Parl. hand., Kamer*, 30 april 1931, 1455; *Kamer*, 7 mei 1931, 1511; *Parl. hand., Senaat*, 11 december 1929, 29, 45; *Senaat*, 11 maart 1930) zeer duidelijk kan worden afgeleid dat het de bedoeling van de wetgever was alle daden te bestraffen die de vernieling van het beschermde landschap veroorzaken;

Overwegende dat het «ondernemen van werken» als bedoeld in artikel 21, 2°, van bovenvermelde wet moet worden samengelezen met artikel 6 van deze wet, waar wordt verwezen naar de beperkingen die aan de rechten van de eigenaars worden opgelegd ter behartiging van het nationaal belang, en met artikel 10; dat de door de wetgever gebezigde terminologie niet alleen het uitvoeren van bouwwerken of grondwerken behelst, maar slaat op elke wijziging aangebracht aan een beschermd landschap, ongeacht of ze wordt veroorzaakt door dieren of door planten of bomen;

Overwegende dat het ook de parlementsleden niet is ontgaan dat aan de minister een zeer grote bevoegdheid werd verleend ten einde waardevolle landschappen te beschermen (memorie van toelichting, *Parl. St., Senaat*, 1928-29, nr. 52, p. 5; *Parl. hand., Kamer*, 21 mei 1931, 1654), maar dat ze met kennis van zaken hun instemming hebben betuigd met deze maatregelen die ze als onontbeerlijk beschouwden om het uitzicht van onze landschappen te vrijwaren; dat uitdrukkelijk werd gepreciseerd dat het niet mogelijk was «in de wet de beperkingen van het recht der eigenaars, die de rangschikking van een landschap medebrengt, te bepalen» en dat werd aanvaard dat het rangschikkingsbesluit «zal kunnen verbieden plantsoenen aan te leggen, constructies en gebouwen op te richten, aardewerken uit te voeren, groeven te openen, opdelvingen te doen, bomen te vellen, zelfs een weide tot bouwland om te ploegen, enz.» en dat bovendien werd aangenomen dat deze opsomming «slechts bij wijze van voorbeeld is gegeven» (memorie van toelichting, p. 6);

Overwegende dat het laten loslopen van runderen in de beschermde bossen niet alleen indruist tegen de verbodsbepalingen van het ministerieel rangschikkingsbesluit, maar dat het jonge vee ongetwijfeld belangrijke schade aanricht aan de vegetatie, de bomen en de heesters, zoals trouwens werd vastgesteld aan de hand van de inspectiebezoeken van 27 maart en 1 april 1987;

Overwegende dat de door de beklagden gepleegde feiten, nl. het laten loslopen van jong vee in de beschermde bossen, bijgevolg wel degelijk onder de toepassing van artikel 21, 2° van de wet van 7 augustus 1931 valt als «het ondernemen van werken die verboden zijn bij het rangschikkingsbesluit van 28 juni 1984»;

Overwegende dat de beklagden aanvoeren dat het rangschikkingsbesluit van 28 juni 1984 onwettig is; dat ze beweren dat het ministerieel besluit strijdig is met artikel 6 van de wet van 7 augustus 1931, dat bepaalt dat de vrijheid van de landbouwer niet kan worden beperkt wat aanplantingen en verbouwingen betreft;

Overwegende dat artikel 6 van bedoelde wet geamendeerd werd door de Kamer ten einde «de landbouwer te vrijwaren tegen alle belemmeringen die het besluit tot rangschikking zou kunnen toebrengen aan de werken van beschouwing»; dat de verenigde kamercommissies het amendement als nutteloos hebben afgedaan, maar dat ze hebben gepreciseerd dat «daaruit niet mag worden afgeleid dat de landbouwer bomen zou kunnen vellen waarvan het behoud

nodig blijkt voor het landschap» (*Parl. St., Senaat*, 1930-31, nr. 203);

Overwegende dat uit de parlementaire besprekingen blijkt dat de amendering van de tekst bedoeld was om bepaalde belangengroepen gerust te stellen omtrent de bedoelingen van de Regering en meer bepaald om hen te verzekeren dat de landbouwgronden verder mochten worden bebouwd, zonder enige belemmering, zelfs als het landschap werd gerangschikt, m.a.w. dat hun de verzekering werd gegeven dat het rangschikkingsbesluit niet zou worden uitgevaardigd met het oog op de wijziging van het landschap zodat bepaalde landbouwgronden niet meer zou kunnen worden bebouwd of zodat de vrijheid van de landbouwer in de keuze van gewassen zou worden beperkt;

Overwegende dat artikel 6 van bovenvermelde wet zo moet worden geïnterpreteerd dat de vrijheid van de landbouwer niet kan worden beperkt wat de bebouwing van de landbouwgronden betreft voor zover de bestemming van deze gronden niet wordt gewijzigd en het om een normale landbouwexploitatie gaat, m.a.w. dat bij koninklijk besluit niet kan worden beslist dat de landbouwer geen haver maar wel wintertarwe moet zaaien, noch dat hij wel suikerbieten mag planten maar geen vlas telen;

Overwegende echter dat het verbod vee te laten rondlopen in het gerangschikt landschap, tenzij in de weilanden, geen beperking van de beroepsuitoefening van de landbouwer inhoudt; dat bezwaarlijk kan worden beweerd dat het laten rondlopen van runderen in een bos behoort tot de normale exploitatie van bosgronden, daar het duidelijk is dat de bosgronden dan van hun natuurlijke bestemming worden afgewend; dat anderzijds ook de exploitatie van de bossen niet wordt belemmerd door het rangschikkingsbesluit daar geen zinnig agrariër zal beweren dat het rondzwerven van runderen noodzakelijk is voor het goede onderhoud van de bossen; dat de beklagden weliswaar beweren dat deze bosgronden «ingeschakeld waren in hun landbouwbedrijf», maar dat een dergelijke «inschakeling» niet strookt met een normale exploitatie van een landbouwbedrijf;

Overwegende dat er dan ook geen enkele reden is om aan te nemen dat het ministerieel rangschikkingsbesluit van 28 juni 1984 in strijd is met artikel 6 van de wet van 7 augustus 1931;

Overwegende dat het ter zake irrelevant is na te gaan of de beklagden werden vergoed voor de wettelijke erfdienstbaarheid die op hun bossen weegt; dat artikel 7 van de bovenvermelde wet hun de mogelijkheid geeft aanspraak te maken op een eventuele vergoeding ten laste van de Staat, maar dat het Hof ter zake geen enkele bevoegdheid heeft om zich hierover uit te spreken;

Overwegende dat een rangschikkingsbesluit ongetwijfeld een beperking van het eigendomsrecht inhoudt, maar dat zulks door de wetgever uitdrukkelijk werd bedoeld ter bescherming van bepaalde landschappen; dat een dergelijke beperking van het eigendomsrecht evenwel niet indruist tegen de bepalingen van artikel 6 van deze wet daar dit artikel slechts de normale exploitatie van de landbouwbedrijven beoogt en geenszins de rangschikking van landbouwgronden uitsluit, zelfs al houdt zulks bepaalde beperkingen in; dat echter te dezen het verbod runderen te laten loslopen in de bossen geen enkele beperking inhoudt van de normale exploitatie van bosgronden;

Overwegende dat de beklagden aanvoeren dat het rangschikkingsbesluit intern tegenstrijdig is omdat enerzijds wordt voorzien in de oprichting van een schuilhok en een drinkput voor vee en anderzijds verbod wordt opgelegd het vee te laten rondlopen op de percelen;

Overwegende dat deze beweringen van de beklagden vermoedelijk steunen op een verkeerde lezing van het ministerieel besluit; dat artikel 2, A, 12°, verbiedt «door de mens gekweekte dieren» te laten rondlopen op de percelen, met uitzondering van het vee in de weilanden»; dat in de weilanden redelijkerwijze ook schuilhokken en drinkputten voor het vee worden aangebracht en dat het ministerieel besluit dan ook – zonder interne tegenstrijdigheid – deze hokken en putten kon reglementeren;

Overwegende ten slotte dat de beklagden aanvoeren dat de voorgeschreven procedureregels inzake het rangschikkingsbesluit niet werden nageleefd; dat ze in feite aanvoeren dat een brief van 24 maart 1986 van de Vlaamse Gemeenschap onjuiste gegevens bevat, maar dat het Hof geen bevoegdheid heeft om eventuele onjuistheden in administratieve brieven recht te zetten; dat ook wordt aangevoerd dat aan het Ministerie van Landbouw buiten termijn advies werd gevraagd waaruit de «onwettigheid» van de beslissing wordt afgeleid; dat de wet van 7 augustus 1931, als gewijzigd door het decreet van 13 juli 1972, geen termijn bepaalt waarbinnen het advies van de minister van Landbouw moet worden gevraagd; dat er bijgevolg geen sprake kan zijn van nietigheid van de beslissing op deze gronden;

Overwegende dat de beklagden ook aanvoeren dat niet bewezen is dat het advies van het Ministerie van Landbouw werd onderzocht, noch gemotiveerd beantwoord; dat evenmin het bezwaar van de beklagden werd onderzocht; dat de minister van Landbouw pas op 7 november 1983 geantwoord heeft op het verzoek om advies van 15 juni 1983; dat de termijn van twee maanden voorgeschreven door artikel 1 van het decreet van 13 juli 1972 bijgevolg vervallen was zodat geen rekening kon worden gehouden met het advies; dat de beklagden aanvoeren dat nergens wordt vermeld dat deze termijn van twee maanden een vervaltermijn zou zijn, maar dat het evident is dat na het verloop van de wettelijk vastgestelde termijn, de minister die de bescherming van landschappen onder zijn berusting heeft een rangschikkingsbesluit rechtsgeldig mag uitvaardigen zonder het advies van de minister van Landbouw af te wachten daar hij anders in de onmogelijkheid zou worden gesteld ooit een beslissing te kunnen nemen; dat anderzijds het bezwaar van de beklagden bij het administratief dossier was gevoegd en dat er geen aanwijzing bestaat om te veronderstellen dat de zwaarigheden niet werden onderzocht;

Overwegende dat ten slotte dient te worden opgemerkt dat de wetgever een wettelijke regeling heeft bepaald om een rangschikkingsbesluit aan te vechten voor de Raad van State; dat de beklagden het recht hadden de wettelijke termijn te laten voorbijgaan zonder gebruik te maken van de normale rechtsmiddelen om zich hiertegen te verzetten, maar dat de strafrechtbanken geen bevoegdheid hebben om de regelmatigheid van de administratieve procedure te onderzoeken en alzo zich in de plaats te stellen van de Raad van State; dat de bevoegdheid van de strafrechtbanken beperkt blijft tot het toetsen van het ministerieel besluit aan de wet en zich niet uitstrekt tot het onderzoek van de re-

gelmatigheid van de besluitvorming of van de administratieve procedure die de besluitvorming voorafgaat;

Overwegende dat de beklaagden aanvoeren dat het ministerieel besluit van 28 juni 1984 een «bescherming installeert van een gebied in een toestand die zelfs niet meer bestond of aanwezig was op het ogenblik van het klasseringsvoorstel en a fortiori het ogenblik van het klasseringsbesluit»; dat de beklaagden vermoedelijk bedoelen dat ze reeds vóór het klasseringsbesluit runderen in de betrokken bossen hebben laten rondlopen zodat er reeds een belangrijke schade was aangericht op dat tijdstip;

Overwegende dat het laten rondlopen van runderen, hetgeen aan de beklaagden ten laste wordt gelegd, geen strafrechtelijke verantwoordelijkheid voor een bepaalde toestand is, maar een welbewuste daad waardoor schade werd aangericht na de inwerkingtreding van het klasseringsbesluit; dat het ministerieel besluit te dezen erop gericht is het plegen van daden te verbieden die aanleiding geven tot nieuwe, bijkomende schade aan de beschermde bossen en hun vegetatie, en dat dit verbod geenszins onwettig is omdat niet wordt beoogd een toestand te «installeren», zoals de beklaagden beweren, die niet bestond op het tijdstip dat de beschermingsmaatregel van kracht werd, maar alleen wordt gestreefd naar het voorkomen van nieuwe, bijkomende schade aan de vegetatie; dat er bijgevolg wel degelijk een voorwerp van bescherming is en dat er eveneens een ruime wettelijke basis bestaat voor het ministerieel besluit tot bescherming van het landschap;

Overwegende dat de beklaagden bij conclusie aanvoeren dat het vee rondliep binnen de omheining van het bedrijf en van hun gronden; dat ze echter hebben bekend dat ze hun runderen hebben laten rondlopen in de bewuste bossen na de betekening van het klasseringsbesluit; dat de feiten werden vastgesteld door de inspecteurs van de Vlaamse Gemeenschap en dat uit de foto's die werden overgelegd, duidelijk blijkt dat belangrijke schade door de runderen van beklaagden werd aangericht aan de vegetatie;

Overwegende dat er aanleiding bestaat om de beklaagden te veroordelen tot een effectieve geldboete gezien de volgehouden kwade wil waarmee ze de gerangschikte bosgebieden hebben laten vernielen door hun runderen; dat de geldboete rekening houdt met het voordeel dat de betrokkenen hebben gehaald uit de overtreding van de wet;

Overwegende dat de door de eerste rechter uitgesproken herstelmaatregel gepast voorkomt, maar dat er aanleiding bestaat om de termijn terug te brengen tot zes maanden; (Volgt veroordeling tot een geldboete van 2.000 frank).

ARBEIDSHOF TE ANTWERPEN

2e KAMER – 2 FEBRUARI 1990

Voorzitter: de h. Beuls

Raadsheren in sociale zaken: de hh. Machiels en Walraet

Advocaten: mrs. Deltour en Hoefnagels

Arbeidsovereenkomst – Schorsing – Arbeidsongeschiktheid – Arbeid tijdens schorsing – Dringende reden – Tekortkoming – Begrip

De omstandigheid dat een werknemer elders een andere dan de met zijn werkgever overeengekomen arbeid verricht tijdens een periode dat zijn arbeidsovereenkomst met laatstbedoelde wegens een werkelijke ziekte geschorst is, vormt als zodanig geen tekortkoming, en kan derhalve niet als dringende reden in aanmerking worden genomen.

De L. t/ N.V. S.

Het geschil betreft de wijze waarop aan de arbeidsovereenkomst tussen de partijen een einde is gekomen.

Met een ter post aangetekende brief van 5 juli 1985 van de hand van D., haar directeur, gaf de N.V. S. de heer De L. kennis van het navolgende:

«Op 15 oktober 1980 bent U bij onze N.V. in dienst gekomen als vertegenwoordiger voor de verkoop van S.-boeken aan particulieren. Einde april 1985 bezorgde U ons een ziekteattest waarbij U ziek werd verklaard van 29 april 1985 tot en met 31 augustus 1985. In juni 1985 moesten wij vernemen dat U de weekends optrad als conferencier in het pretpark B. te Ieper-Zillebeke, en dit niettegenstaande uw ziekteperiode, en tevens moesten wij vernemen dat U zoals verleden jaar zonder verwittiging een nieuwe arbeidsovereenkomst sloot met het pretpark B., alhoewel U in dienst is en was van onze firma en U voor ons moest werken. U werd hiervan in kennis gesteld door de heer F. en op of omstreeks 11 juni 1985 had U desaanvaande een onderhoud met ondergetekende, die U nogmaals wees op uw verplichtingen tegenover de firma. Thans werd op 4 juli 1985 vastgesteld dat U niettegenstaande de beweerde ziekte en niettegenstaande U verbonden bent met een arbeidscontract met de N.V. S., U toch werkt in het pretpark B. en aldaar de presentatie doet van de Acapulco-show, en dit tot 4 of 5 maal per dag. Het blijkt dus duidelijk dat U niet meer ziek bent, doch het ziekteattest gebruikt om uw contract te B. te kunnen nakomen. In de gegeven omstandigheden is het duidelijk dat, wanneer U zich tijdens de werktijden kunt inzetten voor derden tegen betaling, U zeker kunt werken voor de N.V. S., en wij uw handelwijze beschouwen als een onmiddellijke verbreking van de arbeidsovereenkomst van 15 oktober 1980 zonder opzegging of vergoeding. Uw handelwijze maakt elke verdere samenwerking onmogelijk, daar U kennelijk misbruik maakt van het geneeskundig attest van 29 april 1985 en elk vertrouwen in U zoek is.»

...

Het Arbeidshof is van mening dat de N.V. S. niet vermocht de arbeidsovereenkomst met de heer De L. zonder opzegging te beëindigen om de dringende reden, aangehaald in haar brief van 5 juli 1985.

Het was immers vanwege de heer De L., die bij de N.V. S. als handelsvertegenwoordiger was tewerkgesteld, geen tekortkoming dat hij – hoewel de uitvoering van zijn arbeidsovereenkomst met de N.V. S. wegens ziekte was geschorst – optrad als presentator in het pretpark B., want het feit dat de uitvoering van de arbeidsovereenkomst wegens ziekte is geschorst, heeft niet tot gevolg dat het de werknemer in beginsel niet geoorloofd is om, zoals in de onderhavige zaak, arbeid te verrichten die verschillend is van die ter uitvoering van de arbeidsovereenkomst, maar waarvoor hij nog geschikt is. De arbeidsongeschiktheid wegens ziekte, tengevolge waarvan de uitvoering van de arbeidsovereenkomst is ge-

schorst, is immers de ongeschiktheid om de arbeid te verrichten die werd overeengekomen. En uit de voorliggende stukken blijkt dat de heer De L. inderdaad ongeschikt was om de met de N.V. S. overeengekomen arbeid te verrichten toen hij presentatiewerk, waarvoor hij wel nog geschikt was, deed in het B.-park. Noch het tegendeel, noch het gezegde in de brief van 5 juli 1985 als zou de heer De L. niet meer ziek geweest zijn, wordt bewezen door de vaststelling dat hij presentatiewerk in B. verrichtte. De N.V. S. kon hem dus ook niet verwijten kennelijk misbruik te hebben gemaakt van het geneeskundig getuigschrift van 29 april 1985. Evenmin had hij de N.V. S., in tegenstelling tot hetgeen deze in haar conclusie beweert, om licht en occasioneel werk moeten verzoeken, aangezien hij wegens ziekte ongeschikt was om de overeengekomen arbeid te verrichten en niet was overeengekomen dat hij in geval van ziekte licht en occasioneel werk zou uitvoeren waarvoor hij wel geschikt was. Bovendien was het vanwege de heer De L. geen tekortkoming dat hij, hoewel hij in dienst was van de N.V. S., deze niet verwittigde van het presentatiewerk dat hij tijdens zijn arbeidsongeschiktheid in B. ging verrichten. De N.V. S. hoefde zulks niet te weten, aangezien de uitvoering van de arbeidsovereenkomst wegens ziekte was geschorst en de heer De L. tijdens deze schorsing niet kon en dus ook niet moest werken voor de N.V. S. en het, zoals gezegd, niet ongeoorloofd was, wegens zijn arbeidsovereenkomst met de N.V. S., tijdens de periode van arbeidsongeschiktheid presentatiewerk te verrichten in het B.-park.

Bijgevolg werd de arbeidsovereenkomst ten onrechte door de N.V. S. zonder opzegging beëindigd om de dringende reden aangehaald in haar brief van 5 juli 1985.

De N.V. S. is derhalve aan de heer De L. een opzeggingsvergoeding en een vergoeding wegens uitwinning verschuldigd.

BURGERLIJKE RECHTBANK TE BRUGGE

1e KAMER – 26 SEPTEMBER 1988

Rechter : de h. Vandorpe, alleenrechtsprekend

Advocaten : mrs. Brondel, Vanquathem loco Brondel, Nysen, Micholt en Schepens

1. Onrechtmatige daad – Aansprakelijkheid – Gebrekige zaken – Regenwater dat niet behoorlijk van de openbare weg kan afvloeien – Bewaarder van de weg – 2. Onrechtmatige overheidsdaad – Verkeer op de openbare wegen – Veiligheidsverplichting van de gemeente

1. Het feit dat het op de openbare weg vallende regenwater niet behoorlijk van die weg kan afvloeien, zodat zich een grote plas vormt, wijst op een gebrek van de zaak, m.a.w. op een abnormale eigenschap die schade kan veroorzaken.

De Staat is als eigenaar en bewaarder van de weg aansprakelijk voor dit gebrek, ook al was het hem niet gesignaleerd of hem niet bekend.

2. Het feit dat krachtens art. 10 van de Wegverkeerswet de politie over het wegverkeer niet valt onder de bepalingen van de decreten van 14 en 22 december 1789 en 16-24 augustus 1790, in zoverre zij betrekking heeft op blijvende of periodieke toestanden, stelt de gemeente niet vrij van de verplichting de veiligheid

te waarborgen en de nodige maatregelen te treffen om het veilig verkeer op haar grondgebied te herstellen, ook op rijks- of provinciewegen.

N.V. G., M. e.a. t/ Stad Brugge en Belgische Staat

I. De oorzaak van het ongeval

Uit het strafdossier blijkt dat op de voormelde Westkapellesteenweg de bestuurster, komend uit de richting van Knokke, verrast werd in een bocht door twee diepe plassen en dat zij is beginnen te slippen om uiteindelijk tegen een boom terecht te komen (de zgn. «aquaplaning» of watergladheid). Het ging om waterplassen over een lengte van ongeveer 65 meter vóór de plaats der aanrijding, met een maximumdiepte van 8 cm op de rand van de rijbaan. De plassen reikten van aan de grasberm tot het midden van de rijbaan.

De verbalisanten noteerden : «Benevens de zeer diepe plassen is de staat van de rijbaan anders uitstekend». Het blijkt niet dat er daar riolering voorhanden was om bij regenval het overtollige water af te voeren, noch dat de weg werd begrensd door grachten die eveneens een afwateringsfunctie bezitten. Hoewel wateroverlast op de rijweg tijdens hevige buien een niet abnormale en uitzonderlijke toestand is die m.a.w. niet onvoorzienbaar is en er de normaal voorzichtige bestuurder toe moet brengen zijn snelheid aan te passen, is in casu van een werkelijk gebrekkige weg sprake, aangezien vaststaat dat op de plaats van het ongeval het regenwater niet behoorlijk van de weg kon afvloeien. Volgens de getuige Godelieve S. regende het zelfs niet meer op het ogenblik van de aanrijding. De omvang en de diepte van de plassen, na een zelfs hevig onweer, maakten voor de bestuurster een abnormale hindernis uit van die aard dat ze haar gewettigd vertrouwen verschalkten.

II. Aansprakelijkheid van de Belgische Staat

Het feit dat het regenwater niet behoorlijk van de weg kan afvloeien, zodat zich een grote plas vormt, wijst op een gebrek van de zaak, m.a.w. op een abnormale eigenschap die schade kan veroorzaken. De Staat is als eigenaar en bewaarder van deze weg (met de aanhorigheden) aansprakelijk voor dit gebrek, ook al was het hem niet gesignaleerd of door hem niet gekend (artikel 1384, eerste lid, B.W.).

Alleen door het bewijs van de vreemde oorzaak kan de bewaarder zich van zijn aansprakelijkheid bevrijden. Het zware onweer met hevige regenval waarop de Staat zich *in casu* beroept, is zeker niet als overmacht te beschouwen. Volgens het verslag van het K.M.I. kan de neerslag te Brugge, op 16 mei 1983 niet als overdreven worden beschouwd, aangezien er datzelfde jaar dertig dagen waren waarop méér regen viel.

Volledigheidshalve moet worden vastgesteld dat aan de bestuurster geen enkele fout ten laste kan worden gelegd. Niet alleen wijst niets in het strafdossier op een onaangepaste snelheid of enig ander verkeerd rijmaneuver, maar er is daarenboven de strafrechtelijke vrijspraak die in kracht van gewijsde is gegaan. Uit dit alles volgt dat de Belgische Staat gehouden is de benadeelden integraal schadeloos te stellen.

III. Aansprakelijkheid van de stad Brugge

Hierboven is reeds aangetoond dat de waterplas, die de oorzaak van het ongeval vormde, voor de bestuurster een

onvoorzienbare hindernis betekende, zodat het andersluidend standpunt van de stad Brugge dienaangaande als ongegrond moet worden beschouwd.

Ten onrechte beroept de Stad Brugge zich voorts op de wet van 15 april 1964 om haar aansprakelijkheid te ontlopen.

Het feit dat, krachtens artikel 10 van de Wegverkeerswet, de politie over het wegverkeer niet valt onder de bepalingen van de decreten van 14 december 1789, 22 december 1789 en 16-24 augustus 1790 in zoverre zij betrekking heeft op blijvende of periodieke toestanden, stelt de gemeente niet vrij van de verplichting de veiligheid te waarborgen en de nodige maatregelen te treffen om het veilig verkeer op haar grondgebied te herstellen al gaat het om rijks- of provinciewegen (Cass., 19 november 1987, *R.W.*, 1987-88, 1125).

M.a.w., zelfs indien de concrete situatie op het tijdstip van het ongeval een periodieke toestand was (m.a.w. telkens bij een hevige regenbui), dan nog is de Stad Brugge aansprakelijk door niet als lokaal bestuur de Belgische Staat over deze gevaarlijke toestand te hebben ingelicht, minstens door niet de nodige – zij het voorlopige – maatregelen te hebben genomen ten einde de veiligheid van de weggebruikers te waarborgen.

Uit dit alles volgt dat de stad Brugge gehouden is om de benadeelden integraal te vergoeden evenzeer als de Belgische Staat daartoe verplicht is. Derhalve worden beiden in solidum aansprakelijk gesteld.

NOOT – Tegen bovenstaand vonnis is geen hoger beroep ingesteld.

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Hof Gent (1e Kamer), 23 maart 1989

Afstamming – Betwisting van vaderschap – Vordering ingeleid door vrijwillige verschijning van echtgenoot, moeder en voogd ad hoc – Toelaatbaar

«Overeenkomstig art. 700 Ger. W. worden hoofdvorderingen bij dagvaarding voor de rechter gebracht, onverminderd de bijzondere regels inzake vrijwillige verschijning en rechtspleging op verzoekschrift.

«Principieel kunnen de partijen hun geschil in gemeen overleg voorleggen, zonder de kosten van dagvaarding, behoudens indien die mogelijkheid door bijzondere procesvormen of in bijzondere wetten wordt uitgesloten.

«Het is niet omdat de vordering tot ontkenning van vaderschap de staat van de personen raakt dat de inleiding via een vrijwillige verschijning is verboden.

«Ter zake zijn er geen redenen om m.b.t. de vordering tot ontkenning van vaderschap de vordering ingeleid via vrijwillige verschijning, niet toe te laten».

(Voorzitter: de h. De Smet – Raadsheren: de hh. Forrier en Wauters – Openbaar ministerie: de h. de Wilde – Advocaten: mrs. Vanhaelemeesch en Leenknicht – In de zaak: V. t/ J. en S.)

NOOT – Vgl. de inleiding van de contentieuze fase van een echtscheidingsprocedure bij vrijwillige verschijning:

Baeteman, G., Gerlo, J., Guldix, E., De Mulder, W. en De Wit, R., «Overzicht van rechtspraak Personen- en familierecht 1981-1987», *T.P.R.*, 1988, 488, nr. 119.

Rb. Mechelen (beslagrechter), 9 juni 1989

Burgerlijke rechtspleging – Uitvoerend beslag op onroerend goed – Rangregeling – Tegenspraak – Optreden in rechte van gemeenschap van eigenaars van een gebouw – Hervatting van het geding

De gemeenschap van eigenaars van een gebouw doet bij monde van de beheerder tegenspraak tegen een proces-verbaal van rangregeling. Het geding wordt hervat door de nieuwe beheerder.

«Overwegende dat bij akte neergelegd op 26 januari 1989 ter griffie dezer rechtbank de Gemeenschap der medeëigenaars van het gebouw K. te Mechelen, waarvoor optreedt de N.V. Algemene Eigenaarsvereniging U., verklaart het geding te hervatten;

«Overwegende dat uit niets blijkt dat voormelde gemeenschap der medeëigenaars de rechtspersoonlijkheid bezit; dat zij bijgevolg niet in rechte kan optreden, ook niet door vertegenwoordiging;

«Overwegende dat de tegenspraak ontegenzeggelijk een optreden in rechte is; dat, daar de gemeenschap der medeëigenaars geen rechtspersoonlijkheid bewijst, haar tegenspraak (al of niet bij monde van de N.V. G.) onontvankelijk is.»

(Beslagrechter: de h. Simons – Advocaten: mrs. Van Daele, Vanes en Lens – In de zaak: Gemeenschap van eigenaars t/ W. e.a.)

Arrondrb. Gent, 4 december 1989

Burgerlijke rechtspleging – Bevoegdheid – Faillissement – Rechtbank van koophandel – Woonplaats van de gefailleerde op het ogenblik van de staking van betaling – Taak van de griffier

«Overwegende dat vooraf dient te worden opgemerkt dat bij de behandeling van de zaak de raadsman van de aanvrager te kennen gaf dat de hoofdgriffier van de Rechtbank van Koophandel te Brugge haar initieel bij deze rechtbank aangegeven faillissement geweigerd heeft en hij mevrouw D. naar de Rechtbank van Koophandel te Gent verwees;

«Dat deze weigering klaarblijkelijk onterecht was nu de griffie niet vermogt te weigeren akten te aanvaarden of verklaringen op te stellen, zoals een faillissementsaanvraag, die een rechtsingang moeten bewerkstelligen, te dezen een faillissementsprocedure op bekenten;

«Overwegende dat principieel de faillietverklaring geschiedt door de rechtbank van de woonplaats van de gefailleerde op het tijdstip van de staking van betaling (art. 631 Ger. W.); dat aangenomen mag worden dat de bevoegde rechtbank die is van de woonplaats waar de staking van betalingen is ingetreden binnen de laatste zes maanden die het vonnis voorafgaan (Frédéricq L., *Traité de droit commercial*

belge, VII, nr. 22; *Les Nouvelles, Droit commercial belge*, IV, derde druk, nr. 1057); dat immers, naar de algemene regel van het art. 442, derde lid, van de Faillissementswet, het tijdstip van ophouding der betalingen niet mag worden gesteld op een datum die meer dan zes maanden valt vóór het vonnis van faillietverklaring;

«Overwegende dat, nu toch onder 'woonplaats' te dezen moet worden verstaan, de plaats waar de gefailleerde in de bevolkingsregisters is ingeschreven als hebbende aldaar zijn hoofdverblijf (Cass., 2 februari 1978, *R.W.*, 1977-78, 2651; Cass., 11 mei 1978, *R.W.*, 1978-79, 1602) en daar het blijkt dat de aanvraagster, op het tijdstip van de staking van betaling, nl. op 27 maart 1989, nog steeds in de bevolkingsregisters van Knokke-Heist was ingeschreven, de op 27 oktober 1989 geadieerde Rechtbank van Koophandel te Gent niet bevoegd was en, daarentegen, de Rechtbank van Koophandel te Brugge de territoriaal bevoegde rechtbank is.»

(Voorzitter: de h. Petit — Rechters: de hh. De Schrijver en Matthys — Openbaar ministerie: de h. De Vriese — Advocaat: mr. De Wildeman — In de zaak: D.)

Rb. Antwerpen (kort geding), 21 december 1989

Burgerlijke rechtspleging — Bevoegdheid — Kort geding — Zeevordering — Rechtbank van koophandel

«Overwegende dat de vordering de aanstelling van een deskundige beoogt met als opdracht 'de acht boten volledig te onderzoeken, de schade vast te stellen, de oorzaken van de schade en de gebreken te omschrijven en te bepalen, de uit te voeren herstellingen te omschrijven en te bepalen en de kostprijs hiervan te ramen en verder de minderwaarde ervan te bepalen';

«Overwegende dat verweerster en eerste verweerster in tussenkomst onze onbevoegdheid opwerpen ratione materiae; dat deze exceptie voor ons opgeworpen kan worden, ondanks onze volheid van bevoegdheid (zie P. Rouard, *Traité élémentaire de droit judiciaire privé*, II, nr. 901, p. 745, en *Tôme préliminaire*, nr. 1045);

«Overwegende dat de vordering past in het kader van een geschil dat betrekking heeft op de uitvoering van een overeenkomst inzake de aanbouw van acht werkboden bestemd voor het Cambameer in Zimbabwe; dat een dergelijk geschil ingevolge art. 1486 Ger. W. als een zeevordering dient te worden gekwalificeerd, waarvan de rechtbank van koophandel krachtens art. 574, 7°, Ger. W. kennis neemt, ongeacht de hoedanigheid van partijen.»

(Voorzitter: mevr. Duym — Advocaten: mrs. Van Orshaegen, Mallien loco De Winter, Huybrechts, Coox en Truyens — In de zaak: Belgische Staat t/ S. en D. t/ B.)

Arbrb. Gent (1e Kamer), 13 november 1989

Burgerlijke rechtspleging — Tussenvordering — Wijziging van de juridische omschrijving — Stuiting van de verjarings-termijn

Een arbeidsovereenkomst is op 28 november 1980 beëindigd. De werknemer dagvaardt op 14 december 1981 de

werkgever in betaling van achterstallig loon. Deze werpt de verjaring op. Bij conclusie van 20 april 1989 wijzigt de eiser zijn vordering ex contractu in een schadevergoedingseis ex delicto. Hij beroept zich op de stuitende werking van de oorspronkelijke dagvaarding.

«De oorspronkelijke dagvaarding met een eis ex contractu stuit de verjaringstermijn van de vordering ex delicto niet (vgl. Cass., 18 februari 1983, *Arr. Cass.*, 1982-83, 782, *R.G.A.R.*, 1984, 10779, noot Godfroid M., en de aangehaalde rechtspraak en rechtsleer; Cass., 26 februari 1982, *Arr. Cass.*, 1981-82, 383; Cass., 1 februari 1877, *Pas.*, 1877, I, 92).»

(Voorzitter: de h. Petit — Rechters in sociale zaken: de hh. Mus en Pottie — Advocaat: mr. Leterme loco Gits — In de zaak: K. t/ M.)

BOEKEN

P.M. FRIELINK, *Infiltratie in het strafrecht*, Politiestudies nr. 2, Arnhem-Antwerpen, Gouda Quint-Kluwer rechtswetenschappen, 1990, 280 pp.

Dit boek werd op 13 maart 1990 aan de Katholieke Universiteit te Nijmegen als proefschrift verdedigd.

De lectuur ervan is wegens meer dan één reden voor de Belgische jurist interessant. In de eerste plaats valt het op dat de ontwikkelingen van het strafprocesrecht bij onze noorderburen in allerlei domeinen op de te verwachten evoluties in België vooruitlopen. Ten tweede is het opvallend hoe het criterium dat de infiltrant de verdachte niet tot andere handelingen mag brengen dan die waarop zijn opzet reeds was gericht, een grote rol in de jurisprudentie van beide landen speelt.

De lezer zal dan ook met belangstelling uitkijken naar de hoofdstukken uit het boek van Frielink gewijd aan de bespreking van dit opzet-criterium dat niet identiek is aan het materieelrechtelijk opzet-begrip en ook niet een opzet is gericht op een concreet strafbaar feit, maar de daadwerkelijke bereidheid betreft om handelend op te treden zodra de kans zich voordoet.

Andere hoofdstukken uit het boek die de aandacht van de lezer gaande zullen houden, betreffen de rechtsgevolgen van onrechtmatige infiltratie. Naast de bewijsuitsluiting wordt de niet-ontvankelijkheid van het openbaar ministerie (in België van de strafvordering) besproken. Men weet hoe beide sancties ook in de Belgische rechtspraak soms worden verward. Daarnaast spreekt Frielink zich in bepaalde gevallen nog uit voor een mogelijke derde strafprocesuele consequentie, namelijk de strafvermindering in navolging van de rechtspraak over de overschrijding redelijke termijn. Die uitspraak klinkt in Belgische oren voorzeker verwonderlijk, net als de bepleite relativisering van de sanctie van de bewijsuitsluiting. Deze sanctie moet enkel worden toegepast indien de verdachte in zijn belangen is geschaad. Voorts zou moeten worden gedacht aan de aard en de ernst van de inbreuk om het onderscheid te maken tussen gevallen waarin het bewijsmateriaal absoluut onbruikbaar is en de gevallen waarin dat onder omstandigheden bruikbaar is. De relativisering van de bewijsuitsluiting leidt ertoe dat niet elk op zich onrechtmatig politieoptreden gevolgen heeft. Aanzetten in deze zin zijn terug te vinden in de recente rechtspraak van de Hoge Raad (zie ook «De gevolgen van onrechtmatige bewijsgeving», *N.J.*, 1990, 769-775).

Even boeiend zijn de hoofdstukken die de auteur besteedt aan het probleem van de strafrechtelijke aansprakelijkheid van de infiltrant (waar Frielink terecht tot de conclusie komt dat de infiltrant van de traditionele rechtvaardigings- en schuldontheftingsgronden niet veel heil kan verwachten) en aan de processuele nevenaspecten van de infiltratie, met name de geheimhouding van de identiteit van de informant en van de infiltrant, die aanleiding heeft gegeven tot een hele rechtspraak over de anonieme getuige in Nederland en tot

de uitspraak van het E.H.R.M. van 20 november 1989 in de Kosovski-zaak.

Het boek van Frielink is uitermate interessant niet alleen voor de jurist maar ook voor geïnteresseerden in de praktijk van de politieke infiltratie. De Belgische lezer zal wel oog moeten hebben voor bepaalde vormen van uiteenlopend taalgebruik (bv. de term uitlokking wordt gebruikt daar waar men in België aanzetting bedoelt).

Alain De Nauw

J. de HULLU, **Over rechtsmiddelen in strafzaken**, Gouda Quint, Arnhem, 1989, 570 pp.

Dit boek werd op 23 november 1989 als proefschrift verdedigd aan de Rijksuniversiteit te Groningen.

Bij de lectuur ervan vallen in de eerste plaats de grote verschillen op tussen de regeling van de rechtsmiddelen in Nederland en in België. Het verzet is in Nederland door de Bezuiningswet van 1935 teruggebracht tot een vrij uitzonderlijk rechtsmiddel doordat het alleen kan worden aangewend tegen in eerste aanleg bij verstek gewezen vonnissen en vooral doordat verzet alleen openstaat indien de beklagde tegen het betreffende vonnis geen hoger beroep kan instellen. De regel dat een beklagde in hoger beroep in het geheel niet tot een zwaardere straf kan worden veroordeeld, indien hij alleen beroep aantekent, werd door dezelfde Bezuiningswet van 1935 ook afgezwakt. Thans kan de beklagde die alleen in appel is gekomen met eenparigheid van stemmen tot een zwaardere straf worden veroordeeld dan hem in eerste aanleg is opgelegd. De eerste ingreep van de wetgever ging uit van de gedachte dat het aantal malen dat een zaak aan het oordeel van de feitenrechter kan worden onderworpen, behoudens bijzondere gevallen, twee niet moet overschrijden, terwijl de tweede wijziging gegrond was op de overweging dat de beklagde het hoger beroep kon misbruiken omdat hij door dit rechtsmiddel er nooit minder op kan worden. Opvallend is trouwens dat De Hullu pleit voor een volledige afschaffing van het verzet en een mogelijke verzwarening van de straftoemeting in hoger beroep, al wordt de beslissing niet met eenparigheid van stemmen genomen, omdat het weinig met de publiekrechtelijke aard van het strafproces strookt dat de hogere rechter bij de waardering van de ernst van het strafbaar feit gebonden is aan het oordeel van de lagere rechter, zelfs nog afgezien van de mogelijkheid dat tijdens de behandeling in beroep omstandigheden kunnen blijken welke een ander licht werpen op hetgeen in eerste aanleg bewezen is verklaard. Een ander groot verschilpunt met de Belgische toestand is vanzelfsprekend dat enkel het O.M. en de beklagde rechtsmiddelen kunnen instellen.

Deze zeer belangrijke verschilpunten nemen niet weg dat de lectuur van het proefschrift voor de Belgische lezer bijzonder verrijkend kan zijn. De verdienste van de auteur is dat hij in een bijzonder helder betoog de uitgangspunten van de regeling van de rechtsmiddelen uit de wetgevingsgeschiedenis en de juridische literatuur haalt. Deze uitgangspunten zijn: a) de mogelijkheid om een zaak aan een andere rechter voor te leggen; b) de bevordering van rechts-eenheid; c) aperte onjuistheden ongedaan maken. Deze uitgangspunten worden vervolgens toegepast op de bestaande rechtsmiddelen (hoger beroep, verzet, beroep in cassatie, herziening, gratie en de individuele klachtprocedures bij mensenrechtenverdragen). Ook de voorstellen tot wijziging van de wetgeving (bv. een intern appel en een verlofregeling voor cassatie) worden aan die uitgangspunten getoetst. In zijn goed gebalanceerd betoog heeft De Hullu ook aandacht geschonken aan de nadelen die met rechtsmiddelen samenhangen: de kosten, het te lange tijdsverloop van een strafproces en het oneigenlijk gebruik van de beroepsmogelijkheden. In dit opzicht stelt de auteur voor dat de beklagde bij het instellen van het hoger beroep een gedeelte van een hoeveelheid geld, waartoe hij veroordeeld is door de rechter wiens beslissing hij aanvecht, in depot zou geven. Hierbij is het vreemd dat De Hullu geen aandacht schenkt aan de bezwaren die tegen die vorm van ontmoediging van het hoger beroep zouden kunnen worden opgeworpen vanuit artikel 6 E.V.R.M. en o.m. de leer van het arrest Deweer, al behandelt hij de mensenrechtenverdragen.

Het boek van De Hullu is een zeer interessant werkstuk voor de waardering van het bestaande stelsel van de rechtsmiddelen, die dankzij het ruim perspectief van de auteur ook de buitenlandse lezer kan boeien. Het zou kunnen worden opgelegd als verplichte lec-

tuur aan elke wetgever die soms al te vlug geneigd is de regeling van de rechtsmiddelen op een of ander punt te wijzigen en hierbij het alomvattend denkbild van onderliggende overwegingen van de rechtsmiddelenregeling uit het oog verliest.

Alain De Nauw

T.M. SCHALKEN, **Casino en illegaliteit. Over de mogelijkheden tot bestrijding van het illegale casino-circuit**, Arnhem, Gouda Quint BV, 1990, 47 pp.

Naar aanleiding van het rapport van de Raad voor Casinospelen (Kansspelbeleid: normeren en tolereren - 1988) waar een inventarisatie en een bespreking wordt gemaakt van de in Nederland bestaande casinoproblematiek, verkondigde de Nederlandse Regering in 1989 haar standpunt omtrent de wenselijkheid van een herbezinning van de bestaande wetgeving ten einde de handhaving van het kansspelbeleid te effectueren. Hierbij staat de vraag centraal of en op welke wijze de Wet op de Kansspelen moet worden gewijzigd. Dit boekje geeft de lezer op een bondige maar zeer heldere wijze een antwoord op die vraag. Na de bestaande toestand te hebben beschreven van het Nederlands legaal en illegaal casinolandschap behandelt prof. mr. T.M. Schalken de criminologische en strafrechtspolitieke voorvragen die verband houden met de bestrijding van de casino-illegaliteit. In het tweede hoofdstuk beschrijft hij de uitgangspunten van de overheid bij de regulering van een beperkt casino-aanbod dat aansluit bij een aanwezige maatschappelijke behoefte. Kanalisering van de vraag, regulering van het aanbod en macro-economische overwegingen vormen de basis voor het overheidsingrijpen.

Na op de noodzaak van het overheidsingrijpen te hebben gewezen behandelt de auteur in het derde en het vierde hoofdstuk de bestaande mogelijkheden tot rechtshandhaving. Hierbij besteedt hij niet alleen aandacht op de langs overheidswege mogelijke handhaving (de bestuurlijke, politieke en de strafrechtelijke optie) maar ook de mogelijkheden door particulier initiatief (civiele actie en de procedure ex art. 12 Sv.) worden onderzocht. Elk van deze mogelijke handhavingswijzen worden op hun eigen merites doorgelicht en hun onderling verband wordt toegelicht. Bij de bespreking van de strafrechtelijke optie, die de auteur een ondersteunde en complementaire rol toeschrijft, dringt hij door tot de kern van het probleem. Het gebrek aan een heldere verbodsbepaling en de daarmee gepaard gaande bewijsmoeilijkheden hebben ertoe geleid dat het strafrecht de laatste jaren zijn rol niet meer kan vervullen. De wettelijke definitie van kansspel biedt de mogelijkheid tot het ontwikkelen van het onderscheid tussen kansspelen en behendigheids-spielen. In het voorlaatste hoofdstuk gaat de auteur dieper in op de rechtshandhaving door de overheid. Daarbij gaat hij uit van een beschrijving van de problemen die in de praktijk rijzen. Hoewel in de recente rechtspraak omtrent de bewijsvoering met betrekking tot illegale casino's een kentering valt vast te stellen in die zin dat de bewijsvoering wordt versoepeld, komt de auteur tot de vaststelling dat een wetwijziging noodzakelijk is, waarbij de nodige aandacht zal moeten worden verleend aan de bewijsproblematiek. Tevens ontwikkelt de auteur enkele prioriteiten die in de bestrijding van de casino-illegaliteit strafrechtelijk bijzondere aandacht verdienen (p. 32). Prioriteiten die ook in acht kunnen worden genomen bij de opsporing en de vervolging.

In het laatste hoofdstuk komt de auteur tot zijn voorstellen tot wijziging van de bestaande kansspeldefinitie (art. 1, sub a, van de Wet op de Kansspelen). Hij onderzoekt, aan de hand van enkele rechtsvergelijkende beschouwingen, verschillende mogelijkheden om tot een betere omschrijving van het toevalskarakter van het kansspel te komen. Hierbij pleit hij tevens voor (langs bestuurlijke weg) het aanwijzen van verboden spelen, zodat elke bewijsmoeilijkheid wordt uitgesloten. Voor de spelen die niet als verboden zijn aangewezen maar wel onder de verbodsbepaling kunnen vallen, pleit hij voor een bijzondere vorm van bewijsvoering die niet alleen voorschrijft welke bewijsvoering moet worden gevolgd maar ook aangeeft welke procedure volstaat om het misdrijf als bewezen te beschouwen. Al lijkt de voorgestelde oplossing juridisch niet zo elegant over te komen, zij zal wel een stevige basis kunnen vormen voor een intensivering van de strafrechtelijke bestrijding van de casino-illegaliteit.

Dit boekje dat in de eerste plaats in Nederland een wetenschappelijke ondersteuning kan vormen voor een wetwijziging, houdt in zich enkele merkwaardige gedachten en overpeinzingen die bruikbaar zijn voor andere deelgebieden van het strafrecht en waarvan het belang niet ophoudt aan de Nederlandse grens.

B. Bronders

W. WEDEKIND (red.), *Justice and Efficiency*, General Reports and Discussions presented at the Eighth World Conference on Procedural Law, Utrecht, 24-28 August 1987, Deventer, Kluwer, 1989, 460 pp.

In 1987 had in Utrecht het achtste wereldcongres over procesrecht plaats met als thema «Justice and efficiency». Vorig jaar verscheen bij Kluwer het verslagboek van deze bijeenkomst. Het is een collectie van alle rapporten die door de algemene rapporteurs werden gepresenteerd. Elke algemene rapporteur kon zich voor zijn eigen syntheserapport baseren op nationale rapporten die per onderwerp door nationale rapporteurs voorbereid waren.

De keuze van het congressthema is niet toevallig. Sinds jaren hoort men in verschillende landen alarmerende berichten over congestie en filevorming in de rechtbanken. Met dit congres heeft de International Association for Procedural Law de aanzet willen geven tot een rechtsvergelijkende bezinning over deze problemen. In zijn openingsrede schetste Storme, secretaris-generaal van de internationale vereniging, het doel van de bijeenkomst. Volgens hem is in de huidige Rechtsstaat de traditionele trias politica vervangen door een duopolie van uitvoerende en rechterlijke macht. Publieke overheden schuiven meer en meer controletaken toe naar de rechtbank. Tegelijk zijn gerechtelijke procedures een massaproduct geworden dat aan iedere burger zijn access-to-justice garandeert. Beide tendensen hebben van het procesrecht een sociaal fenomeen gemaakt, dat de conflicten tussen individuele partijen overstijgt maar ook de drijvende kracht kan zijn tot sociale verandering. Deze trends hebben echter ook geleid tot een «Ueberförderung des Richters». Voor Storme is de hamvraag hoe de efficiëntie van het gerechtelijk bedrijf kan worden verbeterd om betere justitie af te leveren. Uiteindelijk doel is de vorming van een procedureel «ius commune» dat gelijke problemen op gelijke wijze kan opvangen in verschillende landen.

De bundel bestaat uit een diagnose van deze gerechtelijke problemen en enkele voorzichtige voorstellen tot genezing. Hierin zijn drie onderdelen: de oorzaken van de overlast, lessen uit alternatieve procedures binnen en buiten het gerechtelijk systeem en methodes om bestaande gerechtelijke procedures te verbeteren.

In het eerste onderdeel wordt aandacht besteed aan de historische, procedurele en sociologische oorzaken van de actuele rechtbankindigestie. We onthouden hieruit de volgende elementen. De toegenomen regelgeving van de welvaartsstaat en een goedkope rechtshulp hebben aanleiding gegeven tot een vermeerdering van het aantal procedures en een verhoging van hun complexiteit. Daartegenover staan echter geen uitbreiding van het aantal magistraten of verbetering van hun werkomstandigheden. Bovendien maken partijen meer gebruik van alle proceduremiddelen die hen ter beschikking staan, vaak bedoeld als vertragsstrategie. Vele van deze axioma's moeten echter beter empirisch gestaafd worden. Overlast, vertraging en inefficiëntie zijn relatieve begrippen die een betere omschrijving vereisen. Bovendien moet het verhoogde beroep op de rechter ook in zijn maatschappelijke context worden geplaatst. De mobilisering van recht en rechtbank hangt van vele factoren af. Eén daarvan is de beschikbaarheid van alternatieve procedures van conflictregeling. In verschillende landen bestaan netwerken van instellingen die fungeren als filters bij de opvang van juridische conflicten. Uit deze inzichten ontstaat het beeld van een juridische ijsberg, waarvan alleen de top (de rechtbank) zichtbaar is.

Het tweede gedeelte heeft tot doel lessen te trekken uit alternatieve procedures. Blankenburg en Taniguchi merken op dat het overgrote deel van juridische conflicten reeds lang buiten de rechter om geregeld wordt. De rechtbank blijft dus de uitzondering. Anderzijds bemerken ze een internationale tendens naar nieuwe («alternatieve») procedures, zowel binnen als buiten het gerechtelijk systeem. De redenen hiervoor zijn procedures korter en goedkoper te maken en partijen meer inspraak te geven. De rapporteurs staan

voorzichtig positief tegenover de uitbreiding van alternatieve fora. Voorwaarde is wel dat deze zich ontwikkelen «in the shadow of full adjudication». M.a.w. partijen moeten de keuze hebben tussen verschillende procedures voor conflictregeling, maar een beroep op de rechter moet altijd mogelijk blijven. Andere rapporten gaan in op specifieke alternatieve procedures. Zo stelt Habscheid voor om in de gewone procedures (meer) plaats in te ruimen voor bepaalde facetten van arbitrage, zoals de aanstelling van experts, lossere regels van bewijsvoering en uitbreiding van het sanctiearsenaal. Arbitrage is ook pragmatisch georiënteerd en besteedt dus minder aandacht aan de verschillen tussen eigen en vreemd recht. Het besef blijft echter dat de basiskennmerken van arbitrage, te weten discretie en flexibiliteit, niet verenigbaar zijn met de gewone rechtsprocedures. Garth van zijn kant bespreekt de drie basiskennmerken van administratieve procedures, nl. specialisatie, flexibiliteit en verhoogde participatie. Incorporatie hiervan in de gewone rechtsprocedures zou de routinisering doen toenemen, de complexiteit doen verminderen en de toegang van de burger tot het gerecht verhogen. Hij blijft echter hameren op het behoud van het «principe du contradictoire». Verder wijst hij erop dat dergelijke lessen uit administratieve procedures slechts zinvol zijn als men inderdaad aanvaardt dat de rechter een meer actieve rol kan spelen in de welvaartsstaat en dus het onderscheid tussen publiek en privaat doet vervagen. In een tijd van deregulering en privatisering is dit zeker geen evidentie.

Het derde deel ten slotte handelt over de verbeteringen die kunnen worden aangebracht in de bestaande gerechtelijke procedures. Zo is er een hoofdstuk over vereenvoudigingen in het bewijsrecht. De rapporteurs stellen voor om het vaak overdreven formalisme te reduceren door de bevoegdheden van de rechter inzake bewijsvoering uit te breiden. Toch moet ervoor gewaakt worden dat de principes van het «due process» behouden blijven. In het hoofdstuk over versnelde procedures wordt hetzelfde voorbehoud gemaakt. Korte procedures die alleen resulteren in voorlopige maatregelen zijn een welkome aanvulling op het gewone procesrecht als ze de procedure ten gronde niet nodeloos vertragen. Ook mogen ze geen afbreuk doen aan het «principe du contradictoire». Hiertoe ware het raadzaam die gevallen limitatief op te sommen waarin men van dit principe kan afwijken. In het laatste hoofdstuk, ten slotte, wordt een warm maar realistisch pleidooi gehouden om meer en beter gebruik te maken van informatica bij de administratie van het gerechtelijk systeem.

Alle bijdragen ademen een grote voorzichtigheid. De efficiëntie van het gerechtelijk systeem verhogen wordt door allen beschouwd als een belangrijke doelstelling, maar niet ten koste van het verlies aan procedurele waarborgen voor partijen. Vele deelnemers beklemtonen dat gerechtigheid het einddoel blijft van elke justitiële interventie. Het best komt dit tot uiting in de afsluitende speech van Cappelletti, de voorzitter van de internationale vereniging voor procesrecht. Hij ziet de problemen van het gerechtelijk systeem slechts als een «crise de croissance» van de sociale trend om de access-to-justice te verbeteren. Daarnaast moeten proceduralisten volgens hem in de toekomst meer aandacht besteden aan de constitutionele trend die een uitbreiding inhoudt van de rechterlijke bescherming van fundamentele rechten door toetsing aan de grondwet. Beide trends zijn bovendien onderhevig aan een internationalisering met als hoogtepunt de internationale bescherming van de rechten van de mens.

Deze congresbundel bevat een grote rijkdom aan informatie en vele interessante aanbevelingen. Jammer genoeg ontbreekt een logische opbouw in de opeenvolging van de hoofdstukken, die nu zowat kriskras door het boek heen gezaaid zijn. Een ander probleem is dat enkele hoofdstukken in het Spaans geschreven zijn, wat de toegankelijkheid sterk bemoeilijkt. Men mag niet veronderstellen dat elke geïnteresseerde ook die taal machtig is. Toch bevatten deze rapporten heel wat informatie over regio's die gewoonlijk in de schaduw blijven van de westerse wereld, te weten Zuid-Europa en Latijns-Amerika. Ten slotte valt op dat de verwijzingen in de teksten zeer onvolledig zijn, een storend gegeven als men zich verder wil verdiepen in de materie. Ook de afwezigheid van een geselecteerde literatuurlijst voor de geïnteresseerde lezer is een gebrek. Deze formele correcties hadden de wetenschappelijke waarde van het werk ongetwijfeld verhoogd, maar doen geen afbreuk aan de inhoudelijke rijkdom van de bundel.

Stephan Parmentier
Instituut Recht en Sameleving, K.U. Leuven

BALIE

Samenstelling van de Raad der Orde van Advocaten te Oudenaarde

Stafhouder : mr. Herman Van Driessche.

Leden : mrs. Herman De Vleeschouwer, Bernard Van den Daele, Margaretha Broeckaert, Gerard De Lange, Dominique Brocorens, Marcel Manderick, Freddy De Smet, Gilbert Callens, Dirk Van Trimpont, Yves Van Coillie, Jacques Vander Schelden, Bart Van Ommeslaeghe, Paule Vanden Broecke en Luc Hoedaert.

MEDEDELINGEN

Nieuwe procureur-generaal bij het Hof van Cassatie

Bij koninklijk besluit van 18 oktober 1990 is de heer Lenaerts, H., advocaat-generaal bij het Hof van Cassatie, benoemd tot procureur-generaal bij dit hof.

VIIe wereldcongres van de Internationale Vereniging voor Familierecht

De Internationale Vereniging voor Familierecht organiseert haar VIIe wereldcongres te Opatija (Joegoslavië) van 13 tot 18 mei 1991 met als thema : «Het wettelijk begrip van afstamming in een wereld in beweging», onderverdeeld als volgt :

1. Afstamming en de biomedische wetenschap — De uitdaging van de wetenschap.
2. Vaderschap en moederschap — Op zoek naar een evenwicht in co-ouderschap.
3. Verhouding ouders-kind.
4. Biologische afstamming en socio-affectieve afstamming.
5. Afstamming en de rol van de Staat — Draagwijdte en begrenzingen.

De voertaal op het congres is Engels.

Inlichtingen : prof. Petar Sarcevic, I.S.F.L. VIIth World Conference, Pravni Faultet, Hahlic. 6, 51000 Rijeka, Joegoslavië (telefax : 3851.39.539) of bij de voorzitter van de vereniging : prof. M.T. Meulders-Klein, Université Catholique de Louvain, Centre de Droit de la Famille, Place Montesquieu 2, 1348 Louvain-la-Neuve.

Symposium te Tilburg «Milieu als wetgevingsvraagstuk»

Het Centrum voor Wetgevingsvraagstukken organiseert in samenwerking met de Vakgroep Staatsrecht, Bestuursrecht en Bestuurskunde van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de K.U. Brabant op 28 februari 1991 in de Aula van de Universiteit, Hogeschoollaan 225 te Tilburg, een symposium met als thema : «Milieu als wetgevingsvraagstuk».

De heer J.G.M. Alders, minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordeningen en Milieubeheer houdt de openingsrede «Wetgever en milieu». De andere sprekers zijn : prof. mr. W. Konijnenbelt (Waarborgkarakter en milieuwetgeving), dr. L. Krämer (E.G. en milieubeleid : systematiek van wetgeving), prof. dr. N.J.M. Nelissen (Effectiviteit van milieuwetgeving) en prof. mr. P.C. Gilhuis (Integratie van milieuwetgeving).

Inlichtingen : mevr. G.C.E. Van Lit, Katholieke Universiteit Brabant, Kamer B 1009, Postbus 90153, 5000 LE Tilburg (tel. 013/66.23.02).

Internationaal symposium «Prohibition and anti-prohibition on drugs» te Brussel

De Université Libre de Bruxelles, de Vrije Universiteit Brussel en C.O.R.A. (Coordination Radicale Antiprohibitionniste) organiseren van 16 tot 19 januari 1991 in het Auditorium Dupréel van de

U.L.B., 44 avenue Jeanne te Brussel, een internationaal symposium met als thema : «Prohibition and anti-prohibition on drugs».

Beknopt programma :

Woensdag 16 januari 1991

Economic approach :

- Drug market situation : prices and legal structure.
- Economic aspects of the drug market.

Donderdag 17 januari 1991

Legal approach :

- Report on specific issues : the Dutch example, the Spanish example, the Merseyside example.
- The viewpoint of the international organisations : U.N.O., E.E.C., Interpol.

Vrijdag 18 januari 1991

Socio-psychological and ethical approach :

- Sociogeographical aspects of the populations involved in the production of drugs : cocaine, heroin.
- Medical-psychological and ethical aspects relating to users : epidemiological aspects, psychoanalytical aspects, ethical aspects, aids and drugs.

The management of drug use :

- The criminological viewpoint.
- The Vandervelde act on alcohol.
- The prohibitionist.
- The anti-prohibitionist viewpoint.

Zaterdag 19 januari 1991

Round table

Concluding report.

Inlichtingen : Symposium Secretariaat, Belliardstraat 93, R.E.M. 508, 1040 Brussel (tel. 02/230.41.21 ; fax : 02/230.36.70).

Stichting Fernand Lazard

De Stichting Fernand Lazard verleent aan jongeren van Belgische nationaliteit die hun universitaire studies hebben voltooid renteloze leningen, terugbetaalbaar in acht jaarlijkse aflossingen, vanaf het derde jaar na de toekenningsdatum.

Inlichtingen : Secretariaat van de Stichting Fernand Lazard, Egmontstraat 11, 1050 Brussel (tel. 02/511.81.00).

Colloquium «Coherentie en conflicten in het recht» te Amsterdam

Het derde Benelux-Scandinavisch colloquium over «Coherentie en conflicten in het recht» vindt plaats in het Auditorium van de Vrije Universiteit Amsterdam van 3 tot 5 januari 1990.

De volgende thema's worden o.m. besproken : «De betekenis van het begrip coherentie» door F. Rigaux (Louvain-la-Neuve), «Conflicten in normensystemen vanuit een logisch standpunt» door L. Lindahl (Stockholm), «Een analytisch-theoretische kijk op conflict en coherentie in de maatschappij» door J. Dalberg-Larsen (Aarhus), «Conflict en coherentie in de maatschappij» door J. Dalberg-Larsen (Aarhus), «Conflicten en coherentie betreffende beginselen, waarden en doelstellingen van normatieve systemen» door T. Hol (Leiden), «Rechtstheoretische analyse van de relaties tussen rechtstakken» door L. Wintgens (Brussel), «De relatie tussen nationaal en internationaal recht vanuit een theoretisch standpunt» door H. Klami (Uppsala), «De relatie tussen statelijk en niet-staatelijk recht vanuit een theoretisch standpunt» door J. Griffiths (Groningen), «De verhouding tussen recht en moraal» door A. Peczenik (Lund), «De rationaliteit van bestaande methodes ter oplossing van conflicten en positiefrechtelijke systemen» door G. Malt (Oslo) en «De rationaliteit van het oplossen van conflicten tussen positief recht en andere normatieve systemen» door G. Den Hartog (Amsterdam).

De openingsrede wordt gehouden door de heer E.M.H. Hirsch Ballin, minister van Justitie.

Inlichtingen : mevr. K. Konstandse, Vrije Universiteit Amsterdam, de Boelelaan 1081, 1105 HV Amsterdam (tel. 020/548.26.52).